

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Sintagma i paradigma en l'esquizofàsia: un estudi psicopatolingüístic

Joan Obiols Llandrich

Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència **Reconeixement- NoComercial – SenseObraDerivada 4.0. Espanya de Creative Commons.**

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia **Reconocimiento - NoComercial – SinObraDerivada 4.0. España de Creative Commons.**

This doctoral thesis is licensed under the **Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 4.0. Spain License.**

SINTAGMA I PARADIGMA EN L'ESQUIZOFASIA.

Un estudi psicopatolingüístic

Tesi per optar al grau de Doctor

Presentada per Joan Obiols Llandrich

Dirigida pel Prof. Carles Ballús Pascual

Facultat de Medicina

Universitat de Barcelona

A la memòria del meu pare

AGRAIMENTS

A tots els pacients esquizofrènics estudiats. Sense ells aquesta tesi no hauria estat possible.

A la meva dona i als meus fills, per les hores que els he robat perdut en les meves cabòries paradigmàtiques.

Al Professor Carles Ballús, pel seu alè constant i la seva direcció.

Al bon amic Toni Vallès, professor titular de Bioestadística, que m'ha guiat en la part experimental.

Al meu germà Jordi, si més jove en edat, més vell en doctorat, per la seva ajuda, en especial en el capítol 2.

A la resta de la meva família que sempre m'ha animat.

Vull fer constar en especial l'ajuda del meu cunyat Paco Gallardo en proporcionar-me material gràfic, la del meu nebot David Broggi en la correcció i la del meu cosí Xavier Bastida que pacientment m'ha ensinistrat en l'ús del programa de processar textos.

A la psicòloga Joana Guarch que ha estat una eficaç col.laboradora en la part experimental i en la feina d'edició. També Carmen Aragón ha posat el seu gra de sorra.

Als companys del Departament a diversos nivells: els qui varen ser residents: Marisol Humbert, Susanna Subirà, Luis Salvador, Josep Vicent Belloch i altres amb qui varem treballar plegats en la qüestió; als caps Enric

González Monclús que m'ha guiat en la clínica i Ricard Pons Bartràn que m'ha facilitat material; als companys de la Secció de Psicologia, Manel Salamero, Teodor Marcos i Teresa Boget sempre disposats a suplir les meves ignoràncies informàtiques, estadístiques i psicòmètriques; a les companyes docents Glòria Canalda i Wilma Penzo que s'han interessat sempre per la meva feina i a tota la resta de companys .

Als amics Quim Canyellas, dissenyador gràfic, i Josep Mª Fericglà, antropòleg, amb qui he discutit llargues hores diversos aspectes de la tesi

A la Prof. Nancy Andreasen de la Universitat de Iowa pels seus consells i el seu acolliment.

Al Prof. Sebastià Serrano que em va iniciar en la lingüística.

Als Profs. Price-Williams (Dept. d'Antropologia), Tanguay i Fuster (Brain Research Institute) de la Universitat de California (Los Angeles).

Al Comité Conjunto de Cooperación Científico-Técnica España-EEUU i a la Comisión Asesora de Investigación per sengles beques que em van permetre treballar en l'estudi que segueix.

A tothom el meu profund agraïment.

INDEX

Presentació/Justificació personal..I-V

1. Psiquiatria i lingüística.....	1
1.1 .Consideracions epistemològiques en psicopatologia..	1
1.2. Llenguatge: la seva importància en psicopatologia.	12
1.3. Models, lingüística i psiquiatria.....	25
1.3.1. Models emprats en psiquiatria.....	25
1.3.2. Model lingüístic.....	30
1.3.2.1. La medicina i el model lingüístic.....	30
1.3.2.2. Model lingüístic en psicopatologia.....	35
1.3.2.3 Dues aplicacions pràctiques.....	39
1.3.2.4 Comunicació i psicopatolingüística.....	44
2. El problema del llenguatge esquizofrènic.....	48
2.1. Qüestions prèvies.....	48
2.1.1. La indefinició d'esquizofrènia.....	48
2.1.1.1. Concepcions clàssiques.....	49
2.1.1.2. Un diagnòstic volàtil.....	57
2.1.1.3. Conceptes diagnòstics actuals.....	62
2.1.1.4. Malaltia, síndrome, hipòtesi de treball ?.....	65
2.1.2. Llenguatge i pensament. La seva relació.....	68
2.1.2.1. El mentalisme psiquiàtric.....	68
2.1.2.2. Crítica del mentalisme.....	69
2.1.2.3. La psicologia del pensament. L'Escola russa...	70
2.1.2.4. La filosofia i l'antropologia. Hipòtesi de Sapir-Whorf. L'idealisme.....	72

2.1.2.5. El racionalisme. Piaget. Chomsky.....	74
2.1.2.6. Una qüestió oberta.....	76
2.1.3. Llenguatge o parla ?.....	78
2.2. Revisió de la literatura.....	84
2.2.1. Els clàssics.....	84
2.2.1.1. Kraepelin.....	85
2.2.1.2. Bleuler.....	86
2.2.1.3. Altres autors clàssics.....	90
2.2.1.4. Storch i la hipòtesi de la regressió.....	94
2.2.1.5. La recopilació de Kasanin.....	96
2.2.1.6. Vigotski. Woods.....	103
2.2.1.7. Teories psicodinàmiques.....	105
2.2.2. Estudis recents sobre el llenguatge esquizofrènic.....	108
2.2.2.1. Estudis experimentals sobre conducta verbal esquizofrènica.....	109
2.2.2.1.1. Condicionament verbal.....	110
2.2.2.1.2. Proves d'associacions de paraules.....	110
2.2.2.1.3. Estudis sobre respostes esbiaixades en esquizofrènics.....	113
2.2.2.1.4. Propietats estadístiques del llenguatge esquizofrènic.....	119
2.2.2.1.5. Hipòtesi de la immediatesa de Salzinger....	121
2.2.2.1.6. Les intrusions associatives i el dèficit d'atenció. La hipòtesi de Maher.....	123
2.2.2.1.7. El processament de la informació. Estudis	

sobre possibles dèficits.....	127
2.2.2.1.8. Experiments psicolingüístics.....	135
2.2.2.2. Els estudis naturalistes del llenguatge esquizofrènic.....	138
2.2.2.2.1. El dèficit de comunicabilitat en l'esquizofrènia.....	139
2.2.2.2.2. Anàlisi de contingut.....	140
2.2.2.2.3. Estudis clínics.....	147
3. Dues formes de pensament, dues formes de llenguatge: sintagma i paradigma.....	160
3.1. Descripció lingüística dels eixos sintagmàtic i paradigmàtic.....	160
3.1.1. Saussure. Les relacions sintagmàtiques i les relacions associatives.....	160
3.1.2. Hjelmslev. Els paradigmes.....	164
3.1.3. Jakobson i l'empelt de la lingüística i la patologia del llenguatge. Luria.....	170
3.1.4. Martinet. El funcionalisme.....	178
3.1.5. Barthes i la semiologia.....	179
3.1.6. Definició descriptiva ampliada del paradigma...	183
3.1.7. Tres qüestions complementàries sobre els paradigmes.....	192
3.2. El paradigma en funcionament.....	197
3.2.1. El paradigma en diversos nivells metalingüístics.....	197

3.2.2. El llenguatge de les figures.....	209
3.2.3. El paradigma en el humor.....	212
3.2.4. El llenguatge publicitari.....	217
3.2.5. Els llenguatges literaris. El llenguatge de la prosa.....	222
3.2.6. El llenguatge de la poesia.....	237
3.2.7. Llenguatge infantil.....	246
3.2.8. El llenguatge mental en individus paranormals..	255
3.2.9. El pensament primitiu. Aspectes paradigmàtics..	257
3.2.10. El llenguatge oníric.....	263
3.2.11. Psicodislèptics i llenguatge.....	271
3.2.12. El llenguatge visual.A/ Imatge fixa.....	285
B/ Imatge en moviment....	318
3.3. Cognició sintagmàtica/cognició paradigmàtica.....	322
3.3.1. Consideracions generals.....	322
3.3.2. Diferències hemisfèriques en la cognició.....	329
A/ Els dos cervells.....	329
B/ El llenguatge musical.....	337
C/ Temps sintagmàtic- Temps paradigmàtic.....	342
D/ El paradigma i la creativitat.....	345
4. El paradigma en el llenguatge esquizofrènic.....	349
4.1. Hipòtesi bàsica.....	349
4.2. Els autors clàssics.....	351
4.2.1. Kraepelin.....	351
4.2.2. Bleuler.....	352

4.2.3. C.Schneider i Kleist.....	352
4.2.4. Kasanin.....	353
4.2.5. Woods.....	353
4.3. Estudis recents sobre el llenguatge esquizofrènic	
4.3.1. Pavy.....	354
4.3.2. Estudis experimentals.....	355
4.3.2.1. Estudis d'associacions de paraules.....	355
4.3.2.2. Estudis estadístics.....	356
4.3.2.3. Estudis de resposta esbiaixada.....	356
4.3.2.4. Estudis contextuals.....	357
4.3.2.5. Estudis de processament d'informació.....	358
4.3.2.6. Estudis psicolingüístics.....	361
4.3.3. Estudis naturalistes.....	363
4.3.3.1. El sintagma trencat/ El paradigma enlairat...	363
4.4. Recull personal d'exemples.....	376
4.4.1. Alteracions del sintagma.....	377
4.4.2. Elaboracions paradigmàtiques.....	380
4.4.3. Tres casos significatius.....	390
4.4.3.1. Pacient P.B.....	391
4.4.3.2. Pacient C.R.....	407
4.4.3.3. Pacient P.J.....	425
4.5. Analogies d'arrel paradigmàtica entre	
l'esquizofàsia i altres formes lingüístiques.....	426
4.5.1. Afàsia i esquizofàsia.....	426
4.5.2. Llenguatge creatiu i esquizofrènia.....	436
4.5.3. El llenguatge de la regressió i l'esquizofàsia.....	444

4.5.4. Llenguatge, psicodislèptics i esquizofrènia....	449
4.5.5. Llenguatge oníric i esquizofrènia.....	450
4.6. Disfunció hemisfèrica en l'esquizofrènia.....	453
5. Part experimental. Avaluació del llenguatge en un grup d'esquizofrènics i maníacs.....	457
5.1. Fonaments.....	457
5.1.1. Introducció. Dificultats metodològiques.....	457
5.1.2. Esquizofrènia positiva, esquizofrènia negativa i esquizofàsia.....	459
5.1.3. L'escala PLC d'Andreasen i el trastorn formal positiu del pensament.....	463
5.1.4. La quantificació de les alteracions del eixos sintagmàtic i paradigmàtic.....	471
5.1.4.1. Disrupcions sintagmàtiques.....	472
5.1.4.2. Elaboracions paradigmàtiques.....	475
5.1.4.3. Repeticions.....	479
5.2. Justificació, disseny i hipòtesis.....	480
5.2.1. Justificació del projecte experimental.....	480
5.2.2. Disseny.....	483
5.2.3. Hipòtesis.....	485
5.3. Pacients, material i mètode.....	486
5.3.1. Pacients.....	487
5.3.2. Material.....	488
5.3.3. Mètode.....	490
5.4. Resultats.....	496

5.4.1. Aspectes generals descriptius. Avaluació clínica i lingüística inicial.....	496
5.4.2. La re-avaluació clínica i lingüística.....	506
5.4.3. El sub-grup d'esquizofrènics positius i el seu comportament clínic i lingüístic.....	516
6. Conclusions.....	536
6.1. Conclusions de la part general.....	536
6.2. Conclusions de la part experimental.....	542
Bibliografia.....	547

Apèndix

Apèndix 1: PLC

Apèndix 2: SAPS

Apèndix 3: SANS

Apèndix 4: Quatre exemples d'anàlisi lingüístic.

Transcripcions del discurs esquizofrènic.

*El mot és rei i
ahora mag.
Ernst Jünger*

PRESENTACIO/JUSTIFICACIO PERSONAL

Des de la meva infantesa i degut a la dedicació del meu pare a la psiquiatria vaig tenir un contacte constant amb malalts psiquiàtrics. La precocitat d'aquest contacte i el fet que els pacients pul.lulessin per tot el domicili familiar, traspassant els límits incerts del que era l'àrea de consulta va fer que tant els meus germans com jo mateix creixéssim amb el convenciment que aquests suposats "éssers estranys" o "bojos perillosos" no eren essencialment massa diferents de nosaltres. Aquest convenciment no era, per altra banda, fruit de cap mena de *parti pris* previ ni d'un alligonament patern en aquest sentit, sinó, òbviament, de l'experiència pura i simple.

També precoçment vaig detectar que, de tots aquests pacients, n'hi havia un grup que, certament, es distingia dels demás i que responia més a l'arquetipus del "boig": persones amb un posat estrany, normalment poc comunicatives, però que a vegades podien ser enormement

loquaces, tot i que no s'entenia gaire el que deien. De tota manera, possiblement, a la meva ment d'infant aquelles paraules estranyes es feien entenedores amb més facilitat que no pas ara que, proveït de la meva experiència clínica i dels meus instruments analítics, pretenc endinsar-me de nou en aquestes "paraules de bojos". Aquest fet que intentaré explicar, si més no, parcialment més endavant, em reafirma en la modèstia que forçosament ha de presidir aquest treball i les seves conclusions. Tota la meva racionalitat i la meva suposada capacitat analítica no aconsegueixen més que obrir una esclletxa en un terreny que considerem per definició irracional o almenys dotat d'una "racionalitat" diferent de la que ens és pròpia als suposats "normals". Aquell estrany grup de persones -vaig saber més endavant, en estudiar psiquiatria- eren psicòtics i, probablement, la majoria esquizofrènics. He anat aprenent coses sobre ells a través dels meus mestres, les meves lectures i la meva pràctica clínica, però sempre he intentat conservar aquella actitud d'infant d'acostament humà, d'intent no intencional d'eliminar barreres. L'esquizofrènia és per a mi -i per a molts psiquiatres- el nucli de la Psiquiatria. Es l'entitat clínica més interessant i més enigmàtica alhora i ens planteja una sèrie de problemes que toquen les qüestions més pregones de l'existència humana. L'instrument de comunicació per excel·lència de

l'home, el llenguatge, és justament la barrera que sovint s'interposa entre l'esquizofrènic i el món que l'envolta.

Per això, crec, quan em vaig plantejar quin seria el tema de la meva tesi, em vaig trobar sense ni adonarme'n treballant sobre el problema de la comunicació i el llenguatge en l'esquizofrènia. El fil que va d'aquell nen que s'embadalia davant d'aquelles "paraules de bojos" i que potser saltava la barrera de la incomunicació ben fàcilment, al meu present d'investigador en psicopatologia que malda per copsar l'entrellat del discurs del psicòtic que té al davant no s'ha trencat.

Curiosament, m'he trobat també reprenent, en part, qüestions que el meu pare, Joan Obiols Vié, va tractar en la seva tesi sobre la comprensibilitat del deliri esquizofrènic (1958).

El treball ha estat feixuc per diverses raons. La primera ve donada per les dificultats inherents al propi tema: amb prou feines els psiquiatres ens posem d'acord sobre l'essència de l'esquizofrènia i, per altra banda, el concepte de llenguatge pot ser enormement ample i té múltiples nivells d'aproximació. Una segona raó, lligada amb la primera, és que el tema té tal quantitat d'interrelacions i ha arribat a generar tanta literatura científica -per no parlar de la purament especulativa o divulgativa- que, en certs moments, m'he sentit submergit

en un autèntic maremàgnum d'informació, augmentat per tot el material de collita pròpia derivat d'hores i hores de converses gravades amb pacients esquizofrènics. Ha calgut realitzar un esforç seriós per centrar el tema en certs aspectes molt concrets i prendre consciència que l'exhaustivitat total no estava al meu abast. Calia renunciar a facetes molt interessants que de tota manera poden ser objecte de treballs en un futur. L'autolimitació ha estat una necessitat per tal de dur la feina a la seva fi. Finalment, hi ha una tercera raó, derivada potser del meu tarannà: la realització d'aquest treball ha estat una llarga cursa d'obstacles en forma de dubtes i incerteses respecte al que estava fent. Tenia solta l'aproximació que emprava? Eren adients els meus mètodes d'anàlisi? Podia traspasar les meves intuïcions a un terreny científic?

En descàrrec meu puc dir que m'he mogut en un camp esmunyedís, a cavall de la psicopatologia i la lingüística. Deia que el tema ha generat molta literatura, però val a dir també que l'òptica que aquí es proposa és nova i té una pretensió d'interdisciplinarietat per la qual cosa no es pot dir que el treball hagi anat per camins trillats.

En última instància el meu fi ha estat de fer comprensible, articulat i coherent el discurs psicòtic que sol passar per incomprensible, inconnex i incoherent.

Si el fruit d'aquest esforç s'adiu a la intenció inicial
ja són figues d'un altre paner.

*****

1. PSIQUIATRIA I LINGUISTICA.

*Tot coneixement, tot saber
humà és provisional.*

Aristòtil

1.1. Consideracions epistemològiques en psicopatologia.

Pretenc en aquest primer apartat fer molt breument algunes consideracions de caire epistemològic pel que fa referència a la psicopatologia i que tenen relació amb el tema principal d'aquest treball. Es tracta doncs, simplement, d'establir com és possible la psicopatologia com a ciència i com és possible el coneixement psicopatològic i comentar certs aspectes entroncats amb el llenguatge.

Potser si aquest fos un treball completament experimental que tractés, per exemple, aspectes bioquímics de la depressió, no hi hauria cap necessitat d'introduir consideracions d'aquest tipus. No ens hem d'enganyar, però, i cal acceptar que el *status* de "cientificitat" de la psicopatologia es considera inferior al que pot tenir la bioquímica, per continuar dins l'exemple citat. Si això és cert o no, és una altra

qüestió. Es reproduïx, en el fons, el tòpic arrelat dins del món científic: allò que és biològic, allò que és físic, allò que és químic és "autènticament" científic; tot el que s'acosti a les ciències socials gaudeix d'un status inferior i malauradament, la psicopatologia com a disciplina encarregada de l'estudi de la conducta anòmala sol ser catalogada més a prop del que és "social" que del que és "biològic" en una visió reduccionista i miop. No cal dir que el tòpic esmentat si bé és injust, té també una part de veritat que cal acceptar. Com diu Mario Bunge (1969), hi ha ciències, protociències i semiciències. De tota manera m'interessa en aquest punt fer constar la tendència abusiva a identificar "cientifisme" i "experimentalisme". Si bé és cert que la ciència avança adquirint coneixements a través de "l'experiment", sembla absurd pretendre que aquesta sigui l'única via. És evident que es poden adquirir coneixements a través de fenòmens irrepetibles: des de fets en l'àmbit de les ciències socials -on l'experimentació és certament difícil- com pot ser, posem per cas, l'estudi de la delinqüència en un barri o la migració temporal dels veremadors, fins a fets en l'àmbit astronòmic o cosmològic, com pot ser una eclipsi solar o el propi *Big Bang*. No pel fet de veure's gairebé privades de les possibilitats d'experimentar -repetir fenòmens en

condicions controlades- hem de negar el *status* de ciència a l'astronomia, la cosmologia o a la pròpia sociologia.

La psicopatologia es troba, de forma similar, en la situació de no tenir accés normalment a l'experimentació. De tota manera es parla de "psicosis experimentals", es parla dels models animals de depressió, neurosi, estrès, etc. i tot això són mostres de possibilitats innegables. Però cal acceptar que la major part de coneixements de la psicopatologia es deriven d'aproximacions fenomenològiques, o sigui, en definitiva, de l'observació rigorosa, la descripció minuciosa i l'absència d'experimentació en sentit estricte. No hem resolt encara les preguntes que ens formulàvem a l'inici. Tenim la sort a la Península de comptar amb dues obres cabdals degudes a dos psiquiatres, Jorge L. Tizón y Carlos Castilla del Pino. El primer publica l'any 1978 la seva "*Introducción a la epistemología de la psicopatología y la psiquiatria*" i el segon, l'any 1979, la seva "*Introducción a la psiquiatria*" en dos volums, el primer dels quals "*Problemas generales -Psico(pato)logia*" ens interessa aquí especialment. Cal dir d'antuvi que és perceptible una estreta convergència en les propostes de tots dos autors. L'ur aportació representa un intent per una banda singular -doncs és infreqüent una meditació de tal extensió i altura en aquest terreny- i alhora extraordinàriament útil per comprendre millor la relació

entre psicologia, psicopatologia i psiquiatria, l'objecte d'aquestes disciplines i el status epistemològic del qual gaudeixen. Es just fer constar el meu deute amb tots dos autors doncs en l'exposició que segueix la major part dels conceptes els pertanyen. D'entrada cal acceptar -més enllà del que ens mostra la història d'aquestes disciplines- l'estreta relació que ha d'existir entre psicologia, psicopatologia i psiquiatria. La psicologia és el fonament de la psicopatologia (per això el costum d'escriure psico(pato)logia de tots dos autors per a recordar sempre aquest lligam fonamental). Si la primera té per objecte d'estudi la conducta de l'organisme en tant que observable, la segona es dedica a l'estudi de la conducta anòmala. Deixem de banda la psiquiatria i la discussió que suscita: no ens ha d'importar aquí si cal considerar-la estrictament com una disciplina mèdica o bé una psicopatologia aplicada amb la qual cosa es "desmedicalitza" la psiquiatria. Aquesta és l'opció que defensa Tizón, però, insisteixo, donat els límits d'aquest treball no cal entrar en la polèmica.

Els actes de conducta anòmala queden definits segons Maher (1974) per tres trets: 1) dolorosos (que produeixen dolor o aflicció personal), 2) incapacitants d'altres comportaments i 3) dificultadors del contacte amb la realitat. Si l'estudi de la conducta anòmala té la pretensió de ser científic, haurà de treballar amb dades

obtingudes d'observacions realitzades amb algun tipus de control. He comentat abans l'experimentalisme com a prototipus de mètode de màxim control. Hi ha, de tota manera, altres mètodes: observacions clíniques controlades, tècniques correlacionals i factorials, etc. En segon lloc hi ha d'haver-hi una preocupació per la quantificació i/o el mesurament des de les formes més simples fins a les més complexes. Això pot permetre l'acord entre observadors. En tercer lloc, un estudi científic de la conducta implica arribar a establir lleis i a descriure estructures i models que reflecteixin les regularitats funcionals i estructurals d'aquesta conducta. Per Castilla, en última instància, una ciència es constitueix per uns enunciats relatius a observacions i altres referents a explicacions sobre aquestes observacions. Aquests enunciats han de reunir les següents condicions com a criteris de científicitat (1977):

- ser comunicables, de manera que la discussió sigui factible respecte de l'objecte que constitueix el predicat.

- ser apofàntic, o sigui, susceptible de provar la seva veritat o falsedat.

- no ser contradictori en els 3 aspectes següents: a) respecte a ell mateix, b) respecte als demés enunciats

del conjunt del qual un enunciat és membre i c) respecte l'objecte del qual predica.

Així doncs, sembla acceptable la científicitat de la psicopatologia tot i que tant Castilla com Tizón, prudentment, no es manifesten de forma apodíctica. Castilla per exemple parla de la "inconsistència del corpus psico(pato)lògic". Tizón, per la seva banda admet el status parcialment protocientífic de la psico(pato)logia.

Val la pena, finalment, tot i seguint les directrius d'aquests dos autors, precisar el concepte de conducta, bàsic per copsar quin és l'objecte de la psicologia i, per extensió, de la psico(pato)logia. Per una banda l'acte de conducta és el que duu a terme un organisme com a totalitat davant d'un estímul. Així com el fisiòleg, el biòleg i fins i tot el neuròleg s'interessen per l'aspecte molecular de la conducta, el psicòleg i el psicopatòleg es centren en el caràcter molar de la conducta. Tizón en aquest sentit adverteix de dos perills: l'empirisme i el biologisme com a deformacions epistemològiques que solen donar-se actualment en la psicologia i la psicopatologia. Per altra banda, Tizón remarca el caràcter de signe de tot acte de conducta. Per això es postula que la psicologia és la ciència de la conducta significant, la qual cosa implica que la conducta està dotada de significació pel simple fet

d'existir com a conducta molar. Castilla fins i tot nega el caràcter de conducta a les activitats de l'ésser humà que no tenen aquest sentit. Així, qualifica d'actes aconductals les activitats de l'organisme en les que no s'involucra el nivell d'organització que és el subjecte. Per tant, no té caràcter relacional, no té intencionalitat ni significació. Es un signe natural, no convencional, no arbitrari d'un procés fisiològic o fisiopatològic. Badallar, parpellejar, la disnea, etc, són aconductals. Els actes de conducta no són únicament síntomes, com poden ser-ho els anteriors, del propi subjecte sinó que són a més senyals amb la funció de provocar una reacció a qui la rep. Aquí hi entra, per tant, el concepte d'interpretació d'aquesta senyal que implica el salt de nivell epistemològic que es donaria en la psicologia i la psicopatologia. Es a dir, no es queda en el nivell empirista i positivista propi de la física, la biologia, la fisiologia, sinó que s'amplia en incloure els components "informativals" de la realitat seguint així camins oberts per la lingüística, l'antropologia estructural o la teoria general de sistemes.

Es molt interessant la discussió que proposa Castilla (1979) respecte a la consideració ambigua que poden tenir certs actes. Per exemple, badallar ha estat citat com aconductal. Però, sens dubte, pot tenir un sentit ja que pot ser perfectament conscient i esdevenir

senyal i adquirir, per tant, categoria d'acte de conducta. Si faig esment d'aquesta discussió és perquè més endavant hauré de fer-hi referència en endinsar-me en l'estudi del llenguatge esquizofrènic. Justament el llenguatge sembla a primera vista tenir un caràcter de senyal indiscutible, gairebé lligat a la seva essència. Cita el propi Castilla la tesi primera del Cercle Lingüístic de Praga: "La llengua, producte de l'activitat humana, comparteix amb tal activitat el seu caràcter teleològic, o de finalitat". Però no per això deixa d'haver-hi formes lingüístiques particulars que ens fan dubtar d'aquest caràcter signic. Toulmin (1974) ens recorda un cas neuroquirúrgic clàssic. Un pacient alemany en ser operat només amb anestèsia local d'un tumor juxtahipotalàmic es posa a proferir un torrent d'obscenitats verbals. El que és interessant del cas és que l'home queda tot confús i tot seguit es disculpa dient: "No sé pas que és el que m'ha fet dir tot això". Exemples com aquest on el llenguatge prové de l'estimulació directa de certes àrees centrals es podrien multiplicar. Una altra possibilitat la plantegen els automatismes verbals que es donen en la síndrome de Gilles de la Tourette, sovint en forma de coprolàlia.

Les possibilitats esmentades i altres que es podrien assimilar -les paraules que es poden proferir entre somnis, o en ple *delirium tremens*- posen, per tant, en

entredit la universalitat del caràcter significant del llenguatge. Certes formes lingüístiques semblen doncs acostar-se més a la descripció del que són actes aconductals. La sol.lució -que molts lingüistes estarien inclinats a adoptar- de negar el caràcter de llenguatge a aquestes produccions verbals no resol el fons del problema. Sembla com si allò que planteja Bunge (1972) respecte a certs pensaments es pogués extrapolar al llenguatge: "Si es suposa que els contactes sinàptics es produeixen a l'atzar, es pot plantejar i resoldre la qüestió de la probabilitat de la formació a l'atzar de certs circuits nerviosos, la qual cosa podria explicar l'aparició de pensaments que semblen sortits del no-res".

Aquesta oscil.lació del llenguatge entre l'atzar sinàptic que descriu Bunge i la suprema teleologia que els pares de la lingüística estructural defensaven no fa res més que plantejar una realitat que cal tenir sempre present: el llenguatge és alhora biològic i cultural, és una cruïlla, una mena de frontissa que permet superar dicotomies aparentment ben establertes (natural vs. social o nature vs. nurture) i adoptar actitud més obertes, a l'estil piagetia. A voltes ens trobem amb produccions verbals que ens aproximen a l'arrel més innata i purament biològica del llenguatge i a vegades podem trobar l'altre extrem: la suprema elaboració del llenguatge com a sistema exquisit de signes amb un

significat concret de perfecta precisió. Però entre un i altre pol hi ha possiblement, un continuum. I justament si suscito totes aquestes consideracions és perquè forma part de la meva indagació arribar a ubicar la comunicació esquizofrènica entre un i altre extrem d'aquest continuum. Ja pel simple observador no avesat sembla clar que el llenguatge de l'esquizofrènic s'acostarà més al pol que té la connotació de la imprecisió, l'automatisme i l'atzar. Un observador ben curós com fou Harry Stack Sullivan (1944) sembla inclinar-se per un parer semblant quan remarca la pèrdua de comunicabilitat d'aquest tipus de llenguatge, la manca del que ell va anomenar validació consensual, la tendència, per tant, a l'ús autista del llenguatge. Arriba a comparar-lo amb les produccions semiautomàtiques que es donen en casos de fatiga extrema o al protollenguatge dels més petits. Veurem més endavant com en bona part són vàlides les intuïcions de Sullivan. Deixo de moment, simplement, el problema plantejat i espero més endavant aportar-hi més llum.

Com a resum d'aquest primer apartat crec que queda palesa a) la possibilitat de considerar com a científic el coneixement psicopatològic -per bé que el seu status sigui encara feble-, b) que la psicopatologia té per objecte el comportament anormal expressat en actes de conducta significants, c) que la conducta verbal, i de

forma més ampla la comunicació, juga un paper cabdal dins de la psicopatologia, aspecte que desenvoluparé en l'apartat següent. La comunicació esquizofrènica, en particular, presenta una sèrie de peculiaritats l'estudi de les quals constitueix el tema central d'aquest treball.

La comunicació reeixida a tots nivells, caracteritzada per una sensació de plaer en l'individu, és l'espina dorsal de la salut mental.

Un metge es fa psiquiatre quan s'especialitza en trastorns de la comunicació i busca millorar la forma de comunicació del pacient amb mitjans físics, psicològics o socials.

Jürgen Ruesch

1.2. Llenguatge: la seva importància en psicopatologia.

La psicopatologia no pot, de cap manera, restar indiferent al llenguatge. Es més, sembla congruent afirmar que una de les formes de superar l'atzucac en que es troba la psicopatologia -que és tant com dir la base de la psiquiatria- després de la crisi de la

fenomenologia descriptiva clàssica, forçosament ha de raure en l'aprofundiment en l'estudi del llenguatge dins el context psicopatològic. Les realitats més òbvies són a vegades les últimes de les que som conscients. Així, la psiquiatria ha arribat a pensar que formes molt subtils d'exploració de tot tipus de variables psicofisiològiques o bioquímiques haurien de permetre arribar a un coneixement últim de la realitat del malalt mental, oblidant, menyspreant fins i tot, el que el propi malalt podria explicar. Sense posar en dubte el valor de les tècniques desenvolupades que he citat, no hem d'oblidar mai que en psicopatologia una de les fonts més fèrtils que tenim de coneixement és el llenguatge. Ja el peoner de la lingüística moderna, Saussure, va fer la reflexió que els fets de llenguatge, tal volta per la seva immediatesa, podien passar desapercebuts. Es necessària una consciència dirigida cap a aquests fets, és a dir una consciència metalingüística per a poder copsar en tota la seva plenitud la riquesa de dades que ens proporciona la comunicació amb el pacient. Empro aquí comunicació per llenguatge per remarcar la funció bàsica d'aquest. En definitiva, doncs, l'entrevista, la situació de comunicació, de diàleg amb el malalt mental és encara (i possiblement ho serà sempre) l'eina bàsica del psiquiatre. Com acabo de dir, potser és l'obvietat d'aquesta observació el que la fa passar desapercebuda.

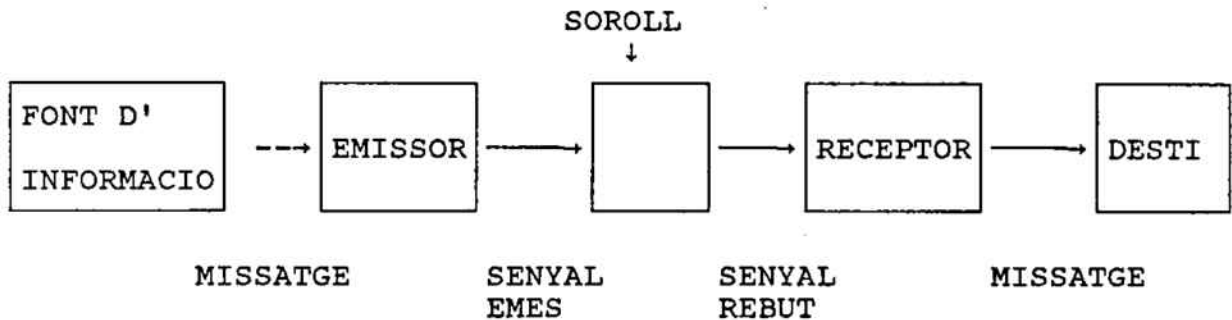
Sortosament, nous corrents en psiquiatria, s'ocupen de recordar-nos aquests fets tant elementals. N'és un exemple la cita que encapçala aquestes pàgines. El psiquiatre ha de ser conscient avui de la necessitat de convertir-se en un expert en comunicació, tasca no gens fàcil ja que requereix una extrema subtileza en molts diferents nivells d'anàlisi.

Evidentment, per sota d'aquesta concepció hi ha la convicció que l'home és fonamentalment un Homo loquens. El problema de l'esquizofrènic és justament que sembla perdre's aquesta condició essencial. Es converteix en aquest cas en el que no parla o el que parla malament. Ho ha expressat de forma tan senzilla com profunda un home que prové del camp de la crítica literària com és George Steiner (1972) "Les limitacions substantives de l'home són la bogeria i la mort, condicions en les quals el llenguatge es nega a significar"; o dit d'altra manera: "Les psicosis transcendeixen la gramàtica", entenent la gramàtica de forma ampla com la capacitat lingüística -al menys així ho interpreto-. De tota manera, l'abordatge d'aquest fenomen ambigu que fóra el llenguatge -teòricament no significatiu- del psicòtic cal fer-lo forçosament des de l'òptica lingüística.

El nostre segle veu l'eclosió d'aquest interès pel llenguatge i la successiva complexitat dels models emprats per conèixer-lo a fons. Alhora s'estableix la

comunicació com a funció primordial del llenguatge amb la qual cosa aniran sorgint teories a l'entorn de la comunicació que són indestriables de les teories lingüístiques. Es curiós comprovar la interrelació que s'anirà produint en tot una sèrie d'aquestes teories sempre girant en torn de la noció de sistema, paral·lela, per altra banda a la d'estructura. Recordem que Wiener publica "Cybernetics" l'any 1948. Un deixeble seu, Shannon, proposa l'any següent "The mathematical theory of communication" (1949). Per la seva banda, von Bertalanffy a la mateixa època va elaborant la seva Teoria General de Sistemes (1968) convençut que un dels possibles camps d'aplicació és la psiquiatria.

Winkin (1981) ha sintetitzat algunes d'aquestes aportacions i les que van seguir donant lloc a l'anomenada Escola de Palo Alto. Shannon va proposar un esquema que ha esdevingut clàssic del sistema general de comunicació, entès com una cadena d'elements: La font d'informació produeix un missatge (la paraula, per exemple, en un telèfon), l'emissor que transforma el missatge en senyals (el telèfon transforma la veu en oscil·lacions elèctriques), el canal que és el medi utilitzat per transportar els senyals (en el nostre simil, el cable telefònic), el receptor que construeix el missatge a partir dels senyals i el destí, persona o cosa a qui s'adreça el missatge. La transmissió pot ser pertorbada pel soroll.

Val a dir que el concepte d'informació de Shannon no coincideix amb el del terme vulgar. Es tracta aquí d'una magnitud estadística abstracta. Així, la quantitat d'informació es defineix com "la mida quantitativa

d'incertesa d'un missatge en funció del grau de probabilitat de cada senyal que compon aquest missatge".

Aquest model de Shannon empelta no sols la cibernetica ans també la psicologia i la lingüística. Prova d'això és la proposta del lingüista Jakobson (1960) que per una banda simplifica l'esquema de Shannon, però, per l'altra banda, el complica o millor dit, el matisa.

EMISSOR		CONTEXT	
(DESTINADOR)	.....	MISSATGE	..... DESTINATARI
		CONTACTE	
		CODI	

Aquests sis elements donen lloc a sis funcions lingüístiques diferents, amb independència que una o altra d'aquestes sigui la que domini segons el missatge. Es a dir, hi ha una jerarquia -que pot canviar- de funcions.

Aquestes sis funcions són en una representació esquemàtica que permet veure en quin element es basen:

		REFERENCIAL	
EMOTIVA	.....	POETICA	..... CONATIVA
		FATICA	
		METALINGÜISTICA	

La importància d'aquestes funcions mereix una breu explicació, útil tanmateix perquè més endavant caldrà fer alguna consideració sobre l'eventual alteració d'aquestes en la comunicació esquizofrènica.

a) La funció referencial, orientada al context, sol ser la que predomina.

b) La funció emotiva o expressiva, centrada en l'emissor, reflecteix l'expressió directa de l'actitud del subjecte sobre el que es diu. Dóna la impressió d'una emoció, sigui vertadera o fingida. Jakobson cita l'exemple ben conegut de l'actor rus, deixeble de Stanislavski que era capaç de dir l'expressió "aquest vespre" de cinquanta maneres diferents de forma que en resultaven cinquanta missatges diferents.

c) La funció conativa està centrada en el destinatari i trobaria la seva expressió més pura en el vocatiu i el imperatiu. Si diem per exemple "Vine" està clar que el pes del missatge rau en el destinatari i per tant predomina la funció conativa.

Les tres funcions vistes fins ara són les corresponents al model tradicional del llenguatge descrit per Bühler.

Però Jakobson creia que quedava incomplet el seu model de la comunicació verbal i proposà les tres funcions següents:

d) La funció fàtica expressa el contacte necessari entre els actors de l'acte comunicatiu. Agafa el terme de l'antropòleg Malinowski que descriu converses consistents en fórmules ritualitzades l'únic objecte de les quals és prolongar la conversa. Bàsicament, el mateix que fem per

telèfon quan anem assentint al nostre interlocutor per mantenir el contacte obert.

e) La funció metalingüística se centra en el codi, o sigui, en el propi llenguatge. Practiquem el metallenguatge més sovint del que ens pensem. Per exemple, quan diem: "No sé el que vols dir amb això" o bé "tindre que no és correcte en català" on estem parlant del propi llenguatge, fent-lo objecte del missatge.

f) La funció poètica, finalment, està centrada en el missatge en si mateix -no estrictament en el seu contingut- sinó fins i tot en el pur significat o sonoritat de la paraula parlada. No s'ha de creure però, que s'hagi de confondre o limitar a la poesia estrictament, ja que ultrapassa els seus límits.

En l'estudi realitzat em concentro en el missatge, en els senyals provinents de l'emissor, seguint l'esquema de Shannon. No pretenc aprofundir en el que fóra la funció emotiva i menys encara en la funció conativa, per reprendre termes de Jakobson. Sí que comprovarem la importància que sovint adquireix la funció metalingüística en l'esquizofrènia i sobretot la funció poètica.

Tots dos models -el de Shannon i el de Jakobson- han jugat un paper clau en el camp de la comunicació. Però a partir dels anys 50 comencen a sorgir crítiques en gran part referides al model de Shannon, considerat inadequat

pel que fa a la comunicació en les ciències humanes. Per dir-ho d'una forma molt gràfica (Winkin, 1984) es tracta d'oposar un model orquestral a un model telegràfic de la comunicació . Els crítics procedeixen de camps diversos: antropòlegs com Bateson, Hall o Birdwhistell, sociòlegs com Goffman, psiquiatres com Ruesch, Jackson o Watzlawick. Molts d'ells acabaran essent coneguts com a grup sota el nom d'Escola de Palo Alto. Aquest grup intenta formular una teoria general de la comunicació interpersonal integradora de múltiples aspectes. La comunicació és concebuda com un procés social permanent que presenta formes múltiples de comportament: la paraula, el gest, la mirada, fins i tot l'espai interindividual. No es tracta d'establir una oposició entre la comunicació verbal i el que s'ha anomenat comunicació no verbal: la comunicació és un tot integrat. No es pot aïllar cada component del sistema de comunicació global, sinó que cal fer una anàlisi global que afavoreixi el context per oposició al contingut. Es a dir, la comunicació és un procés permanent a diferents nivells i la significació emergeix després de descriure com funcionen els diferents tipus de comportament en un context donat. Queda clara la influència de la Teoria General de Sistemes i també l'analogia de la comunicació i l'orquestra. Certament una anàlisi d'aquest tipus és molt complexa i porta a la interdisciplinarietat entre

lingüistes, psiquiatres i psicòlegs, antropòlegs, etc. Es fa "treball de camp" a la manera de l'antropòleg, o bé s'estudien casos gravats i filmats i es consideren inadequats els mètodes experimentals de laboratori, situació que falseja la comunicació. Es retorna, doncs, a la tradició de l'observació naturalista. Un dels axiomes d'aquest grup és "és impossible no comunicar". Un exemple il·lustratiu pot ser el d'un malalt catatònic: mut i immòbil com una estàtua no deixa de "dir-nos" força coses amb el seu silenci i la seva quietud. Amb la producció científica d'aquest grup entorn de la comunicació semblen fer-se realitat les antigues intuïcions de Lévi-Strauss formulades en diversos punts de la seva *Anthropologie Structurale* (1958). Per exemple: "... l'antropologia social, la ciència econòmica i la lingüística s'associaran un dia per fundar una disciplina comú que serà la ciència de la comunicació. ..."

Roman Jakobson uns anys més tard (1973) proposa tres cercles concèntrics que englobarien l'estudi dels missatges: el més estret és el de la lingüística "el domini d'investigació de la qual es limita a la comunicació dels missatges verbals" ; el cercle subsegüent és el de la semiòtica, "estudi de la comunicació de tota mena de missatges", i el tercer cercle és el d'una "ciència integrada de la comunicació que abasta l'antropologia social, la sociologia i

l'economia". La pròpia Margaret Mead, que ja als anys 50 havia proposat considerar els components culturals com a llenguatge, parla en els anys 60 de semiòtica com a l'estudi de totes les modalitats de comunicació estructurada.

En conjunt, com remarca Winkin (1984), hi ha una estricta relació entre els projectes d'inspiració estructuralista de la semiòtica general i els del grup de Palo Alto. No es tracta de parlar de la naturalesa psicològica dels individus, sinó dels sistemes en els que estan inserits: interaccions, família, institucions, grup, societat, cultura. Aquests sistemes funcionen segons una lògica formulable mitjançant regles com poden ser les del llenguatge. I sempre present hi trobem la idea del context, l'únic capaç de donar sentit als elements que s'hi inscriuen.

Com ja deia més amunt, doncs, l'estructuralisme i la teoria de la comunicació s'empelten mútuament i contribueixen així a l'avenç de la ciència. Els estructuralistes més optimistes han volgut veure fins i tot en el desenvolupament d'aquesta manera de pensar unes possibilitats il·limitades. Manfred Bierwisch (1971) arriba a dir que "amb l'estructuralisme es pot enderrocar la separació entre les ciències de la natura i les ciències socials, gràcies a una anàlisi més fonda dels fenòmens en el propi domini de les ciències socials". Per

ell, l'estructuralisme i la cibernètica són dos importants components en la formació d'una unitat de la ciència. La lingüística estructural contribueix a aquesta unificació no tan sols amb la seva metodologia sinó també amb idees substancials. Per una banda, la lingüística demostra que certes condicions essencials de la formació de conceptes i de la lògica descansen en disposicions innates de l'organisme humà, o sigui, en última instància, en la seva estructura biològica i en les lleis físiques del univers. Però, per altra banda, necessita, per la formulació de les seves premisses teòriques, les lleis de la lògica i de la matemàtica que ella mateixa ajuda a fonamentar. Aquesta aparent paradoxa expressa per Bierwisch (1971) una característica del saber humà: el fonamentar-se a si mateix com un tot en un enrevessat procés dialèctic.

L'antiga reivindicació del paper de la lingüística feta per Lévi-Strauss (1958) sembla confirmar-se. Pel il.lustre antropòleg, la lingüística ocupa un lloc excepcional entre les ciències socials : és la que ha assolit més progressos, l'única que mereix el nom de ciència i que ha arribat alhora a formular un mètode positiu i a conèixer la naturalesa dels fets sotmesos a la seva anàlisi. Proposa seguir models lingüístics en la resta de les ciències socials. En certa manera això ens permet proposar el paral.lelisme amb el paper que ha

jugat la matemàtica en el camp de les ciències naturals: la física, la química, la biologia han fet els grans salts endavant en el moment en que s'han vist empeltades pels models matemàtics. La lingüística, sembla, per tant, destinada a jugar un paper similar pel que fa a les ciències socials, i de fet, les múltiples aplicacions que s'han anat produint en els darrers anys semblen abonar-ho.

Resum: en aquest apartat destaco el paper que juga el llenguatge en el terreny de les relacions humanes, més enllà fins i tot de la psicopatologia, que és l'òrbita on ens hem de moure en aquest treball. Reviso les funcions del llenguatge, seguint una visió estructuralista i comunicacional. A partir d'aquí faig esment del que han representat en el camp de la psiquiatria les noves tendències, que han posat l'èmfasi en la comunicació, per acabar posant de relleu el paper central que juga la lingüística com a ciència engendradora de models aplicables a les demás ciències socials.

1.3. Models, lingüística i psiquiatria.

El científic modern és, essencialment, un animal que construeix i contrasta models.

Mario Bunge

1.3.1. Models emprats en psiquiatria.

Aquest capítol és una ampliació dels dos anteriors i constitueix un desenvolupament de l'aplicació de la lingüística en el camp de la psiquiatria. Examinem, d'antuvi, el paper del model mèdic i algunes alternatives que s'han proposat. Es ben sabut que l'aplicació del model mèdic estricte en psiquiatria ha suscitat una polèmica que resta encara oberta. Penso que la psiquiatria, com a branca de la medicina que és, té un dret legítim a reivindicar l'aplicació del model mèdic. Evidentment, això suposa una modificació del concepte clàssic d'aquest model. Cal ampliar-lo de forma que la restricció que comporta el model mèdic clàssic quedi superada. Una proposta ben senzilla en aquest sentit és la que formulen Spitzer i Wilson (1973). Les crítiques clàssiques a l'aplicació del model mèdic en psicopatologia es centren en quatre criteris que els trastorns mentals no complirien:

1- Etiologia específica. 2- Discontinuitat amb la normalitat. 3- Canvi físic demostrable i 4- Un procés

intern tal que, un cop iniciat, no és modificable completament per influències ambientals. Davant d'això es pot aduir, d'entrada, que són nombroses les malalties estrictament "mèdiques" que no complirien aquestes condicions. Es planteja, per tant, una redefinició com acabem de dir més amunt. La proposta concreta dels dos autors citats és: 1- certes condicions humanes van associades al sofriment i a la incapacitat amb unes causes més o menys determinades i uns cursos naturals que responen de forma diferent a uns tractaments més o menys determinats. 2- De l'estudi i tractament d'aquestes condicions n'és, al menys en part, responsable la professió mèdica.

Dintre d'aquesta concepció del model mèdic, suposo que volgudament imprecisa, no s'assumeix *a priori* quin tipus d'etiologia és responsable d'aquestes condicions ni quina mena de tractament -sigui somàtic, psicològic o social- serà més afectiu. Seguint la tradició científica anglosaxona és una definició bàsicament empírica. Es potser la seva millor qualitat i alhora la seva debilitat. Es, en tot cas, operativa i permet, per descomptat, incloure la psiquiatria ja que no hi ha raons per excloure del model mèdic els trastorns psicopatològics.

Tizón (1978) possiblement coincidiria amb aquestes propostes. En la crítica que desenvolupa del model mèdic

conclou que aquest no és totalment invàlid en psiquiatria. No es tracta de lluitar contra la seva utilització, sinó contra un cert "imperialisme" del mateix que resultaria esterilitzant respecte a altres models possibles i, en definitiva, respecte el progrés de la psiquiatria.

Examinem a continuació de forma esquemàtica, tot seguint les aportacions de Maher (1974) algunes alternatives al model mèdic.

a) Un primer model a considerar fóra el dinàmic, sorgit de la teoria psicoanalítica. Sota aquesta concepció, la vida psíquica és considerada com un intercanvi de forces recíprocament impulsores i repressores. Aquesta energia impulsora fóra d'origen sexual, la libido, i pot sofrir diversos canvis en la seva direcció segons les influències ambientals. Llavors es parla, per exemple, de fixació, regressió, repressió, sublimació, etc. Per Freud, la tasca del psicopatòleg fóra de descobrir l'esquema específic de pertorbació d'energia que proporcionï l'etiologia per una síndrome ja identificada (donat que Freud va acceptar les categories nosològiques existents). Així la repressió de la sexualitat tindria gran importància en la gènesi de la histèria, la negació de l'homosexualitat en la formació de la ideació paranoide, etc. Les crítiques a aquest model es centren - des del punt de vista empirista - per una banda, en la

manca d'acord entre els observadors, i per altra, en la confusió freqüent entre inferència i observació pel que fa a la interpretació del comportament la qual cosa arriba a donar interpretacions oposades del mateix fenomen.

b) Un altre model emprat és l'estadístic o matemàtic. En aquest cas, en lloc d'intentar explicar els processos interns que poden donar lloc a trastorns de conducta, el que interessa és establir una relació matemàtica entre diferents fenòmens significatius. Un exemple seria el model emprat per Eysenck per descriure pautes de comportament patològic a través d'uns punts de referència que són tres factors o dimensions descrits per ell: extroversió-introversió, neuroticisme i psicosi. Aquesta tècnica permet col·locar el quadre concret de cada individu, segons un mesurament matemàtic, en dimensions contínues en lloc de categories discretes com les que són habituals en psicopatologia. Un model d'aquesta índole resulta indubtablement útil i fins i tot ha demostrat tenir un elevat poder de predicció sobre fenòmens encara no observats. Tizón (1978) apunta una objecció de pes i és que, en el fons, un model estadístic no és independent sinó que està recolzat per un model psicològic de base que pot ser biològic, comportamental i fins i tot dinàmic. Per això els seus resultats estan garantits per les matemàtiques únicament pel que fa al procediment

d'obtenció, però no pel que fa a les dades proporcionades que depenen del model de base citat.

c) Un tercer model és el comportamental. Deriva de tot el bagatge de coneixements acumulats per la psicologia experimental i considera que la conducta humana resulta de 1- aprenentatge anterior en situacions similars, 2- estats actuals de motivació i la seva influència sobre l'activitat i sensibilitat diferencial al medi ambient, 3- diferències individuals d'ordre biològic. Aquestes diferències poden ser determinades genèticament o externa.

Sota aquests punts de vista s'han anat acumulant dades, experiments i mètodes amb alta fiabilitat i validesa en el terreny de la psicologia. La translació al terreny de la psicopatologia ha resultat profitosa en molts casos i força discutible en molts altres. Es pertinent en aquest cas la crítica de Bunge (1972) a aquests tipus de models que tenen subjacent la filosofia de la "caixa negra": permeten condensar un gran nombre de dades empíriques i predir l'evolució del sistema, però no arriben a explicar la seva conducta i queden bastant aïllats de la resta del saber. Prescindeixen, doncs, per la seva visió empirista, de l'aspecte significatiu de la conducta

d) Justament, el caràcter de signe que comporta tot acte de conducta humana i el caràcter comunicatiu que se'n

deriva és la base del model comunicacional. Ha estat prou discutit en l'anterior subcapítol [1.2.] per que calgui exposar-lo de nou.

e) Finalment es pot esmentar el model cibernètic, derivat de la Teoria General de Sistemes. De fet, com ja he exposat abans [1.2] aquest model està en bona part relacionat amb l'anterior i per molts autors són indestriables un de l'altre. Si el considero aquí amb entitat pròpia és perquè, en un aspecte molt concret de la psicopatologia com és la patologia obsessiva, ha donat lloc en el nostre país a una aportació original que va marcar una fita pel seu rigor i profunditat (Montserrat Esteve *et al*, 1971)

1.3.2.El model lingüístic.

1.3.2.1. La medicina i el model lingüístic.

Abans d'endinsar-nos en la pertinència del model lingüístic en psiquiatria, val la pena destacar una cosa que possiblement sorprendria a molts metges. I és que els metges han estat emprant -especialment en el terreny del que justament s'anomena semiologia mèdica- un autèntic model lingüístic -potser poc elaborat, també cal dir-ho una mica a la manera del Monsieur Jourdain de Molière. Fixem-nos en el propi lèxic que emprem: "semiologia", "signe", tan comú en el camp mèdic i que ens remet al

"signe", tan comú en el camp mèdic i que ens remet al terreny lingüístic tot i que el seu ús apareix històricament molt abans en la medicina (la lingüística és una disciplina molt jove, pràcticament neix amb el nostre segle). Serrano (1981) ens recorda algunes dades de la història de la medicina ben demostratives. Observa que probablement les primeres pràctiques mèdiques van ser pràctiques semiòtiques. Hipòcrates en el seu text *Prognóstico* descriu la cara d'un moribund (els metges hem mantingut el terme *facies hipocratica*) i el descriure'n els trets constitueix una "semiòtica clínica". En general, en parlar de les malalties, el mètode hipocràtic no es planteja què és, sinó com es manifesta, quins senyals o signes provoca. Galè, més tard, és qui delimita i dóna nom a la *semeiotica* com a una de les sis branques de la medicina. Com diu el propi Serrano "no depèn encara avui en gran part la medicina d'una bona teoria dels signes?". Sens dubte hem de contestar afirmativament a aquesta pregunta.

Saussure (1916), segles després, en el seu "*Cours de linguistique générale*" proposa la paraula "semiologia" per designar la ciència general dels signes de la qual la lingüística en seria simplement una part.

En un article de gran interès, "*Sémiologie et Médecine*", Barthes (1972) senyala que va ser justament per distingir la semiologia lingüística de la medicina el

motiu pel qual en congressos internacionals de lingüística es va proposar el terme "semiòtica" per la semiologia no mèdica. Aquest fet en realitat, avui queda com una anècdota històrica ja que, si se'm permet la metàfora mèdica, el terme "semiologia" gaudeix avui d'excel.lent salut fora del camp mèdic, igual que el de "semiòtica".

Recordem, per altra banda, que el terme "semiòtica" en el seu sentit modern està indissolublement unit al nom de Peirce que, fins i tot abans de Saussure, comença a elaborar "l'àlgebra universal dels signes" que per ell és la semiòtica.

El text citat de Barthes resulta d'extrema utilitat pels metges perquè permet comprovar com un profà en matèria mèdica, però expert semiòtic, realitza un esbós d'una teoria de la ciència dels signes mèdics. Dit d'una altra manera, posa en clar l'ús del model lingüístic en medicina en establir les correspondències, mal que siguin rudimentàries, d'estructures entre la semiologia general i la semiologia mèdica. Aquesta postura deriva del fet de constatar que els metges han deixat de banda en els tractats de semiologia mèdica una mínima conceptualització d'aquesta. Quan examinem des d'una perspectiva lingüística les nocions mèdiques de síntoma i signe -i seguint en part al Foucault de "Naissance de la clinique" (1963)- Barthes suggereix la conveniència de

distingir i fins i tot oposar ambdues nocions. El símptoma serà allò que és fenomènic -provocat pel procés mòrbid-, però desproveït encara de sentit; és a dir, com un fet en brut que cal desxifrar. En canvi, en el signe s'ha produït el pas del que és fenomènic al que és semàntic. Com diu Foucault, el signe és el símptoma quan pren lloc en una descripció. El signe és per tant el símptoma desxifrat, adit per la consciència organitzadora del metge. Aquesta transformació de símptoma a signe la realitza el metge mitjançant el llenguatge. Aquest signe, per ell mateix o junt amb altres, té un significat que és en el nostre cas nosogràfic. Per altra banda, en la mida en què el signe domina la duració, el temps de la malaltia, tindrà una triple funció: és anamnèsic, diu el que ha passat; és pronòstic, diu el que passarà i és diagnòstic, diu el que està passant.

De passada, constatem abans de seguir endavant amb els comentaris de Barthes, que el seu desenvolupament de les nocions de símptoma i signe, a l'una amb Foucault, les enriqueix, especialment si les comparem amb les nocions -força primàries- que normalment s'aprenen a les facultats de medicina. A l'estudiant se li parla de semiologia però s'evita tota conceptualització i es dona una visió limitada en dir que el símptoma allò que és subjectiu, el que expressa el pacient i el signe, l'objectiu, el que és visible externament. Constatem

ahora la convergència de postures amb les de Castilla (1979) i Tizón (1978) exposades abans [1.1] . Seguint amb la hipòtesi barthiana -i prescindint d'alguns aspectes secundaris- cal destacar l'existència d'una veritable sintaxi mèdica. Consistiria en la forma en que passen a combinar-se aquests signes mínims. D'aquesta articulació en resulta el que podem anomenar, seguint l'analogia lingüística, una frase, o bé, tal com diem els metges, una síndrome. El diagnòstic s'obté finalment de la "lectura" d'aquesta "frase" o constel.lació de signes.

Una darrera qüestió que confirma la pertinença de l'ús del model lingüístic en medicina es planteja al voltant del problema d'esbrinar si en aquest llenguatge semiològic mèdic es dona una autèntica doble articulació, tal com es produeix en el llenguatge parlat. Per doble articulació del llenguatge, com és sabut, s'al.ludeix al fet que hi ha unes primeres unitats dotades de significat per_se , les paraules, que s'articulen entre elles formant frases. Les paraules són reductibles a unitats més simples -els fonemes- articulats entre ells, que són les unitats mínimes distintives (poden fer canviar el significat d'una paraula en substituir-se). Gràcies a aquesta doble articulació el llenguatge humà gaudeix d'una economia envejable. Amb uns trenta fonemes de mitjana per cada llengua com a elements bàsics, es poden constituir lèxics de més de cent mil paraules (o més)

que, al seu torn, generen un nombre infinit en teoria de frases. Barthes proposa que el llenguatge mèdic té també aquesta doble articulació: els signes equivalen als fonemes ja que per ells mateixos no arriben a significar i han de combinar-se en unitats significatives formades per uns quants signes. A més, com els fonemes, cada signe pot participar en síndromes diferents. Es reproduïx, doncs, al menys aparentment, l'esquema de la doble articulació.

Una observació que cal fer a la teorització barthiana exposada és la que fa referència a l'arbitrarietat del signe. Recordem, en efecte que un dels principis fonamentals de la teoria saussuriana és justament que el signe lingüístic és arbitrari (Saussure, 1916) i aquest punt sembla quedar oblidat en l'analogia que proposa Barthes entre ambdues semiologies. Obviament no podem dir que el signe mèdic sigui completament arbitrari. Tant sols podem acceptar, en tot cas, que per provenir d'una conceptualització, d'una consciència organitzadora del metge és, sens dubte, en mínima part, arbitrari.

1.3.2.2. Model lingüístic en psicopatologia.

Pel que he exposat fins ara, i sobretot en l'apartat 1.2, es pot arribar a la següent formulació: la psicopatologia també forma part de la semiologia ja que

estudia símbols i signes (conducta verbal i no verbal) dotats d'un contingut, com dirien Castilla (1979) i Barthes (1972), i participis en conjunt d'uns sistemes comunicatius, com afegirien Ruesch i Bateson (1951). Sembla pertinent, doncs, l'enfocament lingüístic en psicopatologia.

No és tan senzill, però, en la pràctica. Un psiquiatra versat en lingüística (rara avis), el francès Lantéri-Laura (1971), enuncia tres diferents vessants de l'ús de la lingüística en psiquiatria: a) una utilització pròpiament clínica, és a dir, una forma de fer servir la parla d'un subjecte per tractar de conèixer-lo des de cert angle; b) una utilització psicopatològica, o sigui, un intent d'encarar certs problemes fonamentals de la psiquiatria a la llum de les idees directrius de la lingüística; i c) una utilització psicoterapèutica, o més aviat, un intent de comprendre la naturalesa i abast de les activitats psicoterapèutiques en la mida en que aquestes operen en el camp del llenguatge.

Ens interessa aquí, evidentment, la segona vessant i Lantéri-Laura parla concretament de l'"estudi semiològic del comportament considerat com llenguatge i el del llenguatge com a comportament". Val la pena també citar el que ell anomena registre hermenèutic -tot i que no el desenvolupo aquí-, o sigui, la resolució de considerar els símptomes i el discurs del pacient com quelcom

diferent del que sembla dir espontàniament. En aquest punt Lanteri-Laura remet a l'obra de Freud. Deixem-ne constància, però tornem als postulats anteriors que són els que hem de seguir.

La qüestió de fons és si el model lingüístic és adequat per descriure la conducta humana anòmala i justament si ens permet definir el que es "anòmal". Serrano (1980), des del punt de vista del lingüista/semiòleg, en comentar els treballs de Birdwhistell sobre cinesi, cita dues raons fonamentals que per ell abonen l'ús dels models lingüístics en el camp de la conducta humana. Per una banda, el paper del llenguatge com a sistema traductor de tots els altres sistemes; per l'altra, l'existència d'una suposada analogia entre les estructures que la lingüística ha posat en relleu per explicar el funcionament del llenguatge i el comportament corporal.

Des d'aquesta perspectiva, l'aplicació del model lingüístic en psicopatologia implica, d'antuvi, distingir unes unitats de conducta o signes mínims aïllables. Tot seguit caldria descriure la forma en què s'articulen entre ells i donen lloc a diferents unitats significatives i les lleis que governen aquesta articulació (forçosament han d'existir), o sigui, la sintaxi dels signes de conducta. Val a dir que fins aquest punt hi ha hagut intents força vàlids en el

terreny de la taxonomia de la conducta no verbal (moviment, gestualitat, mimica, postura, etc), deguts a autors com Efron, Birdwhistell, Ekman, Friesen i molts altres. (En trobem una selecció i comentaris en el volum, ja citat, compilat per Winkin (1984) o en el mateix Serrano (1980)).

Però cal ultrapassar l'estudi descriptiu enunciat fins ara. Cal trobar la semàntica d'aquests signes o conjunts de signes (per altra banda, indestruïble de la sintaxi). Finalment, no podem oblidar la pragmàtica i de quina manera aquests signes articulats es troben en la pràctica.

Per Serrano, la solució ha de venir fent un salt qualitatiu: cal eixamplar el domini i situar-nos en l'àmbit de la comunicació interpersonal. Tornem, per tant, a les postures exposades abans [1.2] corresponents a l'escola de Palo Alto.

Amb tot això vull dir que, si bé l'ús del model lingüístic en psicopatologia sembla oferir possibilitats enormes, no hi ha dubte que encara són nombroses les limitacions que ens fan sentir sovint al fons d'un atzucac. La crítica de Serrano és pertinent, però potser cal dir en aquest sentit que els altres models aplicables a la conducta humana, sigui desviada o anormal, també fallarien en aquest punt.

De tota manera, i perquè quedi clara la utilitat del model lingüístic per la descripció i formalització de certes conductes anòmales, passo a descriure dos casos clínics sota aquesta òptica.

1.3.2.3. Dues aplicacions pràctiques.

A. L'escapada paradigmàtica: la conducta esquizofrènica.

Un noi jove és remès al Servei de Psiquiatria de l'Hospital Clínic a través del Servei d'Urgències (tant aquest cas com el següent són autèntics). Ha desenvolupat una sèrie d'actes de conducta vistos com anòmals socialment: s'ha despullat, ha sortit al carrer i ha corregut fins el port. Un cop allà, a la vora de l'aigua, ha llençat una poma al mar i després s'ha posat a riure ben satisfet i content.

Intentem d'entrada fixar unes unitats per descompondre aquesta conducta (no cal dir que aquestes unitats serien al seu torn descomponibles en moltes altres)

a- [despullar-se]   b- [sortir al carrer]   c- [córrer fins el mar]

d- [llençar una poma]   e-[riure amb satisfacció]

Seguim les indicacions de Castilla quan ens diu (1979): "tot acte de conducta remet a tots els possibles actes de conducta del que parla en cada situació present

o futura", o dit d'una altra manera: "tot acte de conducta té sentit i cal trobar-lo mitjançant la posta en relleu de les relacions paradigmàtiques d'aquest acte." No estic segur que la proposta de Castilla permeti sempre atorgar un sentit ple a cada acte, però, en tot cas, permet delimitar unes unitats, oposant-les a d'altres. (Introdueixo aquí el concepte lingüístic de paradigma que en el capítol 3 descriu en profunditat). El procés aniria de la forma següent (em limito a formular dues possibilitats més, dintre de cada paradigma).

a[despullar-se], a'[vestir-se normal], a''[vestir-se de gala].

b[sortir al carrer], b'[tancar-se en una habitació], b''[sortir al balcó].

c[córrer fins el mar], c'[passejar per la Rambla], c''[anar al zoo]

d[lleçar una poma], d'[pescar amb canya], d''[posar-se a nedar].

e[riure amb satisfacció], e'[plorar], e''[restar indiferent].

En definitiva, l'únic que faig és aplicar un concepte fonamental en l'anàlisi estructural com és l'oposició. En efecte, en commutar cada unitat per una altra possibilitat dins del paradigma (en l'accepció

lingüística del terme: conjunt d'entitats que es poden commutar en el mateix context) obtenim una frase o sintagma conductual amb significació diferent. Fixem-nos que els signes bàsics de conducta individualitzats *per se* no ens remeten a cap patologia ni poden ser qualificats d'anòmals d'una forma descontextualitzada. La forma en què s'articulen, la sintaxi d'aquests signes conductuals, és evidentment difícil de formular en el cas de la conducta psicòtica. Aquí rau potser el punt que permet formalitzar el que és patològic del cas. Normalment, els actes de conducta estan molt més reglamentats del que sembla i per la majoria de la població, dins d'una cultura habituada a fer de forma quotidiana el mateix, amb petites variacions, podem dir que les mateixes frases/actes de conducta es van repetint. En aquestes frases conductuals el que ens permet buscar l'adequació, la gramaticalitat, és, per una banda, el simple ordre de la seqüència; per l'altra, el context. Pel que fa a la seqüència, no ens acomiadem en arribar, o no sortim al carrer sense vestir-nos, per exemple. Pel que fa al context, no mengem en una església o no fem l'amor en públic, per exemple. Cal tenir present en aquest sentit la importància dels condicionaments culturals i socials, com posa de relleu la crítica etnopsiquiàtrica. A més, és imprescindible l'anàlisi detallada del context: recollint l'exemple anterior, fer l'amor en públic per ser el que

és adequat, o "gramatical" en una sala d'espectacles pornogràfics.

Si tornem a la conducta psicòtica que he descrit, cal plantejar-se seguint el model lingüístic la semàntica d'aquests signes. A primera instància és evident que es tracta d'una conducta aparentment incomprensible, sense sentit. Aquí l'hermeneütica freudiana possiblement voldria veure-hi més del que hi ha. La clau en aquest cas concret ens la dona el propi actor ja que el mateix pacient, en anar-li preguntant, ens va explicar el perquè dels seus actes: s'havia despullat per una necessitat de sentir-se purificat tornant a l'estat en què va nèixer; havia anat corrent cap el port perquè es sentia perseguit i l'aigua el tranquil·litzava; havia llençat una poma verda perquè -en un raonament típicament esquizofrènic- li semblava que així es desprenia dels seus perseguidors que duïen gavardines verdes. I això, finalment, li havia produït gran satisfacció i ganes de riure.

Amb aquesta descripció el que m'interessa posar en evidència és que l'aplicació del model lingüístic permetria formular la hipòtesi que allò que és patològic de la conducta psicòtica rau essencialment en la sintaxi, la forma en que s'articulen els signes com a actes de conducta. Lluny de formar un sintagma, una seqüència o cadena lineal acceptable socialment, els signes semblen tenir dificultats en empastar-se entre ells i ofereixen

l'aspecte d'una cadena fragmentada, trencada. Recordem en aquest sentit les distincions clàssiques de la psicopatologia que posen l'accent en l'aspecte disgregat, incoherent tant del llenguatge verbal com d'aquest llenguatge que formen els actes de conducta.

B. El sintagma congelat: la conducta obsessiva.

Agafem ara un exemple diametralment oposat com és la malaltia obsessiva. Un pacient, jove estudiant, explica el ritual que es veu obligat a fer cada tarda mentre estudia. El sintagma o seqüència és el següent: estudiar fins a dos quarts de set en punt, assegut a la taula d'una forma determinada; fer una pausa i estirar-se cinc minuts; tornar a estudiar; a dos quarts de vuit fer una nova pausa; baixar a passejar el gos per un temps estipulat i tornar a l'estudi. Com bon obsessiu, la seqüència es repeteix de forma estricta tarda rera tarda amb la particularitat -també típica del pensament màgic que pot tenir l'obsessiu- que si fa alguna cosa fora del que li "toca" fer i al dia següent el pregunten a classe, ho atribueix al fet d'haver trencat la seqüència.

Com en el cas anterior, podríem descompondre el sintagma conductual en unes unitats mitjançant el mètode de les oposicions. Però aquí el que interessa és destacar la clara diferència amb el cas anterior. Aquí hi ha un rigidesa estricta en el sintagma. No es tolera cap

ruptura, cap variació paradigmàtica. Per això parlo del sintagma "congelat": la malaltia obliga a la repetició diària de la frase conductual. Això ens permet oposar les conductes esquizofrènica i obsessiva seguint els eixos bàsics que funcionen en el llenguatge segons la lingüística estructural.

1.3.2.4. Comunicació i psicopatolingüística.

Queda així esbossada una aplicació del model lingüístic en psicopatologia. Som a les beceroles en aquest aspecte, cal reconèixer-ho, però l'embranchida de la lingüística, i en general dels models comunicacionals sembla prou forta per garantir un fèrtil creixement en aquest sentit.

L'objectiu del meu treball és més limitat ja que es centra en torn a aspectes concrets de la comunicació esquizofrènica. Com veurem en el capítol 2, la meua impressió és que els qui ens interessem en aquest tema ens assemblen encara massa als protagonistes de la llegenda índia de l'elefant. Aquesta ens parla d'un grup de cecs encarregat de descriure com era un elefant. El que va tocar l'orella digué: "és gran, pla i dur com una catifa". El que va tocar la trompa explicà: "és com una gran trompeta però molt mòbil i terrible". El que va tocar les potes referí: "és fort i sòlid. Rodó com un pilar".

La comunicació és com l'elefant de la llegenda: per això fins ara n'hem tingut només descripcions fragmentàries. Sóc conscient, però, de la complexitat i el caràcter gairebé inabastable que forçosament tindria un estudi *in extenso* de la comunicació esquizofrènica.

Agafó de Scheflen (1984) un esquema del que implica la comunicació humana:

I. Comportament vocal.

- a) lingüístic.
- b) paralingüístic.

II. Comportament kinèsic.

- a) moviments corporals, inclosa l'expressió facial.
- b) elements provinents del sistema neurovegetatiu:
inclouen la coloració de la pell, la dilatació pupil·lar, l'activitat visceral, etc.
- c) la postura
- d) els sorolls corporals.

III. Comportament tàctil.

IV. Comportament territorial o proxèmic.

V. Altres comportaments comunicatius (poc estudiats) com per exemple, l'emissió d'olors.

VI. Comportament quant a indumentària, cosmètica, ornamentació, etc.

Cal tenir en compte que l'esquema es complica si pensem que el comportament vocal lingüístic té aspectes fonològics, lèxics, sintàctics, semàntics i pragmàtics. De tota manera, com acabo de dir, em limito aquí al comportament lingüístic i, encara, a certs aspectes ben concrets. Donat l'àmbit del meu treball, a cavall de la psicopatologia i la lingüística, he emprat en el subtítol -tenint en compte que ja fa anys que es parla de psicolingüística i la lògica relació que hi ha d'haver - el terme psicopatolingüístic. No recordo haver trobat aquest terme en tota la literatura revisada. Goso proposar-lo com adient pel domini d'aquest treball sense pretendre per això, ni de bon tros, ser el precursor d'una nova disciplina. Ja fa temps que molts autors hi treballen, però potser ningú havia pres consciència que s'estava delimitant un nou camp amb l'ús del model lingüístic en psicopatologia.

Resum: En aquest apartat, partint de la necessitat de la construcció de models per la ciència, refermo la importància del model lingüístic a) dins de la medicina en general i b) dins de la psicopatologia en particular. Partint de la dicotomia bàsica sintagma/paradigma (que en els capítols posteriors desenvoluparé més a fons) esbosso una descripció de conductes anòmales a tall d'exemple. Finalment, delimito l'àmbit del present treball que qualifico de psicopatolingüístic.

*****

2. EL PROBLEMA DEL LENGUATGE ESQUIZOFRENIC.

2.1. Qüestions prèvies.

2.1.1. La indefinició d'esquizofrènia.

Per un observador extern a la psiquiatria pot semblar sorprenent que es pugui estar treballant sobre un aspecte clínic -en aquest cas el llenguatge- d'una malaltia que resulta que no està ben definida. Per desgràcia, aquesta és la realitat i no ho hem pas d'amagar. Com diu Colodrón (1983), l'esquizofrènia és un concepte equívoc i provisional, potser el concepte provisional més permanent de la medicina. Això no implica, evidentment, que no existeixi aquesta malaltia i d'això en són bona mostra els milions d'esquizofrènics que hi ha al món, amb tots els dubtes diagnòstics que es vulgui. No oblidem que la incidència es calcula al voltant del 1% de la població (amb oscil·lacions entre el 0,38% fins el 2,85% segons Zerbin-Rudin, 1972). El que passa és que el límits del concepte són imprecisos, han anat canviant des que es van definir i, tot i que hi ha una voluntat unificadora, continuen coexistint criteris diferents de diagnosticar i conceptualitzar l'esquizofrènia.

Fem un breu repàs per prendre consciència del problema partint de les concepcions clàssiques fins arribar a l'estat actual de la qüestió.

2.1.1.1. Les concepcions clàssiques.

Emil Kraepelin (1856-1926). Ja abans d'acabar el segle XIX, Kraepelin, (1896) considerat amb justícia un dels pares de la psiquiatria actual, ve a definir sota el nom de "*dementia praecox*" (manllevat de Morel) un quadre psicopatològic que correspon al que després es coneixeria amb el nom d'esquizofrènia. Amb una orientació somàtica i seguint els corrents de l'època, Kraepelin pretenia definir malalties, o sigui, identificar quadres que tinguessin una simptomatologia comú, curs, pronòstic i etiologia. Va posar èmfasi en una visió diacrònica, valorant doncs més el curs, l'evolució que la visió transversal del quadre clínic en un moment donat. Per ell, la *dementia praecox* era de curs crònic, irreversible i sempre deteriorant, tot i que en la seva experiència clínica pogué comprovar que això no era sempre així.

Els seus criteris diagnòstics queden resumits en la taula següent (TaulaI):

TAULA I

Criteris diagnòstics d'Emil Kraepelin.

I. Simptomatològics.

- Trastorns de l'atenció i la comprensió.
- Al.lucinacions, especialment auditives (veus).
- Pensament sonor.
- Vivències d'influència del pensament.
- Trastorns en el curs del pensament, sobretot associacions laxes.
- Alteració de la funció cognitiva i de la capacitat de judici.
- Aplanament afectiu.
- Presència de conductes mòrbides:
  - disminució del to vital.
  - obediència automàtica.
  - ecolàlia, ecopràxia.
  - conductes impulsives ("acting out").
  - agitació catatònica.
  - estereotípies.
  - negativisme.
  - autisme.
  - alteració del llenguatge verbal.

II. Evolutius.

- Tendència a la invalidesa psíquica.

III. Etiològics.

- Endogeneïtat.

(Tret de "*Criterios diagnòsticos para la esquizofrenia y las psicosis afectivas*". W.P.A. 1986)

Es pot comprovar com el concepte de Kraepelin és multiaxial i simptomatològic, tipus evolutiu i etiologia. En canvi, no considerarà cap símptoma o grup de símptomes com patognomònic de la malaltia.

Eugen Bleuler (1857-1939)

Bleuler passarà a la història per haver encunyat el terme esquizofrènia, neologisme derivat del grec a través del qual pretenia subratllar el que per ell era el símptoma *princeps* de la malaltia. L'any 1911 publica "*Dementia Praecox oder Gruppe der Schizophrenien*" (fixem-nos en el plural) en el qual fa constar el deute amb Kraepelin pel que fa a la idea bàsica i la descripció clínica, alhora que introdueix una visió més teòrica, interpretativa i psicodinàmica. Cal tenir present que Bleuler coneixia ja les teories de Freud i col.laborà amb Jung. Establí així una distinció fonamental entre símptomes bàsics i símptomes accessoris.

TAULA II

Criteris diagnòstics d'Eugen Bleuler.I. Criteris simptomatològics.

- Alteracions bàsiques o fonamentals.
  - Trastorns formals del pensament.
  - Alteracions de l'afecte.
  - Alteracions de l'experiència subjectiva del jo.
  - Alteracions de la voluntat i la conducta.
  - Ambivalència.
  - Autisme.
- Síntomes accessoris.
  - Trastorns perceptius. (al.lucinacions).
  - Deliris.
  - Certes alteracions mnèsiques.
  - Modificació de la personalitat.
  - Canvis en el llenguatge i l'escriptura.
  - Síntomes somàtics.
  - Síntomes catatònics.
  - Síndrome aguda (com en els estats de malenconia, mania, catatonia i altres.)

II. Criteris d'intensitat.

- Psicòtica (proposat pel seu fill, Manfred Bleuler)
(Tret de "*Criterios diagnòsticos para la esquizofrenia y las psicosis afectivas*" W.P.A., 1986)

Bleuler creia que el trastorn dels lligams associatius mentals era el dèficit més important en l'esquizofrènia i es podria reflectir en molts diferents aspectes. El considerava específic, o sigui estava present en cada cas de la malaltia i en cas d'absència el trastorn no podia ser considerat esquizofrènia.

Una segona dicotomia de Bleuler va fer fortuna: la distinció entre símptomes primaris i símptomes secundaris. Aquesta distinció és de tipus teòric i etiopatogènic, a diferència de l'anterior que és clínica, ja que considera que els primaris són directament causats pel procés mòrbid i els secundaris són generats per certs mecanismes psíquics i per tant psicològicament comprensibles.

TAULA III

Síntomes primaris de Bleuler.

- Alteracions de les associacions.
- Estats d'obnubilació de consciència.
- Crisis de mania o malenconia.
- Tendència a al·lucinar.
- Tendència a produir estereotípies.
- Diversos símptomes somàtics.

Síntomes secundaris.

- Manifestacions del trastorn del pensament.
- Alteració de l'afectivitat.
- Automatismes.
- Alteracions cognitives.
- Despersonalització.
- Autisme.
- Alteracions volitives.

Els criteris bleulerians han prevalgut en el temps i són encara vigents, si més no parcialment, en la majoria de sistemes diagnòstics emprats avui dia. Alhora, han generat crítiques ferotges pel fet que han afavorit l'eixamplament nosològic del concepte d'esquizofrènia i la consegüent complicació dins l'àrea diagnòstica. Com diuen Klein et al. (1980) "La seva pretensió (de Bleuler) de diagnosticar l'esquizofrènia en base a la inferència

de processos mentals aberrants obri una caixa de Pandora. La incitant promesa de caracteritzar el procés esquizofrènic únicament en termes d'aberracions psicològiques fonamentals (la dissociació o escissió) i símptomes secundaris accessoris ha provocat un caos diagnòstic i confusió en el pronòstic."

Kurt Schneider (1887-1967)

Des d'una perspectiva molt pragmàtica Schneider definí en la seva "Psicopatologia Clínica" (1950) els que anomena símptomes de primer rang (SPR). Com deia Schneider: "Aquests símptomes esquizofrènics (primer i segon rang) estan totalment desproveïts de qualsevol teoria i s'entenen exclusivament en termes pragmàtico-diagnòstics. Els SPR només tenen, doncs, una preferència diagnòstica sobre els de segon rang, els quals a la vegada poden trobar-se en altres psicosis i, a vegades, en condicions no psicòtiques. Això no implica, però, que només parlem d'esquizofrènia quan es detecten els SPR. Molt sovint símptomes de segon rang i altres trastorns permeten aquest diagnòstic, si es presenten en certes condicions i nombre ."

TAULA IV

Criteris diagnòstics de Kurt Schneider.

Síntomes de primer rang.

- Pensament sonor.
- Veus dialogades.
- Veus que comenten.
- Vivències d'influència corporal.
- Robatori del pensament i altres vivències
d'influència
- Difusió del pensament.
- Percepció delirant.
- Altres experiències de la voluntat, afectes o
acció que es visquin com influïdes o
interferides

Síntomes de segon rang.

- Altres trastorns de la percepció.
- Idees delirants sobtades.
- Perplexitat.
- Canvis depressius o eufòrics.
- Sentiments d'empobriment emocional.
- Altres.

(Tret de "*Criterios diagnósticos para la esquizofrenia y las psicosis afectivas*". W.P.A., 1986)

Els SPR d'Schneider han gaudit d'un gran èxit i de fet han estat incorporats a la majoria de sistemes diagnòstics i qüestionaris psicopatològics estandaritzats actuals com el ICD-9, DSM-III, RDC, PSE, i altres. En un moment de confusió diagnòstica van ser altament apreciats per la major fiabilitat que proporcionaven i el crèdit que s'atorgà a la seva patognomonicitat. Actualment, però, no deixen de ser refutats i criticats, com veurem tot seguit.

2.1.1.2. Un diagnòstic volàtil.

Com diu en la seva tesi Jordi E. Obiols (1985), "*Els anys 70 han estat la tomba de les aspiracions dels que creien encara en la possibilitat d'un diagnòstic estrictament psicopatològic de l'esquizofrènia i de l'existència de símptomes específics o patognomònics de la malaltia*".

Efectivament, des de l'estudi de Mellor et al 1970 tota una sèrie d'estudis vénen a refutar la idea bàsica de K. Schneider: Carpenter et al. (1973), Pope i Lipinski (1978) i Andreasen (1983) entre altres. En conjunt, el que

ens diuen aquests treballs és que els SPR de Schneider, tot i posseir una fiabilitat alta, no són patognòmics de l'esquizofrènia. Molts pacients afectius en poden presentar.

El mateix camí semblen haver conegut els símptomes fonamentals de Bleuler. Tal com demostra Andreasen, el trastorn formal del pensament no és una troballa infreqüent en quadres maníacs, com tampoc ho és en quadres depressius el de l'aplanament afectiu.

Pope i Lipinski són categòrics: *"No existeixen símptomes coneguts patognòmics de l'esquizofrènia, ni tan sols cap grup de símptomes que, agafats en secció transversal, hagin demostrat la seva validesa per diagnosticar l'esquizofrènia. I encara més, els símptomes "esquizofrènics" clàssics (certs tipus d'al.lucinacions, deliris, símptomes catatònics i SPR de Schneider) es donen en un 20-50% de casos ben vàlids de malaltia maniaco-depressiva."*

Amb això s'expliquen els resultats que un treball ja clàssic en la matèria va posar de manifest el 1972. El *"USA-UK Cross National Project"* (Cooper et al., 1972) confirmava en dos dels països més avançats en psiquiatria com són Estats Units i Gran Bretanya l'extrema debilitat i escassa fiabilitat del diagnòstic psiquiàtric, especialment respecte a l'esquizofrènia. Es van comprovar els diagnòstics de pacients de Nova York i Londres

obtinguts pel propi centre on estaven ingressats i per l'equip d'especialistes del projecte -psiquiatres que empraven criteris comuns-. Els resultats foren esfereïdors.

TAULA V
 Resultats del projecte internacional USA-UK.
 (Extracte)

<u>Diagnòstic</u>	<u>Nova York</u>		<u>Londres</u>	
	<u>Centre</u>	<u>Projecte</u>	<u>Centre</u>	<u>Projecte</u>
Esquizofrènia.	118	56	59	61
Trastorn Afectiu	13	62	68	76

Com es pot veure sembla que els psiquiatres nord-americs tenen (o tenien el 1972) la mànega molt ampla per diagnosticar esquizofrènia. En canvi, més d'un terç eren considerats pels especialistes del projecte com a afectius.

TAULA VI

**Diagnòstic del Projecte a pacients diagnosticats
d'esquizofrènia a Nova York.**

<u>Diagnòstic Projecte.</u>	<u>Esquizofrènics de Nova York.</u>
(N=118)	
Esquizofrènia	50
Trastorns Afectius	42
Neurosi	3
Trastorn de Personalitat	5
Altres	18

Aquests resultats vénen a ser la demostració irrefutable del divorci entre dues diferents concepcions de l'esquizofrènia: el nord-americà, molt més ample, i el britànic/europeu, més restrictiu. En conjunt, però, trontollava el propi concepte d'esquizofrènia.

El concepte europeu deriva del desenvolupament de les idees de Kraepelin. El seu èmfasi en la descripció dels símptomes versus la teorització i la importància atorgada al curs defectual i al pronòstic negatiu de la malaltia han estat els elements clau d'aquest desenvolupament (Neale i Oltmanns, 1980).

La situació als Estats Units ha estat oposada. Una simple xifra pot ser suficientment indicativa: al 1952, el 80% dels pacients ingressats en el New York State Psychiatric Institute eren diagnosticats d'esquizofrènia (Kuriansky *et al.*, 1974). La influència de Bleuler, més teòric que Kraepelin, i de la psicoanàlisi a través de l'eix Bleuler-Meyer-Sullivan varen propiciar una visió especulativa i teoritzadora de la malaltia amb la consegüent proliferació de diagnòstics nous adjuntats al primitiu d'esquizofrènia. Així, l'esquizofrènia esquizoafectiva de Kasanin (1933), l'esquizofrènia pseudoneuròtica de Hoch i Polatin (1949), l'esquizofrènia pseudopsicopàtica de Hoch i Dunaif (1955) i l'esquizofrènia reactiva, entre altres.

2.1.1.3. Conceptes diagnòstics actuals.

La creixent confusió entorn del concepte d'esquizofrènia ha provocat l'aparició en els darrers anys de diversos sistemes de criteris diagnòstics amb definicions operatives dels diferents quadres, delimitacions temporals, criteris quantitius d'exclusió o inclusió, etc.

Sense intenció de ser exhaustiu, cito tot seguit els més importants i comento tan sols els primers, que he emprat en la part experimental (capítol 5).

Els Research Diagnostic Criteria (RDC) de Spitzer et al. (1978), parcialment basats en els anomenats Criteris de Feighner (1972), estan destinats a ser utilitzats en investigació.

El criteri temporal en els RDC és menys restrictiu que el de Feighner, donat que només són necessàries dues setmanes per considerar el diagnòstic d'esquizofrènia. Això implica la creació de subtipus segons el curs (agut, subagut, crònic, subcrònic) i, al mateix temps que exclou les psicosis reactives breus de menys de dues setmanes, no limita el diagnòstic als casos crònics.

Si bé els criteris simptomatològics estan basats fonamentalment en els SPR de Kurt Schneider, la categoria "trastorn esquizoafectiu" -novetat respecte a Feighner- no queda inclosa dins el diagnòstic d'esquizofrènia i preserva així una determinada "puresa"

El 1973, Carpenter i Strauss presentaven el Flexible System in the Diagnosis of Schizophrenia basant-se en el famós "International Pilot Study on Schizophrenia" patrocinat per l'OMS (WHO, 1973)

Per no prosseguir amb la llista esmentaré que la World Psychiatric Association (WPA) -Associació Psiquiàtrica Mundial- ha patrocinat l'aparició d'un

llibre que recull fins a quinze (!) criteris diagnòstics per l'esquizofrènia.

Degut a aquesta proliferació s'ha arribat a parlar de la "Babel" psiquiàtrica (Brockington et al. 1978). Dos sistemes d'ús internacional i amb certa voluntat de compromís permeten, a hores d'ara, parlar d'un "llenguatge comú" en la psiquiatria mundial.

Per una banda, la Classificació Internacional de Malalties ICD-9 patrocinada per la OMS (WHO, 1978). Aquí el diagnòstic d'esquizofrènia es basa en criteris simptomatològics que reflecteixen tant trastorns objectius de la conducta com subjectiu/experiencials. Es requereixen criteris d'intensitat o grau, però en canvi, no es considera el curs de la malaltia com aspecte rellevant pel diagnòstic.

Per altra banda, el Diagnostic and Statistic Manual of Mental Disorders patrocinat per l'Associació Americana de Psiquiatria en la seva tercera revisió (DSM-III) (1980). Aquest sistema recull l'experiència i les aportacions de sistemes anteriors com els de Feighner i els RDC, però revela un cert neo-kraepelinisme. Si bé el seu concepte d'esquizofrènia és més restrictiu, la seva utilització, en canvi, està més orientada a la clínica que a la investigació. Tot i que continua sent un sistema àmpliament basat en la simptomatologia, incorpora importants acotacions cronològiques i de curs, així com

el tractament multiaxial, el que fa que sigui el sistema diagnòstic més avançat de l'actualitat.

2.1.1.4. Malaltia, síndrome, hipòtesi de treball ...?

Hem pogut constatar fins ara la dificultat de definir l'esquizofrènia *per se*. Si ens acostem als límits del concepte possiblement augmenta la "cerimònia de la confusió". Dins del camp de les psicosis n'hi ha moltes altres, a part de l'esquizofrènia. Doncs bé, aquesta gaudeix del dubtós privilegi de tenir punts d'intersecció amb gairebé totes elles.

- Per una banda pot haver-hi punts de contacte amb les psicosis orgàniques que, a vegades, provoquen quadres idèntics a l'esquizofrènia. Pensem en l'epilèpsia del lòbul temporal, certs tumors i traumes cerebrals, etc. Hem d'incloure aquí les psicosis tòxiques degudes a drogues psicodislèptiques (LSD, mescalina, etc) o de tipus amfetamínic.

- Per una altra banda, la clínica supera a voltes la divisió teòrica amb el grup de les psicosis delirants cròniques i la paranoia presentant casos amb trets mixtes.

- Per altre cantó, no cal insistir en el magne problema, no result, de diferenciar l'esquizofrènia de les psicosis afectives, especialment de tipus maníac: és

un dels temes polèmics per excel·lència de la psiquiatria. Justament en la part experimental i basant-me en el llenguatge m'endinsaré en la qüestió.

- Finalment, una altra important àrea d'indefinició es produeix, ja fora del camp psicòtic, entre esquizofrènia i els trastorns de personalitat.

La indefinició de l'esquizofrènia arriba al punt de continuar-se discutint el propi model nosològic i, fins i tot, epistemològic que li escau. Com ja he dit, l'intent de Kraepelin era de conceptualitzar l'esquizofrènia com una malaltia, seguint el model mèdic estricte *ad usum* de l'època. Això implicava una unitat pròpia, un grup de símptomes ben definits, produïts per una fisiopatologia pròpia, al seu torn causada per una etiologia coneguda o suposada (Neale i Oltmanns, 1980).

Obviament, per tot el que hem vist, aquesta postura no és pas la idònia per englobar el que sabem de l'esquizofrènia. No pensem, però, que aquest problema li sigui exclusiu. Avui dia el concepte clàssic de malaltia queda estret per gran nombre de trastorns, des de la diabetis o la gota fins a la demència senil o l'epilèpsia essencial, com justament assenyala Meehl (1972). La crisi del model mèdic clàssic ha portat a cercar diverses alternatives. Els darrers anys s'accepta cada cop més el concepte de síndrome com adient a

l'esquizofrènia (Kety, 1980; Spitzer, 1977). La noció de síndrome, com grup de símptomes més o menys homogeni, sense etiologia coneguda o comú i amb una major "elasticitat" i possibilitat d'evolució conceptual i nosològica, clarament s'adapta millor al nostre coneixement actual de l'esquizofrènia. Hem vist abans com el DSM-III va en aquesta línia.

No tothom accepta tampoc aquest concepte de síndrome. Recordem el rebombori causat als anys 60 i 70 pel corrent antipsiquiàtric que arribava a negar l'existència d'aquest trastorn. Szasz, un dels precursors, parlava ja l'any 1961 del "mite" de la malaltia mental. Laing la considerava una mena de "viatge" interior i proposà el terme "metanoia" . En general, els corrents radicals pensaven que el diagnòstic d'esquizofrènia era més una etiqueta social que un autèntic diagnòstic mèdic.

Acabaré citant una darrera postura proposada per Neale i Oltmanns (1980). Parlen de constructe científic obert. Empren el terme constructe per evitar el significat addicional associat sovint a síndrome i fer èmfasi en la similitud entre esquizofrènia i altres constructes científics i amb els fets observables pertinents.

La polèmica, doncs, resta lluny d'estar esgotada. Si el meu coneixement de l'esquizofrènia fos purament teòric

el que he exposat fins ara potser em portaria a defallir i a abandonar el meu treball. L'experiència clínica, el contacte diari amb persones que pateixen els símptomes citats anteriorment em fa pensar que, sigui quina sigui la conceptualització emprada, existeix una entitat, més o menys difusa, més o menys indefinida en el coneixement de la qual cal aprofundir.

2.1.2. Llenguatge i pensament. La seva relació.

2.1.2.1. El mentalisme psiquiàtric.

Hi ha una vella qüestió -no resolta encara- tot i que sovint els psiquiatres ni tant sols la tenim en compte, i és la que fa referència a la relació entre llenguatge i pensament. Hi ha la tendència, certament abusiva, en el terreny de la psicopatologia a extrapolar tranquil·lament les alteracions del llenguatge a les del pensament i a passar d'un aspecte a l'altre sense escarafalls de cap mena. Aquesta postura mentalista és des d'un punt de vista epistemològic, simplista en excés. Els nostres mestres ho van fer així, pensem segurament, i això ens fa sentir justificats. Kraepelin (1896) parlava per exemple, del descarrilament o incoherència del flux del pensament com símptoma bàsic de la *Dementia Praecox*.

Bleuler (1950), pel seu cantó, parla del trastorn de les associacions del pensament, símptoma fonamental, i esmenta nombrosos exemples del llenguatge dels seus pacients per corroborar-ho. En els nostres dies i per citar només un exemple, en els RDC (Spitzer et al. 1978), quan es defineixen els termes crítics com els trastorns formals del pensament, es parla indistintament d'alteracions de la parla i del pensament, passant d'una a l'altra sense preocupacions. Es diu taxativament que per avaluar trastorns formals del pensament s'ha d'analitzar el discurs del pacient.

2.1.2.2. Crítica del mentalisme.

Alguns investigadors han estat l'excepció a la regla. No és, però, casual que justament una de les postures crítiques més furibundes provingui d'una lingüista -Chaika- que ha treballat sobre el llenguatge esquizofrènic. En un treball recent, (Chaika i Lambe, 1985) acumula una sèrie d'arguments contra l'assimilació llenguatge/pensament. Per ella l'equació de pensament i llenguatge és una fal·làcia. "El llenguatge pot expressar pensaments, però això no implica que és el pensament i per nerviosisme, incapacitat, malaltia o dany no podem expressar-lo.." Un altre exemple el troba en els sord-muts: no parlen però això no vol dir que no pensin. També

els afàsics presenten un dèficit verbal que no ens permet determinar exactament la disminució cognitiva existent. Per altra banda, en moltes tasques cognitives el llenguatge no serveix de res o de ben poc. Ens recorda igualment la naturalesa elusiva del concepte de pensament en psicologia. Continua sent una entitat no definida. Per tant, es pregunta, "Com es pot correlacionar el llenguatge amb un concepte tan nebulós com el pensament?". Reconeix que el vehicle més important per expressar el pensament és el llenguatge però això no vol dir que siguin el mateix. El fet que es pugui trobar desviacions estructurals en el llenguatge psicòtic no prova per Chaika les possibles alteracions del pensament.

2.1.2.3. La psicologia del pensament. Escola russa.

Des del punt de vista de la psicologia del pensament, Berlyne (1965) reconeix que el problema és polèmic . El propi Plató va ser advocat de l'estreta relació entre llenguatge i pensament quan en el seu diàleg *El sofista* es pregunta: "No és el mateix el pensament que el llenguatge, fent aquesta excepció: el pensament és la conversa no expressada de l'ànima amb ella mateixa?". Un altre psicòleg, Boyle (1971) en comentar el mateix problema en distingeix dos aspectes: 1) fins a quin punt la possessió del simbolisme discursiu

del llenguatge és un prerrequisit per la capacitat de pensar i 2) si la capacitat de parlar és essencial pel pensament. Esmenta també precedents històrics com Condillac que ja al 1746 en el seu *Essai sur l'origine des connaissances humaines* considerava el pensament com un llenguatge interioritzat. Un dels pares de la lingüística moderna, Max Müller, un segle i mig més tard (1887) defensava també l'inseparabilitat de llenguatge i pensament, com ho va fer més tard un dels pares de la psicologia conductista, Watson (1924). L'escola russa de psicologia ha posat un gran èmfasi en el paper del llenguatge en els processos de pensament. Recordem el postulat de Pavlov (1927) quan parla del paper regulador del que anomena "segon sistema de senyals" , el llenguatge, sobre el "primer sistema". Es a dir, el llenguatge facilita el desenvolupament de respostes condicionades perquè la resposta queda incorporada a un sistema verbal adequat. Vygotski als anys 30 prefigura de forma genial una sèrie de conceptes que més tard Luria i altres desenvoluparien. Per Vygotski (1973) el pensament i el llenguatge tenen diferents arrels genètiques i s'aniran desenvolupant de forma independent. Però, a partir dels 2 anys, les corbes evolutives d'ambdós s'ajunten i el pensament es torna verbal i el llenguatge racional. Descriu el que anomena llenguatge interior que ve a ser "l'etapa transitòria entre la idea (o el

"pensament") i el llenguatge exterior circumstanciat" per dir-ho en paraules del seu deixeble Luria (1980). Finalment, per Vigotski, "El pensament no s'expressa simplement en paraules, sinó que existeix a través d'elles."

2.1.2.4. La filosofia. L'antropologia. Hipòtesi de Sapir-Whorf. L'idealisme.

Valverde, en el seu estudi sobre Joyce (1978) i des d'una perspectiva més filosòfica fa un al·legat en la mateixa direcció. Considera que durant mil·lenis la disciplina que s'ocupava del pensament, la filosofia, intentava alliberar-se del llenguatge o ignorar-lo. A partir del romanticisme assistim a una presa progressiva de consciència de la importància del llenguatge. Humboldt és el primer en dir clarament que el pensament només existeix mitjançant el llenguatge. Poc després, Nietzsche ho intueix també, encara que intenta rebel·lar-se quan diu: "Hem de deixar de pensar si refusem de fer-ho dins la presó del llenguatge." La filosofia del nostre segle s'ha anat convertint progressivament en una filosofia del llenguatge per conservar la seva viabilitat. Com conclou Valverde: " Torna a cobrar actualitat, traduïda en termes lingüístics la faula del colom que encapçalava la *Crítica de la raó pura* de Kant: "Una vegada hi havia un colom

que, fatigat d'obrir-se pas pels aires batent ales, va pensar que volaria millor si no hi hagués aire." Igualment, durant mil.lenis, els filòsofs han estat filosofant gràcies a les paraules que sostenien el seu vol, amb la ingrata convicció que pensarien millor si no hi hagués llenguatge. Però, al nostre segle, la il.lusió s'acaba i el pensador, o cau dels núvols, o accepta -i fins i tot frueix- el vol lingüístic".

Dintre d'aquesta línia trobem també la coneguda hipòtesi de Sapir-Whorf, l'anomenat principi de relativitat lingüística. En la seva forma "forta" postula que el llenguatge d'una cultura donada és el determinant causal de les formes de pensament d'aquesta cultura. Sapir, antropòleg, escriu (1929/1949) "... el "món real" està en bona part inconscientment construït en els hàbits lingüístics del grup". Per Sapir el llenguatge condiciona el nostre pensament i esdevé el medi d'expressió de cada societat.

Whorf, estudiós de la lingüística, insisteix en aquest raonament i ens parla (1956) del llenguatge com una "connexió d'idees", una "segmentació de la naturalesa", una "organització, classificació o disposició de l'experiència".

Stam (1980) en un comentari crític sobre la hipòtesi de Sapir-Whorf demostra les arrels d'aquesta postura en l'idealisme germànic de Kant i Hegel que en la seva

faceta lingüística, o més ben dit, de filosofia del llenguatge, va ser formulat per Humboldt (1820/1903/1935):

"La dependència mútua de pensament i paraula, un de l'altre, deixa clar que les llengües no són de fet medís per la presentació d'una veritat ja reconeguda, sinó més aviat pel descobriment d'una veritat prèviament desconeguda. ...saber i percebre ... això només és possible amb i a través del llenguatge."

2.1.2.5. El racionalisme. Piaget, Chomsky.

Una visió, fins a cert punt oposada, la trobem en Piaget. El gran psicòleg suís s'ha oposat fermament a qualsevol intent de reduir el pensament a un subproducte de les funcions lingüístiques (per exemple Piaget i Inhelder, 1959). Boyle (1971) resumeix així la concepció de Piaget: tots els conceptes sorgeixen en última anàlisi de la coordinació d'accions. Aquesta coordinació, quan es representa en el pla mental abstracte, constitueix la visió conceptual del món que l'individu té. El llenguatge pot utilitzar-se per comunicar aquesta visió als demés però el desenvolupament conceptual no depèn del llenguatge ni aquest pot de cap manera facilitar-lo. La postura de Piaget s'oposa per tant a la de l'escola russa

abans citada que atorga una importància màxima al llenguatge en el desenvolupament mental.

El lingüista Chomsky defensa la importància del llenguatge per arribar a comprendre els mecanismes de la cognició en general : "...l'estudi del llenguatge hauria d'ocupar un lloc central en la psicologia general" (Chomsky, 1968) o bé "Mitjançant l'estudi de les propietats de les llengües naturals, de la seva estructura, organització i ús, podem tenir l'esperança d'arribar a un cert grau de comprensió de les característiques específiques de la intel·ligència humana. Podem tenir l'esperança d'aprendre quelcom sobre la naturalesa humana, quelcom significatiu, si és cert que la facultat de cognició humana és la característica vertaderament distintiva i la més notable de l'espècie. No deixa de ser raonable, a més, suposar que l'estudi d'aquesta conquesta humana particular (la facultat de parlar i comprendre una llengua humana) pot servir com un model suggestiu per la recerca en altres dominis de la competència i l'acció humanes que no es deixen reduir tan fàcilment a la recerca directa". (Chomsky, 1979)

Si s'accepta el contingut d'aquesta llarga cita queda justificada la tendència dels psicopatòlegs a inferir alteracions del pensament a través de les que presenta el llenguatge dels pacients. En aquest treball-tot i que procuro parlar sempre de llenguatge- és evident

que en el rerafons de la meua recerca hi hauria també la intenció de transportar les troballes en el terreny lingüístic al terreny del pensament.

2.1.2.6. Una qüestió oberta.

Per una visió sintètica de la controvèrsia sobre la relació llenguatge/pensament faig recurs a la sistematització en sis punts proposada per Price-Williams (1977), antropòleg preocupat per la qüestió de les diferents formes de pensament.

TAULA VII

Resum d'opinions sobre la relació llenguatge/pensament.

<u>Postura sobre la qüestió.</u>	<u>Principal defensor.</u>
1. Pensament i llenguatge són la mateixa cosa.	- Watson.
2. La cognició o el pensament depenen del llenguatge	- Escola russa: Vygotski, Pavlov, Luria.
3. El llenguatge depèn del pensament.	- Wundt, Lévi-Strauss Osgood. - Piaget.
4. Llenguatge i pensament interaccionen però són sistemes autònoms.	- Chomsky.
5. Hi ha una homologia entre llenguatge i pensament i ambdós deriven d'un sistema operacional.	- Piaget (també encaixa aquí)
6. Llenguatge i pensament es desenvolupen en línies paral·leles, en una seqüència isomòrfica de complexitat, sense una font comú.	- Thompson

La qüestió, doncs, resta oberta. L'esforç de filòsofs, lingüistes, psicòlegs, antropòlegs, semiòlegs i altres especialistes no ha produït un acord acceptable sobre l'intricat tema de la relació llenguatge/pensament.

Pearson (1982) fa la següent observació en parlar del que anomena el paradigma semiòtic per les ciències cognitives. Reconeix que hi ha un sentiment general d'acceptació de la cognició com un procés de llenguatge, alhora que es critica la lingüística per oferir una visió massa estricta per unificar les ciències cognitives (psicologia, lingüística, lògica, teoria de la informació, etc.), Si s'empren els termes "llenguatge" i "lingüística" en un sentit ample poden abastar, encara que només sigui per definició, tota la ciència cognitiva. De fet, molts investigadors defineixen el pensament cognitiu en qualsevol de les seves formes com "llenguatge". Per evitar aquesta ambigüitat, Pearson proposa l'ús del terme "semiòtic". Tornem doncs a les postures exposades anteriorment a [1.3]. Amb això és evident, però, que no queda resolta la qüestió i n'hem de ser conscients.

2.1.3. Llenguatge o parla?

Hi ha una darrera qüestió pel que fa a les dificultats epistemològiques prèvies a l'estudi del llenguatge esquizofrènic i és la que fa referència a la dicotomia lingüística expressada en el títol.

Recordem breument el que els lingüistes ens han dit al respecte. Saussure (1916) va introduir aquesta distinció. Per ell la llengua (*langue*) és el codi constituït de signes doblement articulats, social en essència doncs permet la comunicació en una comunitat donada. La parla (*parole*) és, en canvi, la utilització, l'actualització que fa individualment cada usuari de la llengua d'aquest codi. Aquesta dicotomia és comparable a la desenvolupada per la tradició lingüística americana: competència /actuació (*competence/performance*) i recollida per Chomsky. La competència és el conjunt de possibilitats de què disposa qualsevol parlant. Es a dir, les possibilitats de construir i reconèixer la infinitat de les frases gramaticalment correctes, d'interpretar quines tenen sentit, de descobrir les frases ambigües, etc. (Ducrot i Todorov, 1974). L'actuació, en canvi, designa la utilització efectiva de la competència lingüística dels actes de parla.

No cal entrar aquí en matisos lingüístics que permeten diferenciar aquest parell de dicotomies doncs tan sols m'interessa ara remarcar l'antinòmia existent entre el que és un codi social i la seva realització individual. Doncs bé, tampoc hi ha un acord uniforme sobre el lloc on radica la teòrica alteració del llenguatge de l'esquizofrènic: en la seva llengua o competència o, al contrari, en la seva parla o actuació.

El cert és que no existeix una llengua (o llenguatge) esquizofrènica que permeti la comunicació entre aquests malalts. Tots els que desenvolupem una pràctica clínica en centres psiquiàtrics hem tingut l'experiència de comprovar com un pacient esquizofrènic incoherent es queixa de no entendre res del que diu un altre pacient en les mateixes condicions. En aquest sentit l'expressió parlada de l'esquizofrènia adquireix els caràcters d'un veritable idiolecte, dotat, per altra banda, d'una comunicabilitat especialment baixa.

Walcot (1970) ha arribat a parlar de "l'esquizofrenès" com un idioma privat. Segons ell aquest idioma té un sistema privat de significats sobre objectes interns, desconeguts i no compartits. Fins i tot pretén que té un vocabulari, regles i criteris per l'aplicació d'aquestes regles. Evidentment, la proposta de Walcot queda com una postura anecdòtica sense cap mena de solidesa des del punt de vista lingüístic.

Tornem, però, a la qüestió que he plantejat. Les deficiències semàntiques i l'escassa articulació del discurs de l'esquizofrènic, reflecteixen, per ventura, un trastorn de la competència lingüística global, o bé, tan sols són senyal d'un dèficit en la realització concreta d'aquesta capacitat?. Tot i que molts investigadors sobre el tema s'inclinen per la darrera possibilitat en comprovar com els esquizofrènics poden percebre i

processar el llenguatge normalment, cal recordar la manca d'un acord generalitzat. Cal també reconèixer que, en el fons d'aquesta qüestió, hi ha potser subjacent una fretura de desenvolupament de la teoria lingüística que permet situar els déficits observables en el llenguatge esquizofrènic dins d'un o altre terme de la dicotomia. Precisament, i dins d'aquesta línia de raonament, s'ha de recordar que la gramàtica del discurs i la pragmàtica - que s'ocupa de l'ús que fan de les frases els interlocutors que es proposen interactuar- són, tot i haver experimentat una forta embranzida en els darrers anys, les parcel·les de la lingüística menys desenvolupades. I és, justament, en aquests aspectes on possiblement s'arribaran a descriure més anomalies de l'expressió parlada de l'esquizofrènic.

Corol·lari del que he exposat fóra que no podem esperar una caracterització rigorosa dels trastorns de la parla (o la llengua?) dels esquizofrènics fins que la lingüística no avanci en els aspectes citats. Defenso aquí explícitament un abordatge interdisciplinari de psicopatòlegs, lingüistes per sortir de l'impasse plantejat en aquest aspecte de l'esquizofrènia. Tenim l'exemple de l'afasiologia que ha donat els seus fruits més esponerosos quan lingüistes i neuròlegs han treballat plegats.

També és cert que des de l'òptica de la neurologia trobem formes excessivament simplistes de resoldre la qüestió. N'és un clar exemple la postura de Boller (1982) quan resumeix la visió de la neurologia davant del problema. Hi hauria per una banda trastorns de la parla, siguin orgànics o psicògens, com el quequeig, el mutisme o la palilàlia; trastorns del llenguatge, per altra banda, assimilables a les afàsies i, per definició, secundaris a lesions cerebrals i, finalment, trastorns del pensament on s'inclouen els que es puguin donar a les demències, la depressió, la mania i l'esquizofrènia. Per Boller el llenguatge de l'esquizofrènic és l'expressió d'un trastorn del pensament i no ha de ser considerat un trastorn del llenguatge. Es evident que segons aquesta visió les controvèrsies llenguatge/pensament i llengua/parla queden aparentment obviades. També em sembla evident per tot el que he expressat fins ara que fóra esquitllar el fons de les dues controvèrsies acceptar sense discussió aquesta visió, per operativa que sembli.

Arribem de nou, doncs, a la fi d'aquest apartat sense haver pogut establir amb certesa on rau exactament el problema de la teòrica alteració de l'expressió esquizofrènica.

Resum: Aquesta primera part del capítol planteja més preguntes que no pas en resol. Per una banda, queda clar que l'esquizofrènia manca d'una definició clara i ben delimitada d'altres entitats. Tampoc està perfectament definida la relació llenguatge/pensament ni sabem amb certesa si el dèficit de l'esquizofrènic s'ha de buscar en la seva competència lingüística o en la seva actuació (o en totes dues).

*Les hipòtesis lluiten contra
les hipòtesis en un conflicte
en el qual nous combatents
entren en el camp però els
vençuts no es retiren mai.*

B. A. Maher

2.2. Revisió de la literatura.

2.2.1. Els clàssics.

En aquest apartat sintetitzo el que els mestres clàssics de la psicopatologia van descriure respecte el llenguatge esquizofrènic. Com ja he dit abans [2.1.2.], sovint es barregen les descripcions de llengua, parla i pensament i fóra, evidentment, absurd exigir un rigor purista que diferenciés aquests conceptes. En aquest treball faig referència en general al llenguatge esquizofrènic obviant les objeccions discutides en l'apartat precedent.

Incloc, igualment, algunes descripcions posteriors a les dels "pares fundadors" arribant fins als anys 40 i 50 del nostre segle, fent especial referència a la coneguda

obra, recopilada per Kasanin, *Language and thought in schizophrenia* (1944).

2.2.1.1. Kraepelin.

Per Kraepelin (1919) un dels símptomes bàsics és la incoherència del fil del pensament: "*Les idees més diferents es segueixen amb la manca més desconcertant de connexió*". Aquest fenomen el va descriure amb el terme ben gràfic de descarrilament (que Nancy Andreasen ha "recuperat" en la seva escala sobre trastorns de pensament, llenguatge i comunicació (1979) després de molts anys d'un cert oblit). En un nivell bàsic això pot passar en la selecció de paraules i condueix a la fusió i mutilació de paraules i a la substitució de les paraules correctes per altres de so o significat similar: parafàsia. Si el mateix procés es dona en un nivell més complex i la frase o expressió correcta queda substituïda per un altre de so similar, Kraepelin parla d'akatafasia. El descarrilament es pot donar en un nivell més alt encara. El pacient va introduint temes nous com resultat d'idees noves que interrompen la seqüència de pensament original: paralogia. El bloqueig del pensament es considera resultant del descarrilament complet del fil del pensament.

En la producció verbal es poden donar descarrilaments similars de forma que els pacients poden canviar de to o expressió i emprar accents diferents sense una raó aparent pel canvi.

2.2.1.2. Bleuler.

En el tractat de Bleuler (1911 / 1950) trobem descripcions que ens interessen sota dos epígrafs diferents. Per una banda, quan parla dels símptomes fonamentals i passa revista a les "funcions simples alterades", Bleuler descriu el trastorn de les associacions, capital en la seva visió. Per altra banda, en el capítol de símptomes accessoris, descriu les alteracions de la parla i l'escriptura. Al meu entendre, tots dos epígrafs podrien anar perfectament junts ja que els fenòmens descrits i els exemples que dona son assimilables.

Pel que fa a les associacions, Bleuler diu textualment: *"En aquesta malaltia les associacions perden llur continuïtat. Dels milers de lligams associatius que guien el nostre pensament, aquesta malaltia sembla interrompre, ben a l'atzar, a voltes aquests lligams individuals, a voltes tot un grup, i encara a vegades amples segments. D'aquesta manera el pensament es fa il·lògic i estrany. A més, les associacions tenen*

tendència a anar per nous camins, dels quals fins ara en coneixem els següents: dues idees que es troben fortuïtament, es combinen en un pensament la forma lògica del qual queda determinada per circumstàncies incidentals. Les associacions per rimes reben una significació inhabitual així com les associacions indirectes".

Bleuler remarca que "...el pensament opera amb idees i conceptes que tenen una connexió nul·la o completament insuficient amb la idea principal i que per tant s'haurien d'excloure del procés de pensament. El resultat és que el pensament esdevé confús, estrany, incorrecte, abrupte. A vegades, tots els lligams associatius fallen i la cadena de pensament queda totalment interrompuda i després d'aquest "bloqueig" poden sorgir idees que no tinguin cap connexió recognoscible amb les precedents". ... "Freqüentment, podem observar com dues idees sense cap relació intrínseca, que preocupen al pacient simultàniament, queden connectades".

Més endavant, en parlar del curs d'aquestes associacions, Bleuler destaca la sensació de "pressió" de pensaments que expliquen molts pacients en el sentit de notar un excés de pensaments que no poden controlar. Cita nombrosos exemples de pacients seus o d'altres psiquiatres. Val la pena reproduir el testimoni personal d'un d'aquests pacients: "Pel meu cap corria com una

màquina de rellotgeria sense fi, una cadena d'idees compulsiva, torturant, ininterrompuda ... S'ajuntaven idea rera idea en les més estranyes i remarcables sèries d'associacions encara que hi havia sempre una certa connexió concreta o inherent a cada punt d'articulació." De tota manera, per Bleuler l'element formal més extraordinari d'aquests processos de pensament és el bloqueig, ja citat abans. Reconeix el deute amb Kraepelin respecte a aquest concepte sobre el qual s'allarga bastant.

Pel que fa a la "parla i escriptura" i ja en el capítol de símptomes accessoris ens diu: "La forma d'expressió lingüística pot presentar qualsevol anormalitat imaginable o ser absolutament correcta."

Reconeix que el bloqueig, la pobresa d'idees, la incoherència i altres fenòmens patològics s'expressen en el llenguatge del pacient. Però fa l'observació que l'anormalitat no rau en el llenguatge sinó en el seu contingut. Això fóra acceptable per les idees delirants que també cita, però més discutible en els casos citats.

Descriu formes de parlar compulsives i el fenomen contrari, també freqüent, que és el mutisme; formes especials d'entonació, volum i velocitat. Hi ha lloc també per la mussitació, els manerismes, la verbigeració i altres anomalies. Observa que sovint un té la impressió

que la connexió entre expressió lingüística i concepte s'ha relaxat.

Hi ha una sèrie d'observacions molt interessants en aspectes semàntics, ja que fan referència a la tendència dels esquizofrènics a emprar metàfores o metonímies, a crear neologismes mitjançant mecanismes com la condensació o d'altres. Més endavant tornarem a parlar d'aquests mecanismes. Deixo de banda les descripcions que fan referència a l'escriptura per no desviar-nos de l'objectiu central.

En conjunt, l'aportació de Bleuler impressiona per la riquesa i la finor de les seves observacions que traspuen un extremat rigor en la descripció clínica seguint els canons de la fenomenologia clàssica.

Hi manca potser una certa ordenació conceptual de l'extens material descrit. Aquesta crítica, extensible al conjunt de les observacions dels psicopatòlegs de l'època, intentaré superar-la en la formalització que proposo més endavant [Cap. 4]. La dissociació o relaxació d'associacions que proposa Bleuler, la *Spaltung*, com concepte bàsic sobre el qual munta l'explicació del que troba en els seus pacients és un reflex de la psicologia associacionista en boga en aquells moments i apareix actualment com una visió parcial o migrada que no permet abastar en el seu conjunt la riquesa dels fenòmens descrits.

2.2.1.3. Altres autors clàssics.

Justament, dins l'òrbita de la psicologia associacionista trobem un treball en certa manera clàssic per la freqüència en què ha estat citat posteriorment i la data en què es va fer. L'any 1910, Kent i Rosanoff van aplicar un test d'associació de paraules a 1000 individus entre pacients mentals i controls. Tabulant les respostes a 100 paraules-estímul trobaren en els normals una sèrie de regularitats: pel tipus d'associació, la repetició en diferents subjectes de les mateixes respostes, etc. En canvi, els malalts mentals tendien a donar respostes més idiosincràtiques, menys lògiques aparentment. Per desgràcia, els criteris diagnòstics del treball no són prou clars i s'hi barregen malalts psiquiàtrics molt diferents. Per altra banda, el valor del test d'associació de paraules amb el temps ha quedat en entredit.

Carl Schneider (1930) creia que el llenguatge de l'esquizofrènic no havia perdut les seves funcions simbòliques totalment i en descrivia diverses anormalitats: la fusió (quan es combinen conceptes sense relació); el descarrilament, (quan es trenca el fil del pensament i s'introdueix un tema sense relació) i la no pertinència (quan el contingut del pensament esdevé

aparentment absurd) que considerarà el trastorn predominant del pensament.

Una altra figura històrica és la de Kretschmer que creà tota una teoria de la personalitat en relació al biotipus. En funció del biotipus assignava una susceptibilitat respecte a la patologia psiquiàtrica. Concretament, els leptosomàtics havien de tenir més propensió a l'esquizofrènia o a les personalitats esquizoides. Aquesta troballa, sense tenir una confirmació plena posteriorment, ha estat fins a cert punt acceptada. Per Kretschmer (1928, 1950, 1960) el pensament esquizofrènic és regressiu i cada cop més influït per processos afectius i inconscients. Les manifestacions més comuns d'aquests processos alterats son les condensacions, els desplaçaments i les simbolitzacions.

Cito aquí per primer cop la hipòtesi de la regressió referida al pensament esquizofrènic, hipòtesi que s'anirà repetint durant la primera meitat de segle. Tot i que està desacreditada actualment, hi faré referència més endavant en exposar certes analogies entre pensament primitiu i el que anomeno pensament paradigmàtic. [Cap. 3].

Dins d'aquest mateix capítol faré després menció a aquesta hipòtesi centrant-me en Storch.

Un defensor de la visió neuropsiquiàtrica de l'esquizofrènia, Kleist (1914, 1960), considerava que podia haver-hi una alteració a tots els nivells de la formació de la parla degut a la pèrdua de les empremtes de memòria originals i a la formació de noves i defectuoses empremtes. Per ell l'esquizofrènia era una malaltia neurològica heredo-degenerativa i els dos tipus principals de trastorns que va descriure són: 1) alteracions engràfiques de localització frontal que es concreten en un trastorn de la formació de fonemes i paraules, empobriment del vocabulari i agramatisme (només frases senzilles, si és que hi ha frases; omissió de partícules i pronoms; ordre de les paraules alterat); 2) trastorn de la coordinació temporal de la parla amb parafàsia, estructura de les fases alterada i paragramatisme (sobreproducció de paraules i frases que dona lloc a llargues frases complicades i possiblement incompletes). Es curiós com aquesta dicotomia queda recollida en el concepte actual de llenguatge positiu i llenguatge negatiu (Andreasen i Grove, 1986) al qual hauré de fer referència més endavant.

Per Kleist els trastorns del llenguatge i del pensament descrits eren anàlegs als de les afàsies orgàniques. Aquesta postura ha estat durant molts anys criticada i rebutjada però també, els darrers anys, es torna a parlar de la possibilitat de comparar el

llenguatge esquizofrènic i el de l'afàsic (Chaika, 1974; Andreasen i Grove 1979). Dedicaré també un espai més endavant a la qüestió.

Per Grühle (1929; 1932; 1947) les anormalitats perceptibles en el llenguatge dels esquizofrènics no són "parafàsies", fenòmens més enllà del control del pacient, sinó una forma d'expressió adoptada pel pacient degut a les seves experiències úniques i altrament indescriptibles. Un dels trets característics de la vida esquizofrènica és l'anomenat *Verschrobenheit* -raresa-. Per això creu Grühle que, més que una alteració del llenguatge, hi ha una sèrie de vivències anormals que acaben conformant un "estil esquizofrènic" de vida no desproveït de certa creativitat.

Kurt Schneider (1950) des d'una òptica de fenomenologia jasperiana no creu "comprensible" l'experiència esquizofrènica. (Vull fer notar que la tesi del meu pare, Joan Obiols Vié, defensà la postura oposada). Segons Schneider molt del que es considera patognomònic de l'esquizofrènia és gairebé normal. Així, el bloqueig del pensament al qual Bleuler donà tanta importància no fóra més que un fenomen universal i inespecífic que poden presentar tímids, vergonyosos i depressius profunds. El pensament i el llenguatge "disjunt", "fragmentat" i "inconseqüent" atribuït a l'esquizofrènia es pot donar en normals en un grau menor.

Ja hem vist abans, [2.1.1.1.], en canvi, quins són els símptomes de primer rang segons la concepció schneideriana.

Tant Grühle com Kurt Schneider es basen en descripcions clíniques a les quals afegeixen la seva visió subjectiva, sense un treball experimental. Tenen els seus defensors i els seus detractors sense que el pas del temps hagi pogut confirmar llurs hipòtesis, com destaca Reed (1970) en la seva revisió crítica.

2.2.1.4. Storch i la hipòtesi de la regressió.

Un autor bastant oblidat, Alfred Storch, publicà als anys 20 una monografia (1924) que val la pena ressenyar com exemple de la ja esmentada hipòtesi de la regressió. Sota el títol *Les formes arcaïques primitives d'experiències internes i pensament en l'esquizofrènia* s'analitzen les relacions entre les experiències internes dels esquizofrènics i les de "races primitives" (en paraules de Storch que l'etnologia actual rebutjaria).

Per l'autor els somnis tenen una doble relació . Per una banda, amb la "vida primitiva de l'ànima", i per l'altra amb els trastorns mentals. Aquesta última relació havia estat ja assenyalada per Nietzsche, Freud, Jung i el propi Bleuler. Convindrà tornar-hi més endavant. [Cap. 3].

L'abordatge de Storch és fenomenològic en el sentit d'intentar analitzar racionalment el pensament, l'experiència interna i les actituds emocionals en les esferes esquizofrènica i arcaico-primitiva. Resumeix l'essència del pensament esquizofrènic de la forma següent: "Per l'esquizofrènic, sovint el món dels objectes no es compon de coses separades, cada una distinta de l'altra com és per nosaltres: el món de les experiències internes no està organitzat en grups relativament aïllats; en lloc d'idees abstractes hi ha "analogies perceptives d'idees", qualitats complexes difuses (*Komplexqualitäten*). Les constants mentals que fan possible la formació de representacions circumscrites clarament de persones i coses, els cercles complets d'experiència, els conceptes ben definits, tot això manca."

Hi ha també una fretura de relacions causals i es fa indistingible el somni de la realitat esquizofrènica. Tot això ho assimila als pobles primitius. Aquests tenen també la creença en un ego dividit, múltiple, i en la possibilitat de vida pròpia per a cada òrgan. Una darrera analogia entre esquizofrènics i primitius és la possibilitat de ser una persona (o una cosa) i una altra diferent alhora: hi ha una fusió entre el jo i el que l'envolta. No deixen de fer-nos reflexionar les idees de Storch, doncs és ben cert que en alguns aspectes hi ha

coincidències que uneixen el que és teòricament patològic amb les formes més arcaiques del pensament.

2.2.1.5. La recopilació de Kasanin.

L'any 1944 apareix *Language and thought in schizophrenia* on Kasanin recopila una sèrie de treballs de diferents autors sobre aquest tema. Aquest llibre marca una fita doncs és probablement la primera monografia apareguda sobre la qüestió i algunes de les teories que s'hi exposen com la de la concretesa (Goldstein) o la de la sobre-inclusió (Cameron) han esdevingut referències clàssiques. Al proper apartat veurem què en queda avui d'aquestes hipòtesis.

Obre el llibre una figura de la psicoanàlisi nord-americana, Harry Stack Sullivan (1944). En el primer capítol he mencionat, de passada, alguna de les seves opinions. Creu Sullivan que la peculiaritat del llenguatge esquizofrènic deriva de la seva extrema necessitat d'un sentiment de seguretat personal, en especial davant la presència d'estranyys. Una qualitat essencial del llenguatge, la "validació consensual" falla en l'esquizofrènia. Per això, el que al pacient li sembla una expressió verbal adequada no té el mateix significat per nosaltres. Acaba dient Sullivan: "*Algunes de les peculiaritats poden ser descrites com a relacionades*

regressivament amb la parla del nen molt petit, però confio que cap home de ciència serà tan poc acurat com per dir que el llenguatge i el pensament en l'esquizofrènia són regressius."

Nova referència, doncs, de passada a la hipòtesi de la regressió, en aquest cas, centrada més en la psicologia infantil que en la de l'home primitiu.

Es interessant la concepció de Sullivan del funcionament del llenguatge. La "validació consensual" de que ens parla és una idea que anticipa els conceptes actuals de la pragmàtica lingüística (Grice, 1975). Les seves intuïcions mantenen doncs una vigència, per bé que només sigui parcial.

Goldstein (1944) es basa en l'Escola de la Gestalt que en el camp de la percepció, sobretot, va fer una aportació fonamental. Distingeix dos formes de conducta humana. L'abstracta és una actitud categòrica o conceptual, més activa. Per ella anem més enllà del que és donat i de les impressions sensorials immediates.

La concreta és més passiva. Es realista, doncs ens lliguem a l'experiència immediata d'una situació. El pensament i l'acció queden aleshores dirigits per les demandes immediates fetes per un aspecte particular de l'objecte o de la situació en el medi ambient.

Goldstein creu que hi ha una similitud entre esquizofrèncics i pacients amb lesions cerebrals, després

de comprovar en aquests pacients orgànics una incapacitat per la conducta abstracta i una tendència a un nivell més alt de concretesa . Els treballs previs de Vygotski (1934) parlen ja d'una "deterioració del pensament de conceptes" en l'esquizofrènic. Per Goldstein la concretesa de pensament es reflecteix en el llenguatge i en aquest sentit indica que hi ha una absència de paraules genèriques que signifiquin categories o classes (com en els afaso-amnèsics). Les paraules es fan "individuals": s'ajusten només a una situació o objecte específic. El caràcter individual de la paraula és característic del llenguatge de l'esquizofrènic. La base per l'elecció de la paraula s'estableix d'acord amb la manera específica en la qual el pacient experimenta un cert objecte o situació, una propietat o un aspecte de l'objecte o de la situació.

El deteriorament de l'actitud abstracta fa que l'individu no pugui explicar-se el que fa. Per tant, és incapaç de comunicar les seves experiències interiors per una descripció espontània.

D'acord amb aquests troballes, Goldstein considera que es donen unes característiques comuns en esquizofrèncics i pacients amb lesions corticals tot i que té cura de dir que això no implica que en l'esquizofrènia hagin d'existir lesions orgàniques. Aquestes característiques comuns són:

- debilitat en capacitat de concentració, rigidesa, distractibilitat.

- pèrdua de la constància i la precisió en la concepció de l'estructura dels objectes. Això ve a equivaler a la incapacitat de mantenir els límits adequats: formació deficient de figura/fons per la qual els objectes i les situacions que poden ser captades com objectes concrets apareixen anormalment com un reconeixement defectuós: així s'originen il·lusions i deliris.

En resum, segons Goldstein, els símptomes esquizofrènics són reaccions proporcionals al món transformat que experimenta, que és patològicament concret, sense interpretació abstracta. La concretesa de l'esquizofrènic es pot interpretar de dues formes: 1) hi ha un canvi somàtic primari en l'esquizofrènic. 2) com a fugida de l'organisme d'un conflicte intolerable.

El recopilador de l'obra, Kasanin (1944) insisteix en la pertorbació del pensament conceptual que analitza mitjançant un test de classificar blocs de diferents colors, mides i formes (mètode ja emprat per Vygotski). Seguint els psicòlegs genètics que consideren el desenvolupament del pensament en el nen en 3 etapes: 1) pensament fisiognomònic, 2) pensament concret: realista i literal, i 3) pensament abstracte o categorial (propri

d'adults), comprova en els esquizofrèncics una disminució del darrer i un augment dels dos primers.

L'anàlisi experimental del pensament esquizofrènic duta a terme per Cameron (1944) és més complexa i més fructífera, ja que la teoria de la sobre-inclusió (over-inclusion) que se'n deriva ha gaudit de molta acceptació.

Per Cameron la socialització del pensament es fa gràcies al llenguatge. En l'esquizofrènia l'organització del llenguatge es fa inintel·ligible i, per tant, no pot seguir funcionant en comunitat. El resultat és una "Pèrdua progressiva del pensament organitzat i, finalment, una incapacitat per assumir els rols dels altres quan això és necessari per permetre al subjecte participar adequadament en les actituds i perspectives dels demés".

L'estudi experimental el realitza de dues formes: 1) plantejant problemes lògics (acabar frases que comencen amb "degut a") i 2) plantejant una distribució manipulativa (agrupar blocs per un doble principi). Cameron resumeix en vuit punts el que troba en l'esquizofrènic:

1) pensament asindètic: fretura de lligams causals genuïns (diferent de la incoherència o la manca de sentit).

2) metònims i expressions idiomàtiques personals. Es a dir, substituir una frase o expressió per altres termes

menys exactes sense preocupar-se de la intel·ligibilitat o comunicació.

3) interpenetració de temes (en els casos més greus).

4) sobre-inclusió: incapacitat de mantenir els límits del problema i restringir les seves operacions dins d'aquests límits. Això ho comprova en el test de distribució però ho fa extensible a la forma general de funcionament del pensament.

5) alteració de les condicions experimentals.

6) incongruència entre actes i paraules.

7) generalitzacions variades però ineficaces.

8) desorganització global del pensament que considera peculiar de l'esquizofrènic i diferent del que és la deterioració del senil o la regressió a estats infantils.

En resum, el trastorn d'organització del llenguatge i del pensament implica un trastorn de comunicació social i d'assumpció social de rols i el pacient, per tant, és incapaç de participar en la vida social. De fet, Cameron opina que els esquizofrènics no han desenvolupat mai de forma correcta una bona participació en la societat.

John Benjamin (1944), per la seva banda, emprà el test de Rorschach per cercar els signes de disfunció intel·lectual propis de l'esquizofrènic. Conclou que és difícil traduir les seves troballes a termes psicològics

generals i propugna mètodes alternatius. L'únic que desenvolupa en el llibre és la prova dels proverbis. El més destacable és la literalitat en la interpretació i la falsa dessimbolització, aspectes que creu coincidents amb les troballes fetes usant el Rorschach.

Bech (1944) emprà el mateix test de Rorschach per analitzar els errors de la percepció i la fantasia de l'esquizofrènic. De la seva extensa investigació es conclou que l'esquizofrènic sobresurt en la seva tendència a interpretar erròniament el món que li és presentat donant-li una forma i esquema diferent del normal.

Von Domarus (1944) s'entesta en la recerca de les lleis específiques de la lògica en l'esquizofrènia. La recerca possiblement és en debades perquè la lògica no sol anar unida a l'esquizofrènia. De tota manera, von Domarus conclou que el pensament esquizofrènic és paralògic, etiqueta derivada de la tendència d'aquests malalts a deduir la identitat de subjectes quan hi ha identitat de predicats. Aquest error lògic tan groller es dona certament a voltes en alguns esquizofrènics. Però no és pas exclusiu d'ells i és, per altra banda, tan poc freqüent en l'esquizofrènia que resulta agosarat descriure'l com forma principal de funcionament. Més interès tenen les consideracions que fa von Domarus a l'entorn de les idees de Vygotski sobre les fases de

desenvolupament del pensament i del llenguatge. La parla egocèntrica i la parla interna descrites per Vygotski seguirien un raonament paralògic. La parla egocèntrica del nen és comparable a la del primitiu i al llenguatge "com si" propi de l'esquizofrènic. Un cop més les hipòtesis que lliguen el pensament del primitiu, el del nen i el de l'esquizofrènic es replantegen.

Clou el llibre de Kasanin el capítol d'Angyal (1944) sobre les pertorbacions del pensament en l'esquizofrènia. Per aquest autor hi ha un desordre primari de la personalitat i les pertorbacions de llenguatge i pensament són secundàries al trastorn previ. Els esquizofrènics, més que una dificultat per entendre les relacions, són incapaços de veure les connexions en un sistema unitari en els termes del pensament i la parla normals.

2.2.1.6. Vygotski-Woods.

En diverses ocasions els autors que col·laboren en el llibre de Kasanin fan referència a les idees de Vygotski. Es just, doncs, parlar breument de l'article que sota el nom "El pensament en l'esquizofrènia" i traduït pel propi Kasanin es publica en aquella època als Archives of Neurology and Psychiatry (1934). En aquest treball, el genial psicòleg rus desenvolupa la seva teoria sobre l'esquizofrènia descrivint una desintegració

de la "formació de conceptes". Alhora descriu una tendència al pensament associatiu més primitiu i mecànic. Val a dir que aquests fenòmens no es limiten al pensament ja que la percepció està alterada de forma semblant. Les idees de Vygotski són sempre suggestives i els seus comentaris comparatius amb la psicologia evolutiva i la psicologia dels somnis seran discutits més endavant [Cap. 3]. Si una crítica es pot fer, almenys pel que fa a aquest treball, és referent a les dades experimentals que són ben poc explícites.

Una altra aportació que mereix ser ressenyada entre el més destacat dels estudis que he agrupat aquí sota l'epígraf de clàssics és la de Woods (1938). A diferència d'altres autors que semblen voler extreure grans conclusions a partir d'un nombre reduït d'observacions o de l'aplicació d'una o més d'una prova que reflecteix un aspecte molt parcial del pensament i del llenguatge, Woods es basa en l'observació clínica més acurada i posa l'accent d'aquesta observació en el canvi de l'estructura del llenguatge i les noves formacions específiques que es desenvolupen en consonància amb el canvi en el pensament. Per altra banda, Woods fa recurs a les teories de Piaget respecte al desenvolupament del llenguatge i el pensament -cosa insòlita en la psiquiatria nord-americana de l'època que fins fa ben poc no ha "descobert" i acceptat les teories del psicòleg suís-. Les seves dades

provenen de 123 pacients psicòtics i realitza transcripcions literals de les entrevistes. Des del punt de vista metodològic el seu treball destaca no sols entre els fets en els anys 30 i 40, sinó també entre els posteriors, fins arribar als temps actuals. Les conclusions generals del seu treball són, d'una forma resumida:

1) del llenguatge esquizofrènic se'n desprèn una impressió de pobresa de pensament ideacional precís, cristal·litzat ja que el llenguatge es formula de forma incompleta, obscura i indirecta. Per omplir aquest buit pot haver-hi una tendència a la ideació concreta i alhora una altra cap a la vaguetat i les frases buides.

2) La parla esquizofrènica es caracteritza per graus diversos d'egocentrisme.

3) Molt de les descripcions esquizofrèniques té una naturalesa metafòrica en essència. La metàfora és excèntrica i estranya. Part de l'excentricitat es deu a la naturalesa estranya i subjectiva del material que cal descriure -sensacions somàtiques, conflictes emocionals- que només poden tenir una formulació metafòrica inusual. Això va lligat, per altra banda, amb l'egocentrisme que permet l'ús de metàfores privades que en general resten incompreses.

2.2.1.7. Teories psicodinàmiques.

Per cloure aquest apartat de revisió de la literatura clàssica faré una breu menció de les teories psicodinàmiques.

Es ben sabut que Freud considerava dues formes de funcionament mental: el procés primari que té per finalitat la gratificació immediata del desig amb independència de la realitat, i el procés secundari que inhibeix la satisfacció immediata del desig. A l'esquizofrènia, per Freud, (1911/1946) hi ha un trastorn del procés secundari de pensament i en conseqüència els símbols verbals deixen de representar llurs objectes apropiats i queden subjectes al procés primari amb desplaçaments, obliquïtats i condensacions. Una frase de Freud retrata el seu pensament: "*Predomina el que té que veure amb paraules sobre el que té que veure amb coses*". La frase resulta brillant i ens il·lustra sobre un fenomen important que demostra la perspiciàcia clínica del pare de la psicoanàlisi, doncs és ben conegut el fet que Freud es va concentrar en el camp de les neurosis i possiblement va tractar ben pocs esquizofrèncics. El fenomen concret és la consciència metalingüística que sembla incidir en molts esquizofrèncics sobretot en el moment més agut de la malaltia. Si recordem la descripció de les funcions del llenguatge segons Jakobson que he exposat abans [1.2.] es pot considerar que la funció

metalingüística queda potenciada mentre la funció referencial queda, al contrari, minvada o inhibida. Tornaré sobre aquest tema més endavant.

Més recentment Bion (1957) aplica les concepcions una mica diferents de l'escola de Melanie Klein sobre l'esquizofrènia. Considera, així, que el pacient troba la realitat odiosa i insatisfactòria. Per sostreure's d'aquesta realitat, tant interna com externa, el que farà és una partició i projecció dels processos mentals com l'atenció, el pensament, la percepció i la memòria. A través de la identificació projectiva el pacient pot experimentar els seus propis pensaments i altres funcions cognitives com si fossin sota la influència de l'ambient extern.

Considerant teories psicodinàmiques no puc deixar de mencionar la figura de Jaques Lacan. Gran heterodox per molts psicoanalistes, "*maître à penser*" de molts altres, va dedicar força atenció a la paraula psicòtica. La complexitat de la seva aportació i el ben peculiar entrellat epistemològic en que es va moure em priva d'endinsar-m'hi aquí, on em limito a estudis menys interpretatius.

2.2.2. Estudis recents sobre el llenguatge esquizofrènic.

En aquest apartat faig referència a tot el *corpus* de coneixements que després de les aportacions clàssiques exposades s'ha anat acumulant sobre el tema. Vull dir d'antuvi que el tema en qüestió ha generat en els darrers 30 ó 40 anys centenars d'articles, ja que per la seva pròpia naturalesa hi conflueixen àrees científiques o disciplines diferents: processos cognitius en general o bé en particular (pensament, memòria, atenció, filtratge de la informació/percepció, etc.), comunicació en la família de l'esquizofrènic, i molts altres. També hi trobem aproximacions des de tota mena de punts de vista: purament descriptius, experimentalistes, des d'una òptica neurofisiològica o bioquímica, i alguns -ben pocs- des d'una perspectiva lingüística. Això últim no deixa sorprendre doncs sembla evident que per descriure fenòmens de llenguatge el que cal d'entrada és recórrer a una òptica lingüística.

Revisar de forma exhaustiva tota aquesta considerable producció fóra inabastable. Per altra banda, molts treballs són repetitius, poc concloents i allargarien inútilment la meva exposició. Per una major claredat intentaré fer-ne una síntesi que doni idea de

l'estat de la qüestió. Existeixen diverses revisions ben útils per veure aquesta diversitat d'enfocaments i la manca d'acord unitaris. He citat ja la de Reed (1970) abans. Una revisió curta, però amb idees originals és la de Pavy (1968) que discutiré amb profunditat al capítol 4. Maher (1972) fa també una excel·lent revisió amb exposició inclosa de la seva hipòtesi personal. Una revisió més recent és la Schwartz (1982) sota un títol provocador: "Hi ha un llenguatge esquizofrènic?" i amb la singularitat de contenir comentaris d'un bon nombre d'investigadors sobre el tema.

M'ha semblat convincent per l'atenció que presta als model teòrics l'esquema proposat per Rochester i Martin (1979) en la revisió introductòria de la seva monografia *Crazy talk. A study of the discourse of schizophrenic speakers*. En l'exposició que segueix l'empro parcialment ja que constitueix una bona sistematització que permet resumir l'enorme quantitat de literatura abans esmentada.

2.2.2.1. Estudis experimentals sobre conducta verbal esquizofrènica.

D'acord amb les idees acceptades en els anys 50, la visió conductista predominant tendeix a considerar el llenguatge com una "conducta verbal". Les premisses bàsiques es poden resumir en els quatre punts següents:

- a.- L'ús del llenguatge és una conducta apresada.
Es desenvolupa en tota la seva complexitat a través de la combinació de connexions estimul-resposta.
- b.- La biologia té poc interès en l'estudi del llenguatge.
- c.- L'ús del llenguatge no té res especial en sí. Es bàsica equivalent a altres conductes (la conducta motriu, etc)
- d.- La millor forma d'estudiar el llenguatge és estudiar com s'usen les paraules.

Val a dir que aquest model entra en crisi a partir dels anys 60 -recordem la famosa polèmica Chomsky-Skinner- i va sent abandonat pels psicolingüistes. Continua vigent, però, en molts treballs sobre el llenguatge esquizofrènic fins els anys 70.

2.2.2.1.1. Condicionament verbal.

Hi ha hagut intents d'intentar alterar la producció parlada dels esquizofrènics reforçant certes paraules o classes de paraules (Salzinger i Pisoni 1958, 1961; Ullmann et al. 1964). Els resultats no semblen massa brillants tot i que alguns símptomes esquizofrènics poden millorar per condicionament verbal. Però, tal com assenyala Schwartz (1982) la literatura sobre condicionament verbal acaba produint una tautologia: els esquizofrènics produeixen verbalitzacions peculiars perquè es reforça aquesta conducta.

2.2.2.1.2. Proves d'associacions de paraules.

He parlat en l'epígraf anterior [2.2.1.] del treball peoner de Kent-Rosanoff (1920). Aquestes proves han donat molt joc al llarg de 70 anys però hi trobem resultats ben contradictoris que potser són atribuïbles a un seguit de deficiències metodològiques i errors en l'anàlisi de les dades (Schwartz 1978 a, 1978 b).

Alguns estudis troben diferències entre esquizofrènics i no-esquizofrènics en les associacions de paraules (Fuller i Kates, 1969; Lisman i Cohen, 1972). En canvi alguns autors confirmen els resultats de Kent-Rosanoff com Somner et al. (1960) i Shakow et al. (1965) usant un artefacte estadístic que permet obtenir un índex numèric.

En un treball sobre associació de paraules d'elecció forçosa Gottesman (1969) demostra que els esquizofrènics regressius prefereixen associacions pròpies de nens abans que les pròpies d'adults. Docecki et al. (1965) troben una diferència en quant al caràcter comú i estable de les respostes entre un grup d'esquizofrènics de bona adaptació premòrbida i un de mala adaptació premòrbida. Els primers són assimilables al grup control mentre que els darrers donen més respostes fora del comú i menys estables. Dewolfe (1971) sembla confirmar-ho emprant la distinció processal/reactiva i trobant diferències en

l'estructura cognitiva a través de test d'associacions de paraules.

Deckner i Blanton (1969) troben que la variable de la "força" d'associació permet diferenciar la conducta verbal dels esquizofrènics ja que quan se'ls reforça per escollir l'associació "forta" d'una paraula estímulo, ho fan com els normals mentre que són inferiors quan han d'aprendre l'associació "dèbil". Storms et al. (1967) troben també menys estabilitat i comunalitat en les respostes dels seus esquizofrènics en comparar-les amb neuròtics i normals.

El treball de Flekkoy et al. (1969) permet comprovar com moltes de les peculiaritats de les associacions de paraules desapareixen poc després de l'ingrés. Per veure un exemple de la diversitat de formes de classificar les associacions transcriu la que es proposa en aquest treball: 1) associacions de bona qualitat, 2) associacions primitives, 3) associacions incoherents, 4) ecolàlia, 5) respostes de múltiples paraules.

Cramer (1969) troba que els esquizofrènics mostren una desorganització associativa més gran que els normals. En conjunt sembla que el contingut dels dominis de respostes associatives dels dos grups és significativament diferent.

En canvi, Johnson et al. (1964), en estudiar un grup d'esquizofrènics que comparen amb un grup control, troben

efectivament una sèrie de diferències en llurs respostes a estímuls verbals. La seva conclusió és, però, que més enllà d'aquestes diferències, existeix un nucli sorprenentment substancial de similitud i que, per tant, els hàbits de resposta verbal no es trenquen en la psicosi en una mida tan gran com se sol creure.

Podria anar acumulant referències contradictòries sense arribar a un conclusió clara. La crítica de Schwartz (1978 a, 1978 b) citada a l'inici d'aquest apartat sembla, doncs, vàlida. Pensem que hi ha factors educatius, socio-econòmics i exclusivament personals que expliquen moltes d'aquestes associacions "rars" atribuïdes a l'esquizofrènia.

2.2.2.1.3. Estudis sobre respostes esbiaixades en esquizofrènics.

Chapman i Chapman han descrit en una sèrie de treballs el que consideren una forma peculiar, esbiaixada de resposta en quant al significat. Creuen que els esquizofrènics tendeixen a donar primacia al significat més "fort" d'una paraula sobre el significat "dèbil" d'una paraula homòfona. Construeixen així unes proves a base de paraules que poden tenir més d'un significat. Prèviament cal calcular la "força" de cada significat i esbrinar quin és el "fort" i quin el "dèbil". Aleshores

es poden desenvolupar una sèrie d'items on segons el context cal decantar-se per un o altre significat, el "fort" o el "dèbil". Un exemple pot ser el següent (evidentment adapto al català el mecanisme emprat en anglès pels Chapman):

Se'm va punxar la roda del cotxe. La volia canviar però no tenia gat.

Això vol dir: A) No tenia un animal felí de quatre potes ("fort")

B) No tenia una eina mecànica que permet aixecar pesos. ("dèbil")

C) No tenia un vestit de treball. (no pertinent)

Dono aquí per suposat que el significat de gat que es dona en A és el "fort" i el de B és el "dèbil". Doncs bé, segons els Chapman els esquizofrèncics tendeixen a donar més respostes tipus A que els controls normals que saben que la resposta B, més "dèbil", és la correcta. Aquest tipus de resposta, pròpia dels esquizofrèncics, és el que els Chapman anomenen "resposta esbiaixada" (Chapman, Chapman i Miller, 1964). De fet Loren Chapman portava força temps estudiant els tipus d'errors dels esquizofrèncics en les respostes verbals, tot sol o en col.laboració amb Jean Chapman i altres investigadors. La teoria publicada el 1964 ve a ser la culminació de tot una sèrie d'estudis. Ja al 1956 demostra la importància del factor distracció en la tasca de formació de conceptes (Chapman, 1956). Després estudia l'amplitud

dels conceptes desviats usats pels esquizofrènics (Chapman i Taylor, 1957). Més tard comprova la intrusió de respostes associatives en la realització de conceptes dels esquizofrènics (Chapman, 1958). L'any 60 compara un grup d'esquizofrènics amb un grup de pacients amb dany cerebral en una prova que mesura la tendència a fer interpretacions inadequades, literals o figurades de frases. Comprova que els esquizofrènics fan més errors d'interpretació literals que figurats, mentre que els pacients amb dany cerebral fan l'oposat (Chapman, 1960). Amb Mc Ghie (Chapman i Mc Ghie, 1962) investiga el possible trastorn de l'atenció en l'esquizofrènia. Mitjançant una bateria de proves sembla possible diferenciar el grup esquizofrènic dels altres (no-esquizofrènics i normals).

L'estudi ja citat publicat l'any 1964 és, sens dubte, un treball més ambiciós ja que porta per títol "Una teoria de la conducta verbal en l'esquizofrènia". S'hi revisen treballs anteriors -com els citats- dels quals se'n poden deduir algunes idees principals. Una d'elles és que molts esquizofrènics tendeixen a associar lliurement en lloc de tenir un discurs orientat a una fi. Una altra, relacionada de fet amb aquesta, és que cometen errors en ignorar el context i es regeixen pel significat més "fort". S'hi aporten els resultats de diversos treballs experimentals. Una de les troballes és que els

esquizofrènics tenen més tendència a considerar dues paraules com sinònimes si tenen una resposta de significat "fort" en comú. En cas de context "dèbil" els esquizofrènics semblen no tenir-lo en compte. A més, sembla que alguns errors dels esquizofrènics en assignar objectes a classes conceptuals provenen de que es refereixen al significat "fort" del nom de la classe conceptual. Un darrer experiment posa de relleu que els esquizofrènics poden també usar la resposta de significat "dèbil" si el context és prou "fort". Es convenient senyalar que molts dels treballs de Chapman et al. estan fets amb esquizofrènics crònics.

Els treballs de Chapman et al. són un dels punts de referència importants en la literatura sobre llenguatge esquizofrènic i el concepte de "resposta esbiaixada" marca tota una època d'estudis de respostes verbals. M'interessa, en canvi, destacar la inatenció respecte el context que es dedueix d'aquests estudis, tema que reprendré al capítol 4.

No cal dir que, com era d'esperar, els treballs de Chapman et al. van despertar polèmica. Cromwell i Dokecki (1968) en un treball en que intentaven interpretar el llenguatge esquizofrènic en virtut d'un dèficit atencional proposen que els esquizofrènics negligeixen el significat "dèbil" tan sols quan l'aspecte "fort" del significat hi és present. Uns anys després Chapman et al.

(1976) comproven que la hipòtesi de Cromwell i Docecki no sembla certa ja que els esquizofrèncics identifiquen els aspectes "dèbils" del significat tant en presència com en absència dels aspectes "forts". Un exemple del tipus de prova usada és el següent:

Marqui la frase que diu com sol ser un llibre:

- A) és per llegir. (resposta de significat "fort")
- B) té contraportada. (resposta de significat "dèbil")
- C) és comestible. (alternativa no pertinent)
- D) cap dels anteriors.

Són nombrosos els treballs que semblen confirmar les hipòtesis de Chapman et al.. Benjamin et al. (1969), per exemple, comproven com els esquizofrèncics están més inclinats que els controls a seleccionar significats que els autors anomenen "primaris" per paraules ambigües en detriment del "secundari", sense que això es pugui atribuir a un desconeixement d'aquests significats secundaris.

Mourer (1973) prediu el tipus d'errors dels esquizofrèncics en una tasca de resposta verbal amb paraules amb significat "fort" i "dèbil", segons les hipòtesis de Chapman. Els resultats confirmen la hipòtesi. Em limito a aquests dos treballs a favor per revisar, tot seguit, alguns dels detractors de Chapman.

En un primer estudi Neuringer et al. (1972) troben que els resultats de Chapman et al. no queden replicats doncs no hi ha diferència entre els esquizofrèncics i un grup de malalts psiquiàtrics no psicòtics, en termes del seu ús de la conceptualització dual "fort" / "dèbil". Les dades de l'estudi indiquen, a més, que els esquizofrèncics són capaços d'utilitzar associacions de significat "dèbil" quan el context ho demana tan sovint com els controls. Posteriorment (Neuringer et al., 1974) en un estudi sobre l'efecte d'estímuls emocionals sobre l'adherència des esquizofrèncics a associacions de significat "fort" tornen a contradir Chapman. Els resultats indiquen que els esquizofrèncics tendeixen a fer més errors en escollir significats "dèbils" incorrectes quan se'ls confronta amb estímuls emocionals que no pas els controls. Hamsher i Arnold (1976) en el seu intent de provar la validesa de les teories de Chapman no troben que els esquizofrèncics difereixin dels controls (malalts psiquiàtrics no psicòtics).

De tota manera, encara que les teories de Loren Chapman s'haguessin mostrat incontrovertibles, hi ha una crítica de pes a fer. Tant Schwartz (1982) com Rochester i Martin (1979) coincideixen en comentar aquest tipus de treball: els estudis de resposta verbal no ens informen de l'ús real del llenguatge i ens poden fer equivocar sobre els processos d'informació. Es molt dubtós que les

tendències esbiaixades en escollir un significat ens ajudin gaire a comprendre la competència lingüística de l'esquizofrènic. Basar-se en paraules individuals no té massa solta en la lingüística actual on el que interessa és centrar-se en l'anàlisi del context. Evidentment, aquesta crítica és extensible als estudis d'associacions de paraules abans revisats.

2.2.2.1.4. Propietats estadístiques del llenguatge esquizofrènic.

Els estudis estadístics tenen una llarga tradició i han donat lloc a troballes curioses com la llei de Zipf: el producte de la freqüència d'una paraula pel seu rang és una constant. El propi Zipf, juntament amb Whitehorn, varen analitzar cartes de pacients paranoïdes (Whitehorn i Zipf, 1943). En construir la corba de la distribució de la freqüència de rangs van veure que recordava la corba típica dels nens, amb una freqüència més elevada de repeticions que en els adults normals. La interpretació dels autors és que les repeticions indiquen un grau més elevat d'egocentrisme i autisme.

Diversos autors han demostrat la tendència a la repetició de paraules o d'altres enunciats verbals, més petits o més grans, mitjançant l'anomenada *Type Token Ratio* (TTR), o sigui la proporció entre tipus de paraules

i nombre total de paraules d'un text. La TTR dels esquizofrèncics tendeix a ser més baixa que la dels normals tot i que, segons l'autor, trobem xifres molt diverses (Critchley, 1964; Pavy et al., 1969; Maher et al., 1966). Aquest fet -que correspon, al menys parcialment, al concepte clàssic de perseveració- no deixa de tenir interès. Més endavant, al desenvolupar les meves hipòtesis intentaré explicar-lo.

Mittenecker (1951) va analitzar en detall aquest fenomen en un grup de 12 esquizofrèncics comparat amb un grup control. Cercava tant paraules com síl·labes repetides i va demostrar numèricament la freqüència més elevada de repeticions entre els esquizofrèncics. Per explicar-ho va proposar que en dir paraules, aquestes s'activen "submentalment". Aquesta activació persisteix un cert temps i augmenta la probabilitat de que es puguin repetir les paraules al cap de poc.

Per Bobon (1967) la repetició és un senyal de rigidesa excessiva i de necessitat de seguretat i cal interpretar-la com un símptoma reductor d'ansietat. Silverman (1972, 1973) confirma també l'excés de repeticions que li sembla la clau de la baixa comprensibilitat del llenguatge esquizofrènic.

Globalment considerats, els índexs estadístics demostren que el llenguatge esquizofrènic tendeix a un vocabulari restringit i aquesta restricció implica sovint

la repetició de paraules (Maher, 1972). Les repeticions de síl.labes comprovades per Mittenecker fan pensar que el problema no rau en una disponibilitat limitada de vocabulari com a tal sinó en una tendència activa de les paraules o de parts d'elles un cop pronunciades a tornar en breu a aparèixer de nou.

2.2.2.1.5. Hipòtesi de la immediatesa de Salzinger.

En diversos treballs, Salzinger (1966, 1973) ha anat presentant una hipòtesi sobre la conducta esquizofrènica sota el nom de hipòtesi de la immediatesa. Formulada de forma simple, diu que la conducta esquizofrènica està controlada primàriament per estímuls que són immediats en l'ambient. Si ens limitem a la conducta lingüística que és la que aquí ens interessa, això vol dir que una paraula específica d'una formulació esquizofrènica té més probabilitat de ser una resposta a alguna altra paraula pròxima que no a paraules formulades molt abans. Dit d'una altra manera, les formulacions d'un esquizofrènic estan menys influïdes pel context que proporcionen les pròpies formulacions prèvies que no pas en el cas del llenguatge normal.

Salzinger ha emprat sovint en els seus treballs sobre aquesta hipòtesi l'anomenat procediment *cloze* que és una tècnica en la qual s'ha d'endevinar quina és la

paraula que manca d'una transcripció. Es pot esborrar cada 4, 5 o n paraules i s'examina fins a quin punt el context permet deduir les paraules que hi manquen. Mitjançant aquesta tècnica comprova que és més difícil endevinar les paraules omeses d'una transcripció esquizofrènica que no de transcripcions de pacients no esquizofrènics. Posteriorment es va comprovar que quan es donaven poques paraules del context (per exemple, les quatre paraules al voltant de la paraula omesa) la dificultat de textos esquizofrènics i no esquizofrènics era la mateixa. A mida que s'allarga el context, torna a ser més difícil endevinar les paraules omeses en els textos esquizofrènics. Es a dir, en els esquizofrènics, fragments petits de context faciliten endevinar el que falta perquè representen els estímuls immediats que controlen la resposta. Aquestes dades s'han interpretat com un recolzament per la hipòtesi de la immediatesa.

De tota manera, també trobem dades contradictòries en aquest terreny: mentre Lawson et al. (1964) comproven la dificultat dels esquizofrènics per beneficiar-se de l'augment de l'organització contextual, Raeburn i Tong (1968) ho negen i Levy i Maxwell (1968) ho troben present en els esquizofrènics però també en els depressius.

En conjunt, aquesta hipòtesi permet a Salzinger proposar que els pacients esquizofrènics pateixen un dèficit general que els fa funcionar de forma ineficient

en la major part de llur conducta. En l'aspecte concret de la conducta verbal això porta a una baixa comunicabilitat. Aquestes dificultats comunicatives són més el producte secundari d'una tendència a respondre a estímuls immediats que no la font del problema esquizofrènic. (Salzinger et al., 1978)

2.2.2.1.6. Les intrusions associatives i el dèficit d'atenció. La hipòtesi de Maher.

Maher (1972) formula la hipòtesi de les intrusions associatives basant-se en una sèrie de fets observats, molts dels quals han estat exposats en aquest subcapítol. S'ha parlat molt del trastorn de l'atenció en l'esquizofrènia -aspecte al qual em referiré en l'apartat següent-, doncs bé, per Maher el dèficit d'atenció que afecta el processament de l'input sensorial (Venable, 1964; Shakow, 1963) també indueix una incapacitat per inhibir associacions que interrompen en la cadena del llenguatge. De la mateixa manera que els estímuls visuals i acústics ho fan, les associacions lingüístiques serien com estímuls no pertinents al fil de la cadena parlada que es poden presentar quan el focus d'atenció es massa ample i per tant esdevé vulnerable a la distracció.

Normalment, cada element d'una cadena de llenguatge (sigui una síl.laba, una paraula o una frase) pot, en

teoria, activar automàticament elements associats. En els discurs normal, però, aquestes associacions no entren a la consciència perquè tenim mecanismes d'inhibició que ens permeten evitar aquestes "distraccions".

En canvi, en estats de relaxació, l'eficiència inhibitoria és menor i poden fer intrusió aquestes associacions que, podríem dir, tenim a la recambra. Maher pensa que aquestes intrusions són més probables entre frases que al mig d'una frase. Es a dir, considera que hi ha llocs més vulnerables. En concret, punts (tant apart com seguit), comes i altres signes de puntuació poden ser-ho. Sembla, doncs, que l'atenció està organitzada per formular unitats relativament coherents i hi ha una resistència a la intrusió elevada mentre la unitat s'està formulant.

Es evident per observació clínica que en l'esquizofrènia els trastorns semàntics són molt més freqüents que els sintàctics. La presència en un pacient d'elements sintàcticament incorrectes podria indicar un grau més elevat de gravetat del quadre. Maher considera que la intrusió d'una classe de paraula inadequada (i per tant transgredint la sintaxi) indica un focus d'atenció molt més alterat que en el cas d'una intrusió que només suposa una transgressió semàntica.

Els tipus d'intrusió són tres, segons Maher (limitant-se al nivell semàntic). El primer fóra el que

correspon al que abans hem vist com aspectes fort /dèbil dels significats. De fet, és el mecanisme que es fa servir en molts jocs de paraules. En el cas de l'esquizofrènia cal suposar, però, que la confusió és involuntària. Un exemple pot ser el que em va dir un pacient a l'Hospital en dir-li que estava de *guardia*:

- "*¿Está de guardia, doctor? ¿Donde está el mosquetón?*"

Es evident que en un ambient hospitalari el significat fort de guardia és ben clar, mentre que el dèbil és referent a la vida militar.

Una segona forma d'intrusió ve a ser la "rima" o associació fonètica amb la sil.laba inicial d'una paraula prèvia (en contrast amb l'associació més freqüent de "rima" amb la sil.laba terminal). Com exemple Maher proposa un petit text d'un pacient seu. (Cal conservar l'original anglès per mantenir les "rimes"):

"The subterfuge and the mistaken planned substitutions for that demanded American action can produce nothing but the general results of negative contention and the impractical results of careless application, the natural results of misplacement, of mistaken and unrighteous position, the impractical serviceabilities of unnecessary contradictions".

Per Maher són valorables les repeticions: subterfuge - substitution; unrighteous - unnecessary; mistaken - misplacement; contention - contradiction.

Un tercer tipus d'intrusió associativa són els aparellaments associatius entre paraules o segments separats en una frase.

Es important el fet que Maher considera que la repetició de paraules en el llenguatge esquizofrènic és també un cas d'intrusió associativa. En dir una paraula s'activa una xarxa d'associacions a aquesta paraula. Aquesta xarxa inclou no tant sols les associacions sinó la mateixa paraula. Es a dir, si la inhibició falla, qualsevol membre de la xarxa, inclosa la paraula-estímul, pot fer intrusió i en el darrer cas, per tant, produir l'efecte de repetició. Les troballes de Mittenecker (1951) abans citades sobre les repeticions, abonen per Maher la seva hipòtesi.

Si he citat extensament la hipòtesi de Maher és perquè més endavant [cap. 4] veurem com es pot adequar a la que s'exposarà. De fet, el que fa Maher és articular una teoria a l'entorn de dos fenòmens descrits des de feia temps. Chapman (1958) i Downing et al. (1966), per exemple, ja havien demostrat l'aparició d'intrusions associatives. En el cas del darrer treball citat queda clara una distractibilitat patològica. Storms i Broen (1972) i Rattam i Chapman (1973) confirmen també la

hipòtesi de Maher en comprovar la freqüència d'intrusions associatives en la producció verbal dels esquizofrènics que estudien.

El segon fenomen en que es basa Maher i que està subjacent a les intrusions és el dèficit d'atenció que tot seguit revisarem, englobat en l'epígraf del processament de l'informació.

2.2.2.1.7. El processament de l'informació. Estudis sobre possibles dèficits.

El llenguatge no es pot estudiar com una facultat aïllada de la resta del funcionament cerebral. Potser són majoria els treballs sobre el llenguatge esquizofrènic en que s'hi barregen altres aspectes que podem anomenar de forma general, facultats cognitives: el procés de la informació, la memòria, l'atenció són aspectes indestriables de la producció del llenguatge i forçosament cal fer-hi referència. De fet, en la revisió feta fins ara, és evident que molts treballs esmenten aquests aspectes o altres relacionats. El volum de Kasanin (1944) abans revisat, n'és un exemple. Com he dit en ressenyar-lo, algunes de les hipòtesis que s'hi exposen han estat punts de referència per molts treballs i ara és el moment de revisar-los, tot recordant molt puntualment el que va ser dit.

Comencem per la hipòtesi potser més inconsistent: la de von Domarus (1944) que pretén una desviació de les lleis formals de la lògica en el pensament esquizofrènic. Diversos autors ho han refutat. Per citar-ne només un, però que ho demostra de forma experimental, exposo el treball de Ho (1974). Aquest autor emprà una prova d'inferència deductiva basada en la lògica moderna i comprova que els processos deductius dels esquizofrènics no són defectuosos.

Goldstein (1944) va parlar de la pèrdua de "l'actitud abstracta" i per tant de l'excessiva concretesa del pensament esquizofrènic. Milgram (1959) mitjançant una prova de significat de paraules ho va comprovar tant en esquizofrènics com en malalts amb dany cerebral. Wahl i Wishner (1972) ho van comprovar també passant proves de desenvolupament usades amb nens. Assimilen, fins a cert punt, el pensament infantil amb l'esquizofrènic que els hi sembla concret i formalment regressiu.

El treball previ de Strauss (1967) era similar ja que va utilitzar proves de Piaget. De tota manera la seva conclusió fou més matisada doncs l'excessiva concretesa que va trobar va ser interpretada com una exageració de la tendència normal que té arrels genètiques en el funcionament cognitiu del nen. L'excés de concretesa no sembla ser una constant única i universal dels

esquizofrèncics sinó un dels elements cognitius implicats en la forma peculiar que tenen aquests pacients de relacionar-se amb el seu ambient.

Altres estudis, al contrari, posen en dubte la suposada concretesa. Així, Lothrop (1961) que no creu gens evident que els esquizofrèncics siguin més concrets del que és normal, o Harrow et al. (1972a) que donen més importància al caràcter idiosincràtic del pensament esquizofrènic que no al caràcter concret que consideren un tret poc constant.

Shimkunas (1972), en la seva avaluació crítica dels arguments de Goldstein, arriba a proposar que el dèficit cognitiu de l'esquizofrènic prové, no de verbalitzacions concretes, sinó d'una sobreabstracció. Tampoc el ja esmentat Ho (1974) considera que hi hagi concretesa en les respostes del seu grup d'esquizofrèncics.

El conegut concepte de la sobreinclusió de Cameron (1944) no s'ha lliurat de la controvèrsia tot i que és el més sòlid, possiblement, dels que s'exposen en el recull de Kasanin. Recordem que ve a indicar la dificultat en mantenir els límits, pròpia dels esquizofrèncics. Tendeixen a incloure massa ítems en la mateixa categoria conceptual, a sobre-segmentar i a ignorar les diferències específiques.

Payne (1959) és dels autors que més ha treballat sobre aquest concepte. Fins i tot, va desenvolupar unes proves de classificació d'objectes per avaluar-lo. Alhora que comprova la presència de sobreinclusió, descarta l'excessiva concretesa.

Craig (1971, 1973) comprova el mateix. Johnson et al. (1971) també ho van trobar, tant en proves "tipus Payne" com amb proves "tipus Chapman". Ivison (1972) estudia un aspecte concret en relació a la sobreinclusió: intenta comprovar si es deu a una manca de retenció. Els seus resultats no permeten recolzar la hipòtesi.

Dintre d'aquest camp, la controvèrsia es centra més sobre la forma de mesurar la sobreinclusió i la validesa de les proves emprades que no pas sobre una suposada absència de sobreinclusió en el pensament esquizofrènic. Gathercole (1965), per exemple, després de suggerir que la sobreinclusió té relació amb la impulsivitat que troba Luria en nens petits, acaba afirmant que les proves de Payne mesuren probablement la fluència d'associació.

Hawks i el propi Payne (1972), en un intent d'explicar algunes troballes contradictòries, acaben formulant una certa autocrítica dels instruments emprats ja que proposen que la bateria de Payne-Friedlander usada mesura més les respostes verbals i el nivell d'activitat

que no la sobreinclusió. Harrow et al. (1972b, 1972c) són potser els més crítics amb la teoria de la sobreinclusió. Tot i que els esquizofrènics tenen més tendència a la sobreinclusió també la presenten altres malalts psiquiàtrics i fins i tot individus normals. Per aquest motiu no creuen que la sobreinclusió sigui un factor etiològic important en l'esquizofrènia.

Les hipòtesis de Chapman (intrusions associatives) i Salzinger (immediatesa de resposta) van lligades a possibles dèficits de la memòria i l'atenció, com ja he dit en el seu moment.

Pel que fa a la memòria, la majoria d'estudis s'han concentrat en l'anomenada memòria a curt terme (*short term memory*). Koh - que és un dels investigadors que més ha treballat en aquesta qüestió- en una revisió (1978) declara que, probablement, no hi ha una disminució dels processos de memòria a curt terme. En canvi, és més probable que el dèficit dels esquizofrènics provingui dels processos cognitius emprats per entrar i manipular informació en la memòria funcionant.

El possible dèficit de l'atenció en l'esquizofrènia sembla evident per qualsevol clínic en contacte amb pacients que presentin aquesta malaltia. Apart de les descripcions clàssiques abans revisades, en els darrers

20 ó 25 anys s'han esmerçat molts esforços en clarificar la qüestió. Mc Ghie i Chapman (1961) van proposar una deficiència de les funcions selectives i inhibidores de l'atenció com a tret fonamental en l'esquizofrènia. Van intentar enllaçar-ho amb teories neurofisiològiques sobre dèficits funcionals de la formació reticular sobretot per explicar-ne l'origen.

Livingston (1968) segueix el model de Silverman que proposa dos filtres de l'atenció. Comprova una articulació de camp difusa o inorganitzada en els seus esquizofrènics que per tant tenen una elevada distractibilitat. Val a dir que el mètode emprat es presta a discussió ja que fa servir una prova de llistes de paraules més o menys contextualitzades.

Blum et al. (1969) amb una bateria de proves mesuren distracció, concentració, abstracció i llenguatge. La troballa fonamental és que l'estat clinic s'associa a la distractibilitat mentre que la millora correlaciona amb una distractibilitat menor. Aquesta es definiria com una incapacitat per seleccionar la informació pertinent de la no pertinent.

L'atenció selectiva auditiva dels esquizofrènics ha estat analitzada mitjançant la tècnica de l'escolta dicòtica (presentació de paraules o altres estímuls

sonors a les dues orelles i demanda de seguir algun dels estímuls mentre s'ignora la resta). Els estudis de Payne et al. (1970), Friedrich et al. (1974) i Wishner i Wohl (1974) ens indiquen que els dos determinants més importants de l'actuació dels esquizofrènics són el processament lent de la informació i el filtratge defectuós.

Neale et al. han treballat sobretot amb estímuls visuals en un intent d'investigar el problema de l'atenció selectiva a aspectes de l'ambient. Tot i que d'entrada van interpretar la preferència dels esquizofrènics per formes geomètriques d'escàs contingut informatiu com una senyal de procés d'informació ineficient (Neale et al., 1969), la recerca posterior (revisada a Neale i Oltmans, 1980) no acaba d'identificar un dèficit del processament de la informació específicament esquizofrènic. L'única diferència entre esquizofrènics i no-esquizofrènics fóra una velocitat més lenta dels primers en el processament de l'informació.

En un intent d'afinar més el problema de l'atenció s'ha anat desenvolupant una matisació del concepte de "filtratge". Inicialment Broadbent (1958) va emprar el terme "filtratge" per caracteritzar un conjunt d'estímuls en els quals els estímuls d'interès es poden diferenciar dels no-importants en base a un tret físic comú (per

exemple, una semblança acústica o un color). Més tard, Broadbent (1971) va introduir un mecanisme de l'atenció addicional: "l'encasellament" (*pigeonholing*). L'encasellament es dona quan un adopta un conjunt de respostes, seleccionant d'un gran nombre d'items (per exemple, una llista de paraules), els que constitueixen un vocabulari (per exemple, mobles). La distinció, per tant, és que el filtratge porta a una selectivitat d'estímuls, mentre que l'encasellament dona lloc a una selecció de resposta. Schwartz (1982) considera que molts treballs sobre l'atenció no matisen aquesta distinció i fins i tot la confonen, la qual cosa podria explicar la presència de resultats contradictoris. Pel que fa al llenguatge és interessant la proposta de Schwartz que considera que la manca atencional dels esquizofrènics es dona en l'encasellament: "Els esquizofrènics es distreuen fàcilment, semblen tenir un biaix pel significat fort de les paraules i són sensibles a una quantitat limitada de context verbal. Es plausible que subjacent a la base d'aquests problemes hi hagi un defecte central en l'encasellament (adopció d'un conjunt de resposta)". Veiem, doncs, com integra les troballes en diferents aspectes dins la teoria de l'encasellament.

En una visió general del problema de la distractibilitat, Oltmanns i Neale (1978) fan algunes

observacions interessants. Per una banda, sembla que els esquizofrèncics més susceptibles a la distracció són també els que tenen una predisposició genètica més forta a la malaltia. Per altra banda, existeix una covariació de la parla incoherent i la distractibilitat la qual cosa suggereix que aquesta pot ser un factor precipitant en el trastorn del llenguatge.

2.2.2.1.8. Experiments psicolingüístics.

Fins ara hem revisat treballs que fonamentalment estudien el processament de la informació. Alguns dels treballs descrits, però, analitzen més concretament el processament del llenguatge quan descriuen el reconeixement, l'evocació i potser la comprensió de frases senceres i no de simples paraules. En aquest sentit, en dreta llei, podrien constar en aquest epígraf. Per Rochester i Martin (1979) aquesta distinció és important doncs comporta una nova concepció sobre l'estudi del llenguatge més d'acord amb les noves idees psicolingüístiques vigents a partir dels anys 60.

En parlar dels estudis de conducta verbal descrits fins ara he citat abans les premisses bàsiques d'aquests treballs segons Rochester i Martin. Veiem a continuació les premisses que aquests autors consideren en els treballs més pròpiament psicolingüístics:

a') L'ús del llenguatge és una conducta especial que ha de ser estudiada en termes de les seves variables pròpies, basades en el llenguatge.

b') Les consideracions biològiques tenen cert interès.

c') Parlar i escoltar han de ser considerats com a conjunts d'operacions mentals.

d') La millor forma d'estudiar el llenguatge és estudiar les formes en que les característiques de les frases produïdes es reflecteixen en regularitats de les respostes del receptor (o lector).

e') Les característiques més interessants de la producció tenen que veure amb els trets estructurals (sintàctics) de les frases.

Aquesta darrera premissa queda ja insuficient pels estudis més recents i cal ampliar-la de la forma següent:

e'') Qualsevol dels trets de la frase -sintàctics, proposicionals, lèxics o fonològics- són interessants i els trets estructurals del discurs també ho són.

En conjunt, doncs, veiem com s'eixamplen les perspectives i el llenguatge en surt guanyador ja que, d'una forma progressiva, es tendeix a considerar-lo en el

seu funcionament com l'objecte primordial de la recerca. Es criticable encara, però, la tendència a reduir el llenguatge al que es pot estudiar en el laboratori.

Un precursor dins del camp del llenguatge esquizofrènic d'aquest tipus d'estudi és Gerver (1967). Aquest autor va estudiar la capacitat d'evocació immediata de frases "normals", frases de sintaxi correcta però de significat anòmal i de grups de paraules a l'atzar. Va comprovar que els esquizofrènics, tot i que tenien un nivell menor d'evocació que els grups control, eren capaços, com els normals, de millorar el rendiment a mida que els grups de paraules es convertien en frases més normals. Quedava clar que els esquizofrènics s'ajudaven de les regles sintàctiques i semàntiques per una percepció, retenció i evocació correctes en la mateixa mida que els normals. La conclusió fou que la variabilitat de la conducta lingüística dels esquizofrènics podia ser deguda a la variabilitat en l'ús de les regles del llenguatge més que a la falta de coneixement d'aquestes regles.

Truscott (1970) va trobar també que els esquizofrènics seguien el mateix esquema de milloria en l'evocació que els controls en una tasca similar.

Rochester et al. (1973), en una tasca en que s'havien de localitzar uns sorolls tipus "clic" en una sèrie de frases gravades, comproven que encara que els esquizofrèncics són menys precisos que els normals, empren la sintaxi per processar les frases en la mateixa mida.

Carpenter (1976) ho confirma en un experiment similar: els esquizofrèncics tenen una evocació general més pobre però no difereixen del grup control en la proporció d'evocació atribuïble a l'estructura sintàctica. Més recentment, Done i Frith (1984) ho comproven en una tasca sobre l'efecte del context en la percepció de paraules.

En conjunt, doncs, d'aquest grup d'estudis es pot deduir que els esquizofrèncics tenen la capacitat d'emprar les regles sintàctiques, al menys, i potser també les semàntiques i pragmàtiques.

2.2.2.2. Els estudis naturalistes del llenguatge esquizofrènic.

Ens hem mogut fins ara en el terreny experimental, en el qual l'accent es posa en l'esquizofrènic com a receptor. En els estudis de caire naturalista, l'accent està posat en l'esquizofrènic com a parlant, com a emissor i es tracta d'observar aquesta conducta es situacions naturals, no en situacions de laboratori .

Un cop gravades les formulacions de l'esquizofrènic es poden analitzar de diverses maneres. Ha predominat la tendència a cercar els trets anòmals del llenguatge, però també hi ha hagut intents de descriure l'expressió de l'esquizofrènic globalment, intentant copsar el discurs i analitzar la seva funció comunicativa general. Un d'aquests intents es descriu tot seguit.

2.2.2.2.1. El dèficit de comunicabilitat en l'esquizofrènia.

Durant molts anys B.D. Cohen ha dut a terme una línia de recerca sobre el que anomena "comunicació referent". Fa fer als esquizofrènics i no - esquizofrènics, alternativament, d'emissors i receptors. La tasca de l'emissor (o parlant) és donar una o més pistes al receptor que li permetin escollir d'un parell d'estímul un que l'experimentador designa com a "referent".

Per Cohen, els esquizofrènics tenen un dèficit en la comunicació referencial. Ha proposat (Cohen *et al.*, 1974; Cohen, 1976) un model de comunicació referencial d'encadenament perseveratiu. La idea bàsica és que els esquizofrènics trien cada pista que generen d'un repertori d'associacions a la resposta immediatament precedent, més que no del referent. El treball de Cohen

té l'originalitat de centrar-se en el discurs i, encara que no permeti explicar totalment la incoherència dels esquizofrènics, sembla deixar clar el dèficit de les regles pragmàtiques en les converses dels esquizofrènics.

Rochester i Martin (1979) en el seu extens estudi del discurs esquizofrènic estudien la competència comunicativa. Els esquizofrènics amb trastorn de pensament produeixen grups (o sintagmes) nominals amb referents ambigus i poc clars més sovint que els altres esquizofrènics o que els normals. També tendeixen a repetir fragments en frases adjacents i a repetir (perseverar) al final de les frases. La comunicabilitat baixa perquè li manquen lligams cohesius (*cohesive ties*) tal com van ser definits per Halliday i Hasan (1976).

Com assenyala Schwartz (1982), no ha de sorprendre la dificultat de reconstruir el llenguatge esquizofrènic que troba Rutter (1979). Aquest conclou que l'anormalitat en l'estructura del llenguatge esquizofrènic depèn més de la relació entre les frases que del contingut individual de cada frase.

2.2.2.2.2. Anàlisi de contingut.

Aquests tipus d'anàlisi són procediments acurats i metòdics que intenten categoritzar l'ús del llenguatge esquizofrènic. Cal establir la fiabilitat i validesa de

les categories que es volen fer servir per descriure la producció parlada o escrita dels esquizofrènics.

Laffal en una sèrie de treballs (1960, 1961, 1963, 1964) crea un sistema d'anàlisi de textos mitjançant la definició de paraules-clau i paraules associades en el context la freqüència de les quals pot ser computada. Per Rochester i Martin (1979) el treball de Laffal té el mèrit de ser un dels pocs que es basa en una concepció de l'ús general del llenguatge però li critiquen que no proporciona un model de l'ús lingüístic de l'esquizofrènic en estar dirigit a la dinàmica personal de l'emissor/parlant.

Gottschalk i Gleser, junt amb altres col.laboradors (Gottschalk et al., 1958, 1961, 1970, 1984) han anat desenvolupant unes escales per mesurar la conducta verbal. Els primers treballs estudien la utilitat dels esquemes (*patterns*) expressius del llenguatge com a forma de mesurar el grau relatiu de desorganització personal i alienació social en pacients esquizofrènics. Troben una correlació elevada entre la mesura del grau de severitat de la síndrome esquizofrènica avaluada a través del llenguatge i l'avaluació feta amb criteris clínics.

Per Gottschalk la unitat mínima de comunicació que transmet informació essencial és l'oració (o clàusula)

gramatical, és a dir, la combinació de subjecte i predicat. Això el diferencia dels mètodes centrats en la paraula com element per codificar. La finalitat del mètode és descriure el text en categories teòricament pertinents. Com assenyala amb encert Lolás en la nota preliminar a l'obra col·lectiva sobre aquest mètode (Gottschalk et al., 1984) el metallenguatge generat guarda relació amb l'expressió d'afectes i altres estats psicològics. Reconeix que potser no es descobreix "res" que un lector sensible no pugui trobar en el missatge però considera que l'aplicació sistemàtica d'un conjunt de regles per identificar i quantificar continguts fa explícits i replicables els processos associats amb una avaluació purament intuïtiva.

A títol d'exemple cito algunes de les categories emprades:

- El Jo (*self*) es considera ell mateix sense cap valor: "*sembla que no faig res bé*".

- Altres deceben al Jo (*self*) o amenacen amb fer-ho: "*Els meus pares no mantenen mai les promeses*".

- Frases incompletes, bloqueig. "*Tenia uns bons binocles / Tot just en aquell gravat*".

S'ha criticat (Rochester i Martin, 1979) que aquestes categories són massa intuïtives i no estan prou

basades en el llenguatge per la qual cosa les avaluacions depenen massa del codificador.

El treball de Singer i Wyne té la peculiaritat d'estar enfocat sobre els pares dels esquizofrènics, cercant les produccions verbals desviades mitjançant una sèrie de categories que descriuen. Algunes de les categories més sensibles són, entre altres, les següents:

- comentaris inintel·ligibles.
- paraules o grups normals emprats de forma estranya o fora de context.
- fragments de parla sense corregir.
- referències ambigües i inconsistents.
- comentaris inadequats, tangencials i estranys.

Singer i Wyne pensen que la comunicació parental defectuosa provoca una disminució en la capacitat d'enfocar l'atenció de l'infant i és, en conseqüència, la base pel desenvolupament de l'esquizofrènia. Deixant de banda la discussió de si aquesta hipòtesi etiològica és certa o no, cal reconèixer que les categories que descriuen, si bé tenen més base lingüística que les de Gottschalck i Gleser, no deixen de tenir en els seus procediments de codificació una forta càrrega de subjectivitat.

Com observació final a aquest grup d'estudis de contingut ha de quedar clar que, tot i que es presta

atenció especial als continguts semàntics, continua havent-hi una consideració central de l'estructura i coherència global del discurs. Això els diferencia dels estudis que s'engloben dins del camp de la deliriologia, branca de la psicopatologia exclusivament centrada en els continguts dels deliris. Tot i ser un camp apassionant que compta amb eximis representants a casa nostra com Sarró que cerca unitats mitològiques comuns en els deliris (Sarró, 1972), s'allunya del tema central que aquí m'ocupa i, a desgrat del seu interès, no puc endinsar-m'hi.

Per cloure l'apartat dels anàlisis de contingut he de mencionar els intents, fets amb procediments informàtics.

Ja fa més de vint anys Maher et al. (1966) van començar a emprar un sistema computeritzat d'anàlisi de textos anomenat *General Inquirer* (Investigador general). Aquest sistema permet categoritzar paraules i pot analitzar frases en diverses condicions. En el treball de Maher s'analitzen mostres de textos esquizofrènics i s'hi classifiquen les paraules segons classes gramaticals i categories temàtiques. Maher se n'adona que, donat que els textos s'han seleccionat en virtut del grau de trastorns del pensament que reflecteixen, hi ha el perill d'acabar estudiant en

realitat els hàbits avaluadors dels jutges més que els atributs verbals de la patologia psicòtica.

Tot i que sembla haver-hi una proporció més alta d'objectes per subjecte en els textos esquizofrènics, no es pot assegurar amb tota probabilitat. Les hipòtesis explicatives finals fan referència al processament de l'informació i als mecanismes de l'atenció. Ja hem vist abans que Maher (1972) va desenvolupar posteriorment la seva hipòtesi de les intrusions associatives.

Tucker i Rosenberg (1975) fan també una anàlisi per computadora dels continguts temàtics de textos esquizofrènics (transcripcions d'entrevistes) que comparen amb relats de somnis de subjectes normals. Empren 84 categories que els hi semblen psicològicament i sociològicament rellevants, 14 de les quals semblen permetre discriminar els esquizofrènics dels normals. Pels autors, de forma general, el llenguatge de l'esquizofrènic demostra un intent per part de l'individu de situar-se ell mateix en el temps i l'espai i de defensar-se contra el malestar intern i la confusió.

En una replicació posterior (Rosenberg i Tucker, 1976) comproven que de 31 categories, només 3 permeten diferenciar els esquizofrènics. Aquestes són: "No" (paraules que denotin negació), que és més freqüent i dues que són menys freqüents: "Plaer" (estats de

gratificació) i "Tema d'ascensió" (paraules associades amb pujar, caure, foc i aigua).

Es evident que la delimitació de les categories és un dels punts febles del mètode ja que no deixen de ser construccions teòriques més o menys subjectives.

En comparar els estudis fets amb computadores amb els que utilitzen codificadors humans trobem un fet repetit: les anàlisis fetes pels humans produeixen bones discriminacions però operen sobre bases obscures, mentre que les fetes per computadores es basen en procediments ben definits, però donen lloc a discriminacions més aviat dèbils. Com diuen, exagerant una mica la qüestió, Rochester i Martin (1979): "*Sembla que quan les nostres mesures són discriminants no poden dir que estem mesurant, i quan podem dir que estem mesurant no són gaire discriminants*".

De tota manera cal esperar un futur brillant per les tècniques d'anàlisi de textos mitjançant sistemes informatitzats.

Vull mencionar dins d'aquest camp, i per cloure aquest apartat, la recerca iniciada fa un temps per Jimenez Casado (1986) i altres col.laboradors de Castilla del Pino que estan aplicant l'hermenèutica lingüística del psiquiatra cordobès a través de computadores.

2.2.2.2.3. Estudis clínics.

Després de molts anys de predomini dels estudis experimentals, s'ha anat produint un gir en favor d'estudis de caire més descriptiu. Les bases metodològiques d'aquests darrers poden semblar més febles, però en canvi, donen una idea més real del que és l'ús del llenguatge esquizofrènic i són, en definitiva, més útils per copsar la realitat de la conducta verbal. Hi trobem des de descripcions d'observacions controlades fins a estudis fets des d'una òptica lingüística o afasiològica.

Entre els estudis clínics d'observacions controlades destaquen els de Reilly et al. En un primer estudi (Reilly et al., 1973) estudien les verbalitzacions lliures a la fase aguda i al cap de set setmanes. Comproven com a la fase aguda els esquizofrènics es perden en un allau de detalls i es mostren vívids mentre que després semblen més distants. En un estudi posterior sobre la laxitud d'associacions (Reilly et al., 1975) defineixen deu categories de "verbalitzacions desviades o alterades". Una d'aquestes categories és la d'associacions laxes que els autors

defineixen com: "Manca de connexió entre idees de manera que el motiu per un canvi en el pensament és qüestionable o incomprensible ... on la continuïtat del pensament i el desenvolupament lògic d'un concepte falta fins a cert grau". També defineixen 6 subcategories de laxitud segons el canvi sigui més fort o més dèbil, es doni dins de la frase o entre frases i es canviï de tema o no. Trobem per tant un refinament en l'ús de categories lligades a la pràctica clínica - d'arrels ben clàssiques, per altra banda, en casos com les associacions laxes provinents de Bleuler- i, a més, són categories més basades en el llenguatge que en els intents anteriors.

Els treballs d'Andreasen, tota sola o amb col.laboradors (Andreasen, 1979; Andreasen et al., 1979, 1983, 1986) surten també d'un intent de recuperar nocions bleulerianes, posar-les al dia i estandaritzar-les. En aquest sentit la seva escala per l'avaluació dels trastorns de pensament, llenguatge i comunicació (T.L.C.) és modèlica. Donat que està en la base del meu treball experimental i m'hi referiré abundantment en el capítol 5, la deixo de banda ara per evitar repeticions.

Són comptats els casos en que es troben treballs sobre el tema per part de psiquiatres amb uns mínims coneixements de lingüística. Val la pena ressenyar breument aquests intents, algun dels quals daten de fa gairebé 30 anys.

L'italià Sergio Piro és un autèntic peoner en aquest camp amb una sèrie de publicacions on exposa la seva teoria de la dissociació semàntica que és per ell el fenomen principal que permet descriure l'alteració *princeps* del llenguatge esquizofrènic.

En l'esquema següent queda resumida la hipòtesi de Piro (1958, 1960) de la dissociació semàntica en els quatre aspectes en que es pot presentar (ve a ser una alteració de la relació entre el signe lingüístic i la interpretació del seu significat).

1- Augment de l'halo semàntic.

- a) augment de l'halo d'un signe o d'una classe de signes.
- b) augment de l'halo de la frase o del discurs: llenguatge indeterminat, metafòric, simbòlic, ambigu.

2- Distorsió semàntica.

- a) paralogismes.
- b) neologismes.

- c) llenguatges neològics i neogràfics.
- d) formes parcel·lars: trastorns fonètics i verbo-estructurals.

3- Dispersió semàntica.

- a) abstraccionisme sistematitzat "en buit".
- b) incoherència, amanida de paraules, verbigeració.
- c) interpretació filològica.
- d) agramatisme, paragramatisme, asintàxia.
- e) akatafàsia.
- f) formes atenuades i menors.

4- Dissolució semàntica.

- a) impulsions verbals.
- b) estereotípies verbals.
- c) ecolàlia.
- d) cantilenes, lletanies verbigeradores i declamatòries.
- e) glossomania, esquizoparafàsia (esquizo-paralèxia i esquizoparagrafia) à la Bobon.

Pels camins oberts per Piro, Buscaino (1967) fa una interpretació de la dissociació semàntica en funció d'alteracions bioquímiques i histològiques del sistema nerviós central dels esquizofrènics.

Per la seva banda, el psiquiatra belga Bobon és autor de nombrosos treballs sobre l'expressió verbal i plàstica dels psicòtics. En un d'ells, per exemple, (Bobon et al., 1967) descriu els trastorns de l'expressió verbal en un esquizofrènic seguit durant quaranta anys (!). Observa d'antuvi una pseudo-glossolàlia de caire lúdic que es va fer automàtica. En conjunt, i a partir de la descripció dels nombrosos trastorns que es van produint, creu que hi ha una pèrdua de la intenció de comunicar.

L'alemany Peters mostra un coneixement de la lingüística estructural en el seu treball sobre alteracions del "camp de la paraula i de la frase" (Peters, 1973). Per ell aquestes alteracions tenen un pes diagnòstic comparable als símptomes de primer rang de K. Schneider.

El francès Fontan (1974) emprà també una aproximació lingüística al discurs de l'esquizofrènic. Potser el més interessant de la seva aportació són els comentaris sobre el desenvolupament del que es pot anomenar "consciència metalingüística" en els esquizofrènics. A tall d'exemple cito una afirmació d'un dels seus pacients: *"D'ençà de la meva malaltia m'interesso per les paraules"*

Després d'aquest breu recorregut per la literatura europea, tornem als Estats Units. Destaca dins de l'abordatge lingüístic la tasca d'una lingüista, Chaika, autora de diversos treballs (Chaika, 1974, 1977, 1985) on intenta descriure el llenguatge esquizofrènic en termes d'un petit nombre de trets definits. El seu treball peoner al 1974 va generar certa polèmica i va ser discutit per una altra lingüista, Fromkin (1975). En aquest treball Chaika es basa en una entrevista amb un pacient esquizofrènic de la qual en treu les sis característiques següents:

- 1) Capacitat alterada per igualar trets semàntics amb grups de sons.
- 2) Preocupació amb massa trets semàntics d'una paraula en els discurs.
- 3) Us inadequat de trets fonològics de les paraules.
- 4) Producció de frases d'acord amb trets fonològics i semàntics de paraules prèviament dites, més que seguint el tema.
- 5) Capacitat alterada d'aplicar les regles de sintaxi i discurs.
- 6) Incapacitat de notar els errors de la paraula quan es produeix.

La seva conclusió és que aquestes característiques indiquen una alteració de la capacitat d'aplicar "regles lingüístiques que organitzen els elements en estructures significatives". Formula la hipòtesi que el llenguatge esquizofrènic podria ser degut a una afàsia intermitent sobre la qual el pacient no té control.

Aquesta última qüestió -que s'ha plantejat sota diferents formulacions en moltes ocasions- és força interessant i més endavant la tornaré a suscitar.

També la plantegen dos il·lustres afasiòlegs canadencs en un dens treball que marca una fita en el camp dels estudis afasiològics sobre el llenguatge esquizofrènic. Lecours i Vanier-Clément (1976) comparen esquizofàsia i jergonafàsia. La primera queda definida per les quatre següents característiques:

- 1) curs de la parla normal o més abundant del normal.
- 2) ús normal d'entonació i pronunciació.
- 3) producció en quantitat variable i en diverses combinacions de parafàsies (producció desviada d'elements d'una meta definida) que poden ser verbals o sintàctiques; i/o telescopatges (vàries unitats condensades en una sola); i/o neologismes (segments desviats usats com a paraules; es

reserva per items que no es poden identificar per altres categories).

4) glossomania en la qual certs components de les frases s'escullen sobretot en base al parentiu fonològic o semàntic entre ells; es parla de glossomania formal quan el parentiu és fonològic i de glossomania semàntica en la qual els components d'una frase s'escullen en base a associacions conceptuals que no semblen tenir relació amb el tema de la conversa.

Comparant amb les troballes de Chaika, Lecours i Vanier-Clément creuen que les cinc primeres característiques corresponen a desviacions que ells també troben en esquizofrènics. Però alhora, totes aquestes característiques, excepte la segona, també són pròpies de la jergonafàsia (forma d'afàsia en que es perd la qualitat essencial de les formulacions verbals i es perd la significació). A més, els hi sembla que la darrera característica de Chaika no s'ajusta als seus pacients esquizofrènics. En definitiva, el que pensen que pot definir millor l'esquizofrènia és la producció predominant de transformacions morfèmiques i de formulacions glossomaniaques. En el fons, la distinció ve donada perquè els jergonafàsics pensen correctament

i parlen de forma alterada mentre que els esquizofàsics pensen de forma estranya i parlen d'acord amb aquesta forma de pensar.

Hoffman et al. (1982) fan una anàlisi estructural del discurs esquizofrènic mesurant la coherència textual. El seu mètode és força complicat però els hi permet una precisió entre el 65 % i el 85 % en el diagnòstic d'esquizofrènia a través de desviacions en les proposicions dels textos.

En un treball posterior, Hoffman i Sledge (1984) es concentren en l'anàlisi dels paragramatismes d'un pacient esquizofrènic. D'aquesta anàlisi dedueixen mancances a tres nivells discrets de representació. Un comporta la formació de les intencions abstractes de l'emissor/parlant, el segon organitza sintagmes en una forma serial i el tercer nivell agafa paraules de contingut que pertanyen a un sintagma particular i les col·loca en un marc sintàctic.

Acabo aquesta revisió amb el treball de Fraser et al. (1986) que intenten comprovar si a través d'una anàlisi lingüística detallada es poden trobar diferències clares entre esquizofrènic, maniacs i controls. Ho confirmen ja que troben que els esquizofrènic tenen una parla menys complexa des del

punt de vista sintàctic i amb més errors. Fins i tot poden predir el diagnòstic correctament en un 79 % dels casos mitjançant variables lingüístiques en una anàlisi de funció discriminant.

En conjunt, d'aquest darrer grup d'estudis clínic/lingüístics es pot deduir el progressiu empelt de la lingüística en la descripció dels trastorns del llenguatge esquizofrènic - com en realitat, sembla lògic que havia de ser-. Els mètodes d'anàlisi lingüística es fan cada cop més refinats i sofisticats amb resultats sorprenents i satisfactoris per una banda i amb el perill -també cal dir-ho- per altra banda, d'allunyar-se del que és la psiquiatria clínic. La complexitat d'alguns models emprats fa difícil -per no dir impossible- l'aplicació pràctica d'aquests, en molts casos, i queden com fites d'alta investigació en psicopatologia de dubtosa translació a la pràctica quotidiana. No voldria pas, però, que s'en derivés una visió negativa d'aquestes reflexions. Tot al contrari, crec que és enormement positiu que la lingüística es converteixi en disciplina auxiliar de la psicopatologia -de la mateixa manera que ho ha estat en el camp de la neurologia donant lloc a l'afasiologia- i, de fet, aquesta tesi pretén ser la demostració d'això.

Acabaré aquest apartat amb una taula resum (de Rochester i Martin, 1979, modificada) que permet comparar les diferències entre els treballs experimentals [2.2.2.1.] i els treballs fets sota una òptica naturalista [2.2.2.2.].

TAULA VIII

<u>Premisses</u>	<u>Experiments planificats</u>	<u>Experiments naturalistes</u>
1- Rol de l'usuari del llenguatge:	receptor	emissor /parlant
2- Els processos d'interès són:	processament d'informació	producció
3- Context d'estudi idoni:	laboratori (per tenir condicions controlades)	diversitat clínica de situacions i condicions
4- Fenòmens que cal estudiar:	variables de resposta amb caràcter ordinal o d'interval	fets i usos distintius de la parla
5- La finalitat és identificar:	processos cognitiu/perceptuals subjacents a l'esquizofrènia	pacients esquizofrènics o llurs famílies (processos psicosocials subjacents a l'esquizofrènia)

(de Rochester i Martin, 1979, simplificada)

Resum: En aquest subcapítol he revisat la literatura sobre llenguatge esquizofrènic d'ençà les primeres descripcions de Kraepelin i Bleuler fins als moments actuals. Es, fins a cert punt, descoratjador comprovar

que gairebé un segle d'investigacions amb mètodes cada cop més complexos no ens han permès avançar gaire més enllà del que van dir els clàssics d'una forma intuïtiva. La cita de Maher que encapçala aquesta revisió és ben vigent i fora de constatar l'escassa comunicabilitat del llenguatge esquizofrènic i la gran variabilitat en que es pot presentar, poques coses universalment acceptades s'en poden afirmar.

3. DUES FORMES DE LENGUATGE, DUES FORMES DE PENSAMENT: SINTAGMA I PARADIGMA.

3.1. Descripció lingüística dels eixos sintagmàtic i paradigmàtic.

Començo aquí a endinsar-me pels camins de la lingüística per introduir una dicotomia senzilla, però fonamental, per les implicacions que té i que està en la base de la teoria que proposaré sobre el funcionament del llenguatge esquizofrènic [4].

3.1.1. Saussure: les relacions sintagmàtiques i les relacions associatives.

La dicotomia sintagma / paradigma va ser proposada pel pare de la lingüística actual, Ferdinand de Saussure. El fet que ell emprés un terme diferent per les relacions paradigmàtiques (ell en diu relacions associatives) no té cap importància. Tradueixo de la seva obra bàsica, el "*Cours de linguistique générale*" (1916), les definicions

que fa en el capítol V sobre "Rappports syntagmatiques et rapports associatifs":

1) "Per una banda, en el discurs les paraules contrauen entre elles, en virtut de llur encadenament, unes relacions fundades en el caràcter lineal (el subratllat és meu) de la llengua, que exclou la possibilitat de pronunciar dos elements alhora. Aquests s'ordenen un darrera l'altre en la cadena de la parla. Aquestes combinacions que tenen per suport l'extensió poden ser anomenades sintagmes. El sintagma sempre està compost, per tant, per dues o més unitats consecutives (per exemple: re-llegir; contra tots; la vida humana; Déu és bo; si fa bo, sortirem). Situat en un sintagma, un terme no adquireix valor si no és perquè s'oposa al que el precedeix o al que el segueix, o a tots dos.

2) Per altra banda, fora del discurs, les paraules que tenen quelcom en comú s'associen en la memòria i es formen així grups en el si dels quals hi regnen relacions molt diverses. Així, la paraula ensenyament farà sorgir a la ment una colla d'altres paraules .

Ensenyament.

<i>Ensenyar</i>	<i>Aprenentatge</i>	<i>Parlament</i>	<i>Clement</i>
<i>Ensenyem</i>	<i>Educació</i>	<i>Armament</i>	<i>Justament</i>
<i>. etc.</i>	<i>etc.</i>	<i>etc.</i>	<i>etc.</i>

Per un cantó o altre, totes tenen quelcom en comú entre elles.

Es veu que aquestes coordinacions són d'una altra mena que les primeres. No tenen per suport l'extensió; la seva seu està al cervell; fan part del tresor interior que constitueix la llengua de cada individu. Les anomenarem relacions associatives.

La relació sintagmàtica és in praesentia: reposa sobre dos o més termes igualment presents en una sèrie efectiva. Al contrari, la relació associativa uneix termes in absentia en una sèrie mnemònica virtual."

En aquesta cita hi trobem l'essència de la dicotomia perfectament definida. M'interessa concentrar-me en el segon tipus de relacions: les associatives (o paradigmàtiques, en terminologia posterior).

*Per Saussure, copsem la naturalesa de les diverses relacions que es formen en cada cas diferent i es formen diferents sèries associatives segons les diverses relacions. En l'exemple citat: *ensenyament, ensenyar,**

ensenyem, etc. tenen un element comú: el radical. En la sèrie següent, l'analogia rau en la que s'estableix entre significats: *ensenyament*, *aprenentatge*, *educació*, etc. Les dues últimes sèries que Saussure cita en el seu exemple poden semblar idèntiques però hi ha una diferència: en la sèrie *ensenyament*, *parlament*, *armament*, etc, la partícula *ment* és un sufix el que permet formar substantius derivats d'altres substantius o verbs. En la darrera sèrie, *ensenyament*, *clement*, *justament*, etc, en canvi, la partícula *ment* és una simple imatge acústica coincident que permet agrupar els termes de la sèrie per una terminació fonètica comú. (Fixem-nos que Saussure parla de termes quan es refereix als elements d'aquests grups).

Cal dir que l'exemple proposat per Saussure no esgota les possibilitats de diferents tipus d'agrupacions possibles i més endavant establiré els principals tipus de paradigmes susceptibles de definir-se.

Així acaba Saussure la seva descripció: "Mentre un sintagma comporta la idea d'un ordre de successió i d'un nombre determinat d'elements, els termes d'una família associativa no es presenten ni en nombre definit ni en un ordre determinat". Es cert, però, que certs grups poden tenir un nombre de termes determinat, com per exemple el que formen els paradigmes de flexió en llatí, ja que el nombre de casos és limitat. De fet, aquesta és l'accepció

tradicional de paradigma: conjunt de diferents formes d'una paraula, segons Mounin (1979).

3.1.2. Hjemslev. Els paradigmes.

L'escola de lingüística estructural de Copenhague, amb Louis Hjemslev al cap, estableix la noció moderna de paradigma i l'enriqueix notablement. Em guio en l'exposició que ara segueix fonamentalment en Hjemslev (1969, 1971) i en Alarcos Llorach (1971). Aquest darrer elaborà una gramàtica estructural del castellà seguint fidelment la teoria hjemsleviana exposada a *Prolegómenos a una teoria del lenguaje* (1969).

Es pertinent, abans de continuar, fer una observació que crec que pot ser útil per evitar confusions. El terme paradigma -que utilitzo amb profusió (apareix en el títol d'aquest treball, ha sortit ja varies vegades i sortirà molt més a partir d'ara)- té aquí el sentit lingüístic que estic definint en aquest apartat, de la forma més estricta possible. Té també el sentit que trobem als diccionaris d'*exemple* i que és l'accepció més coneguda d'aquesta paraula. Finalment, ha gaudit als darrers anys d'una difusió insospitada en els medis científics d'ençà que Thomas Kuhn l'emprà en la seva famosa obra *The Structure of Scientific Revolutions* (1962). Són molt interessants els comentaris que fa Kuhn posteriorment

(1977) a *The Essential Tension* sobre el rebombori creat per aquest terme. Cita un dels seus crítics que demostra com el terme paradigma apareix en vint-i-dues accepcions diferents (!) que van des "d'una realització científica concreta" a "conjunt característic de creences i idees preconcebudes". Kuhn aclareix les coses i declara que el sentit de paradigma és, per un cantó, global i abasta "tots els compromisos compartits per un grup científic". En aquest sentit és sinònim de "matriu disciplinària". Per altre cantó, li dona un sentit que s'acosta més al tradicional: "Problemes científics concrets, exemples estàndar d'una comunitat científica". En el prefaci de l'obra recorda com es va inspirar precisament en exemples estandaritzats dels estudiants d'idiomes. Cita en concret la conjugació llatina: *amo, amas, amat, amamus, amatis, amant*, amb la qual cosa el cercle es tanca i tornem a l'exemple anterior de Saussure. Així doncs, en definitiva, hi ha una relació evident en totes les accepcions citades del terme paradigma, encara que hi hagi moments en què s'allunyin força una de l'altra. Quedi clar, en tot cas, d'aquesta digressió, que aquí s'utilitza paradigma en el sentit especialitzat que la lingüística actual li confereix.

Hjemslev, seguint postulats estructuralistes, considera la llengua com un sistema de signes, és a dir un sistema d'unitats d'expressió que van unides a un contingut. Els

signes formen una cadena i els elements de cada signe formen també una cadena. Anomena relació a la funció existent entre els signes o entre els elements a l'interior d'una cadena (el que per Saussure és la relació sintagmàtica).

Dóna l'exemple de la paraula *pit* (pou, en anglès). Es pot substituir cada un dels elements constitutius donant lloc a nous signes.

pit

<i>sit</i>	<i>sal</i>	<i>put</i>	<i>pin</i>
<i>fit</i>	<i>fun</i>	<i>pot</i>	<i>pig</i>
<i>lit</i>	<i>...</i>	<i>pat</i>	<i>...</i>
<i>...</i>		<i>...</i>	

Anomena paradigma a les columnes que s'han constituït. Un paradigma d'elements és, per tant, una classe d'elements que es poden col·locar en un mateix lloc d'una cadena : *pit* és una cadena, *p s f* és un paradigma. Els elements s'anomenen membres (termes per Saussure) i la relació paradigmàtica o funció existent entre els membres d'un paradigma rep el nom de correlació.

Per Hjelmslev és essencial que no es pot col·locar qualsevol element a qualsevol paradigma. Accepta que es puguin produir signes inexistents en una llengua (seguint l'exemple, *bip* o *mit* en anglès) són signes lingüísticament possibles perquè s'ajusten a les regles que regeixen la relació d'elements en anglès. En canvi, en anglès són inacceptables conglomerats com *mdt* o *mikt*. Els elements són vàlids, naturalment, però l'articulació resultant és incorrecta.

Tenim, per tant, en el decurs lingüístic (el text) classes anomenades cadenas els elements de les quals es diuen parts. Dins del sistema (el sistema total de la llengua), les classes són paradigmes i els elements, membres.

Cal considerar ara dins d'aquestes classes les tres diferents línies de connexió o dependències que es poden donar segons la posició mútua dels elements entre les quals s'estableixen:

1) Les dependències mútues en les quals cada terme pressuposa l'altre i viceversa, s'anomenen interdependències.

2) Si són dependències unilaterals, en les quals un terme pressuposa l'altre, però no al contrari, es tracta de determinacions.

3) Si la dependència entre dos termes és més lliure, de manera que tenen certa connexió però no se suposen mútuament ni unilateralment, seran constel·lacions.

Aquests tres tipus de dependències es donen tant en el decurs (text) com en el sistema (llengua).

En el decurs, les tres formes esmentades s'anomenen respectivament: solidaritat, selecció i combinació.

Alarcos Llorach (1971) dóna els següents exemples de cada tipus de dependència: les formes verbals castellanques tenen sempre un morfema (element dotat d'un valor gramatical) de persona i un morfema de nombre, de manera que quan apareix l'un, forçosament ha d'aparèixer l'altre: hi ha per tant solidaritat entre les dues categories de morfemes.

Hi ha selecció en llatí entre la preposició *apud* i l'acusatiu ja que *apud* exigeix sempre aquest cas i no vice-versa.

Hi ha combinació en llatí entre la preposició *in* i l'acusatiu i l'ablatiu, ja que tenen una coexistència possible però no necessària.

Anem ara al sistema que és el que ens interessa perquè els tres tipus de dependències vénen a ser tres possibilitats de relacions paradigmàtiques.

Parlem així de complementarietat quan dos o més membres d'un paradigma es pressuposen, quan no existeix un sense l'altre o els altres i viceversa. Per exemple,

en el paradigma dels "gèneres" no existeix el "gènere masculí" si no existeix també el "gènere femení".

Parlem d'especificació si en un paradigma un membre exigeix per la seva existència la presència de l'altre, però no al contrari. En el paradigma de nombre, per exemple, el "dual" exigeix per existir la presència de "singular" i "plural", però no viceversa.

Finalment, si en un paradigma pot haver-hi membres independents, sense pressuposar-se uns als altres, tenim autonomia. Per exemple, la categoria de "gènere" no pressuposa la de "nombre", de "cas", etc. ni aquests pressuposen l'existència de la categoria de "gènere". Esquematitzo aquestes definicions en la taula I.

TAULA I

**Funcions de dependència lingüística
segons l'Escola de Copenhague.**

	DECURS (sintagmàtic)	SISTEMA (paradigmàtic)
1) Interdependència A->B A<-B	solidaritat	complementarietat
2) Determinació A->B (B//>A)	selecció	especificació
3) Constel.lació A//>B B//>A	combinació	autonomia

3.1.3. Jakobson i l'empelt de la lingüística amb la patologia del llenguatge. Luria.

Es obligat referir-se al gran lingüista rus Roman Jakobson ja que algunes de les seves idees estan en l'origen d'aquest treball. En el seu cèlebre article "Dos aspectes del llenguatge i dos tipus d'afàsia" (1956) fa una sèrie d'afirmacions que marquen un punt d'inflexió en la postura tancada que, tradicionalment, la lingüística havia mantingut davant la patologia del llenguatge. Tot i que alguns neuròlegs com Hughlings Jackson, entre altres,

havien ja manifestat interès per les aportacions de la lingüística, Jakobson constata d'entrada la falta de treball interdisciplinari en aquest terreny. Creu que per estudiar de forma adequada tota ruptura en les comunicacions, cal comprendre la naturalesa i estructura de la forma particular de comunicació que ha deixat de funcionar. Tot i que Jakobson pensa en les afàsies, no cal dir que en aquesta declaració de principis hi encaixen perfectament les possibles alteracions perceptibles en la comunicació esquizofrènica, justificant així la idea motriu subjacent a aquesta recerca.

Jakobson creu en les avantatges inherents a aquesta postura: *"L'aplicació de criteris purament lingüístics a la interpretació i la classificació dels fets d'afàsia pot contribuir de forma substancial a la ciència del llenguatge i de les alteracions del llenguatge, a condició que els lingüistes procedeixin amb tanta cura i precaució quan aborden les dades psicològiques i neurològiques com quan es limiten al seu domini habitual"*.

Es cert -i el mateix Jakobson en cita alguns casos- que s'havien produït col.laboracions esporàdiques entre lingüistes i neuròlegs en el camp de les afàsies. També és cert, però, que eren més excepcions que no pas la regla. Si recordem la revisió de la literatura del

capítol anterior, ja en el terreny de l'esquizofàsia, hem de convenir que el panorama, al menys quan Jakobson va publicar aquest treball, era encara més desolador.

Els dos aspectes del llenguatge als quals fa referència Jakobson en el títol del seu article són paral·lels als que va enunciar Saussure, tot i que ell hi aporta certes matisacions. En tot signe lingüístic hi veu implicades dues operacions:

"1) *La combinació: tot signe es compon de signes constituents i/o apareix en combinació amb altres signes. Per tant, tota unitat lingüística serveix al mateix temps de context a unitats més simples i/o troba el seu propi context en una unitat lingüística més complexa. ... combinació i contextura són les dues cares d'una mateixa operació.*

2) *La selecció: la selecció entre termes alternatius implica la possibilitat de substituir un dels termes a l'altre, equivalent del primer en un aspecte i diferent en un altre. De fet, selecció i combinació són les dues cares d'una mateixa operació."*

El funcionament d'aquests dos sistemes correspon al que hem vist en Saussure i Hjelmslev: "...el destinatari se'n adona que l'enunciat donat (missatge) és una combinació de parts constituents (frases, paraules, fonemes, etc), seleccionades en el repertori de totes les parts constituents possibles (codi). Els constituents

d'un context tenen un estatus de contigüitat, mentre que en un grup de substitució, els signes es lliquen entre ells per diferents graus de similitud que oscil·len de l'equivalència dels sinònims al nucli comú dels antònims".

(Es interessant l'exemple que posa Jakobson ja que permet comprendre com un paradigma -o grup de substitució, en els seus termes- pot estar constituït per sinònims, cosa que sembla ben lògica, però també per antònims, cosa que ja no sembla tan lògica, al menys d'antuvi. Això ens permetrà entendre certs "errors" perceptibles en esquizofrènics i també en nens, que més endavant comentarem.)

A partir d'aquesta dicotomia, Jakobson proposa diferenciar dos grans grups d'afàsies: els deguts a trastorns en la similitud i els deguts a trastorns en la contigüitat.

Deixo, de moment, aquí la ressenya de l'aportació de Jakobson perquè l'essencial sobre els dos eixos que funcionen en el llenguatge ja està dit. Més endavant comentarem la seva aportació sobre els dos grans grups d'afàsies.

Luria, figura essencial en el camp de l'afasiologia, va seguir els camins oberts per Jakobson i la seva tipologia de les afàsies correspon als principis generals enunciats pel lingüista, com després veurem.

En els seus "*Fonaments de neurolingüística*" (1980), Luria exposa i comenta la dicotomia relacions sintagmàtiques/relacions paradigmàtiques. Cada unitat lèxica té un sistema complet de relacions: per exemple, "gos" pot estar relacionat amb "animals emprats per caçar". Alhora, aquestes unitats lèxiques es relacionen amb un conjunt d'altres unitats lèxiques que tenen trets semàntics comuns o trets fonètics comuns (paraules de so semblant). A més les unitats lèxiques tenen signes gramaticals (nombre, aspecte) i altres signes formals gramaticals que indiquen la possibilitat d'unió sintàctica d'aquestes unitats lèxiques amb altres.

La formulació del nostre pensament la fem parlant. Això implica dividir la representació semàntica en fragments que venen a ser les paraules: unitats lèxiques independents. Tal com deia Jakobson, cal procedir aleshores a una elecció entre moltes possibilitats, ja que cada paraula s'inclou en una xarxa de relacions de molts sentits. Luria diu que la condició principal és una filtració de totes les relacions potencials, escollint les que corresponen a la tasca plantejada i l'omissió de les que surten del seu límit.

Normalment, fem de forma automàtica l'elaboració selectiva de la representació semàntica. En canvi, quan cerquem una paraula poc freqüent hem de procedir a una estratègia per arribar a l'elecció. Per exemple, la

recerca de la paraula *micròtom* pot donar lloc a una sèrie de paraules relacionades, algunes per una arrel comú (*micro-scopi, micrò-fon*), altres pel principi de significat comú (*ganivet, tall*) i altres pel principi de referència a una categoria comú (*laboratori, mecanisme*), de manera que la determinació de la paraula precisa implica un procés complex.

Es interessant l'exemple proposat per Luria perquè ens permet començar a veure estructures paradigmàtiques en funcionament. En els següents apartats d'aquest capítol anirem veient formes diferents de funcionament d'aquestes estructures.

Luria fins i tot ha comprovat experimentalment el pes de les estructures paradigmàtiques. Un dels experiments més demostratius és el següent (Luria i Vinogradova, 1959, 1971).

Mitjançant la repetició de diferents paraules, s'extingeix la reacció d'orientació a totes elles. Tot seguit, es proposa davant d'una paraula determinada, per exemple *koshka* (gata), la realització d'una activitat motriu (manegar una clau) o s'acompanya la paraula d'un estímul nociceptiu. Es comprova com aquesta paraula provoca una reacció vascular d'orientació (constricció vascular a la mà i dilatació vascular cefàlica) o una reacció condicionada nociceptiva específica (constricció vascular manual i cefàlica). Si, posteriorment, es

presenten paraules amb relacions lògiques, per exemple "gatet", "rata", "gos", o paraules amb una semblança sonora -*kroshka, krishka, krushka, o koshko*, ("engruna", "tapadora", "gerra" i "finestreta", respectivament)- es pot observar un fenomen especial.

En l'adult (o el nen) normal, la presentació de paraules pròximes pel significat a la paraula-estímul original provoca una reacció vascular d'orientació evident. En canvi, la presentació de paraules amb semblança sonora no provoca cap reacció. En el cas de nens amb retard mental o en persones fatigades o insomnes s'observa un altre fenomen: les paraules amb semblança sonora no provoquen reaccions motrius condicionades (accionar la clau) però sí que donen lloc a una reacció vegetativa d'orientació que augmenta a mida que la paraula s'acosta (per so o sentit) a l'original.

Tot i lamentant que Luria no hagués inclòs entre els subjectes d'aquest experiment malalts esquizofrènics, val a dir que queda ben palesa la "força" del paradigma de significat en la normalitat i la "força" que el paradigma fonètic pot adquirir en casos d'alteració del S.N.C., sigui clarament patològica i de caire persistent (retard mental) o funcional i passatgera (insomni, fatiga).

Apart de les relacions paradigmàtiques, les unitats lèxiques s'articulen en relacions sintagmàtiques. Luria emprà un símil químic i parla de "valències" que permeten

la formació de diversos "arcs" sintagmàtics. Així, la paraula "compra" pot suggerir moltes preguntes: "qui?", "què?", "a qui?" i pot estar unida de moltes formes: "la dona compra", "compra vi", "compra bé de preu", etc, etc.

Per tant, cada paraula es refereix, no únicament a un objecte o acció en un sistema de conceptes (relacions paradigmàtiques) sinó que també queda introduïda en el sistema desenvolupat de l'expressió verbal (relacions sintagmàtiques)

Luria havia treballat als inicis (Luria, 1928) en experiments que li van permetre comprovar que els grups sintagmàtics (per exemple, "la casa crema", "el gos borda") sorgeixen molt abans i es construeixen amb més facilitat que les relacions paradigmàtiques, siguin per entrar en un paradigma de categoria comú (tipus "sol·lluna") o de subordinació ("gós-animal"). La importància de les relacions sintagmàtiques és, doncs, també indiscutible. Luria fins i tot cita una frase de Hughlings Jackson per remarcar la importància de les relacions sintagmàtiques: "*To speak is to propositionize*" que es pot traduir per: "parlar és formular oracions".

Luria deixa ben clar que tots dos eixos en funcionament es complementen mútuament en una relació "*tanto monta/monta tanto*".

Precisament, aquest dos moments, la correlació paradigmàtica dels diferents sentits que formen un

"concepte" i que constitueixen una "síntesi simultània" dels elements individuals de la informació i la unió sintagmàtica de les paraules individuals en expressions completes que sorgeixen com "organització seriada dels processos de la parla" (Lashley, 1951), representen dues condicions psicofisiològiques indispensables pel pas del pensament al llenguatge.

Es lògic, doncs, que Luria a l'hora d'analitzar les alteracions en l'expressió verbal (la clàssica "afàsia motora"), distingeixi les alteracions de l'aparell sintagmàtic per una banda i les de l'aparell paradigmàtic per l'altra, refermant el model proposat per Jakobson. Més endavant m'hi referiré quan compari afàsia i esquizofàsia.

3.1.4. Martinet / El funcionalisme.

Comento molt breument el punt de vista de Martinet i amb ell el de l'escola funcionalista per la importància especial que dóna a la paradigmàtica (Martinet, 1955; Ducrot i Todorov, 1974).

Per Martinet, l'única realitat lingüística són les eleccions que la llengua fa possible al que parla, allò que, en el discurs està al servei de la comunicació del pensament. Quan fem una unitat determinada en un moment del discurs és indispensable saber quines altres unitats podria haver-hi al mateix lloc. Així queda

precisat el que distingeix la unitat escollida de les altres possibles. Per exemple, per copsar el valor de l'adjectiu "bona" quan els diplomàtics qualifiquen l'atmosfera d'una negociació, calen dues coses: 1) que la sintagmàtica estableixi la llista dels demás adjectius possibles en aquest lloc, 2) que la paradigmàtica mostri que "bona" és, en aquesta categoria, l'adjectiu menys eufòric. Per Martinet, l'estudi sintagmàtic només té l'interès de determinar en cada moment del discurs quin és l'inventari dels possibles. Després, la paradigmàtica, comparant-los, descobreix què s'ha escollit quan un dels possibles ha estat escollit. És important remarcar que aquesta concepció ha trobat una confirmació espectacular en l'estudi de l'evolució fonètica de les llengües i sovint un canvi no es relaciona ni amb un fonema prè aïlladament ni amb l'organització general de fonemes, sinó amb un paradigma de fonemes. Aquest tipus de fets semblen indicar que els paradigmes tenen una mena d'autonomia.

Martinet anomena contrast a la relació que es dona dins el sintagma i oposició l'existent en el paradigma. En la seva visió funcionalista la sintagmàtica és un simple pas previ a la paradigmàtica.

3.1.5. Barthes i la semiologia.

Seguint els postulats de Saussure que veia la lingüística com una part d'una ciència més general dels signes, la semiologia, Barthes en els seus "*Eléments de sémiologie*" (1970) es proposa extrapolar les grans dicotomies lingüístiques a sistemes significatius més amples. Això ens interessa aquí perquè ens permet comprovar com la dicotomia sintagma/paradigma es pot perfectament traslladar a àmbits més amples -o més restringits, en certs casos- mentre siguin sistemes de signes que mantinguin aquest tipus d'estructures. De fet, ja Jakobson prefigura aquesta transcendència més enllà de la lingüística en l'article abans citat (Jakobson, 1956). En ell, aparella la metàfora a les relacions paradigmàtiques i la metonímia a les relacions sintagmàtiques. Certes produccions artístiques, siguin literàries o plàstiques poden ser classificables en un o altre pol, segons el predomini d'un o altre procediment. Així, Jakobson inclou en l'ordre de la metàfora (predomini de relacions paradigmàtiques) els contes lírics russos, el simbolisme, la pintura surrealista, els símbols freudians del somni i els *films* de Charlie Chaplin; en l'ordre de la metonímia (predomini de relacions sintagmàtiques) hi inclou les epopeies heròiques, els contes realistes, els *films* de Griffith, etc.

Seguint l'esclletxa oberta per Jakobson, Barthes intenta demostrar la presència dels dos eixos del llenguatge en sistemes significatius ben diversos i proposa una original sèrie d'exemples.

Si considerem el vestit, l'articulació sintagmàtica vindria donada per la juxtaposició en el conjunt dels diferents elements: "camisa - jaqueta - pantalón" pot ser un dels sintagmes possibles. El paradigma vindria donat per un grup de peces de vestir que no es poden dur simultàniament en el mateix lloc del cos. Una possibilitat podria ser: barret / gorra / boina / barretina, etc. Si considerem el menjar, el sintagma fóra la concatenació de plats al llarg d'un àpat: el menú. El paradigma fóra les variacions que en cada posició es poden donar: diferents primers plats, diferents postres, etc. Com fa observar Barthes, la carta d'un restaurant actualitza tots dos eixos: la lectura dels primers plats, per exemple, constitueix un paradigma; la lectura d'una tria del menú (dos plats i postre) correspon al sintagma.

Si considerem el mobiliari podem parlar de sintagma si agafem el conjunt de mobles d'un espai: llit - armari - taula - cadires, etc. Un paradigma, en canvi, vindria donat per diferents varietats "estilístiques" d'un mateix moble com, per exemple, el llit.

En el camp de l'arquitectura, també és possible l'aplicació del doble principi: el sintagma pot ser la

concatenació de detalls a nivell del conjunt de l'edifici.

El paradigma pot venir donat per les variacions estilístiques d'un mateix element d'un edifici, diferents formes de teulada, balcons, portals, etc. (Es curiós que ja Saussure va proposar un exemple similar quan va parlar del sintagma d'una columna: base, capitell, etc. i de les relacions associatives amb altres ordres: dòric, jònic, etc.).

Un altre exemple, que ja no pertany a Barthes, pot permetre fer-se una idea més gràfica del mateix. Si ens imaginem un bloc de pisos, podem considerar cada pis com un conjunt d'elements -les peces de la casa: dormitoris, cuina, saló, bany. etc.- que constitueixen un sintagma. Si poguéssim escindir longitudinalment l'edifici i seleccionar per exemple tots els banys del bloc sencer tindriem un paradigma i una sèrie d'elements similars, intercanviables, però amb petites variacions, -de decoració, ornaments, enrajolat, etc.- que fan cada element diferent, encara que sigui mínimament, de l'altre.

Queda així esbossada la possible aplicació de la dicotomia paradigma / sintagma a tot sistema significatiu. Es fa ben patent la senzillesa i la fecunditat d'aquesta forma d'anàlisi. Anirem veient en els apartats següents i centrant-nos en les relacions paradigmàtiques la diversitat de "camps d'actuació".

3.1.6. Definició descriptiva ampliada del paradigma.

Aquest recorregut per diferents lingüistes i semiòlegs tenia la intenció de descriure de la forma més acurada possible aquesta dicotomia essencial, sintagma vs. paradigma, autèntic fil conductor a partir d'ara d'aquest treball. Es evident que hi ha certa reiteració conceptual en les diferents visions que s'han donat, pel fet lògic que tots els diferents autors citats parlaven en essència del mateix. Però, crec, alhora, que no era redundant reunir aquestes descripcions perquè això ens ha permès també copsar les diferències existents, encara que sovint siguin tant sols de matisos o purament terminològiques. Efectivament, pot induir a confusió el gran nombre de termes citats, sobretot tenint en compte la unicitat bàsica dels conceptes. Per pal·liar la possible confusió he construït una petita taula de correspondències (Taula II).

TAULA II

Correspondència de termes sobre la dicotomia sintagma / paradigma.

	<u>SAUSSURE</u>	<u>HJEMSLEV</u>	<u>JAKOBSON</u>	<u>MARTINET</u> <u>/BARTHES</u>
Relació sintagmàtica. Sintagma.	Relacions sintagmàtiques Sintagma	Relacions Cadena	Contigüïtat Combinació Context	Contrastos Sintagma
Relació paradigmàtica. Paradigma.	Rels. associatives Sèrie associativa	Correlacions Paradigma	Similitud Selecció Grup de substitució	Oposicions Sistema
Sistema	Llengua	Sistema	Codi	
Discurs/ Text	Discurs	Decurs	Missatge	
Element del paradigma	Terme	Membre	Terme	
Element del sintagma	Paraula	Part	Unitat lingüística	

Es important remarcar que la dicotomia sintagma / paradigma és aplicable a diversos nivells, des de el més simple de fonemes, fins al més complex d'oracions senceres, passant per síl.labes, morfemes, paraules, grups de paraules, etc. En general, l'utilitzem sobretot a nivell de paraules o, màxim, grup de paraules. Alhora, com hem vist sobretot a través de Barthes, cal tenir ben present la possibilitat de veure el funcionament d'aquests dos eixos en tot sistema significatiu, encara que aquí ens centrem en el llenguatge natural.

Exposo, per acabar aquest apartat, un exemple de paradigma que permet adonar-se de les múltiples possibilitats existents (no crec esgotar-les en aquest exemple). Comparat amb l'exemple proposat per Saussure a [3.1.1.] queda clar que he ampliat els tipus de paradigma basant-me, no en conceptes teòrics, sinó en la pràctica d'anàlisi de textos esquizofrènics. Alhora, en aquest exemple hi reflecteixo les relacions sintagmàtiques que es donen entre els components d'una oració.

He indicat aquí deu diferents possibilitats paradigmàtiques (insisteixo, sense esgotar-les) ampliant d'aquesta manera els conceptes més restringits del paradigma. Així, Ducrot i Todorov (1974) en un sentit estricte consideren que dues unitats *u* i *ú* pertanyen a un mateix paradigma sí, i únicament sí, són susceptibles de reemplaçar-se mútuament en un mateix sintagma. O sigui, si hi ha dos sintagmes *vuw* i *vúw*. Es evident que, en aquest sentit, dels deu tipus de l' exemple, tan sols el paradigma 5 (P-5) i el 7 (P-7) s'ajustarien a aquesta conceptualització. Però tant Saussure, com Jakobson i altres autors, ens han deixat albirar altres possibilitats com es veurà en l'explicació que segueix.

(He "batejat" aquests deu tipus amb el terme que m'ha semblat més adient). Cada paradigma és una columna al peu de la qual hi consta "P" amb el número corresponent, fins a 10.

Abans de descriure els paradigmes que es proposen, val a dir que, en cas de ser un verb l'exemple, hauríem d'afegir el paradigma de les flexions verbals.

Paradigma tipus 1. P-1: paradigma de codi.

M'he trobat, en les meves entrevistes amb esquizofrènics, amb canvis injustificats del codi emprat, com pot ser un canvi del castellà al català o viceversa. Per altra banda, aquest mecanisme no és pas exclusiu d'aquests malalts -encara que en ells no hi

trobem la justificació que normalment té-. Es a dir, sovint emprem expressions o paraules en una llengua diferent de la que estem parlant sigui llatí, anglès o altres, per matisar un significat que en aquesta llengua diferent queda més ben perfilat. Exemples: *Weltanschauung*, *vox populi*, *savoir faire*, etc.

Considero que aquesta substitució s'ajusta en sentit ampli al concepte de paradigma.

Un tipus de paradigma "parent" d'aquest fóra el recurs a codis completament diferents com, per exemple, substituir la paraula "sol" en un context donat pel símbol sol de la notació musical, (codi musical) o per un dibuixet corresponent a l'astre sol (codi pictogràfic). Avanço que tots dos procediments -o altres emparentats- són relativament freqüents en escrits esquizofrènics, però -no ho oblidem- no exclusius d'ells (pensem en els jeroglífics).

P-2: paradigma fonètic de principi.

Aquest tipus de paradigma és una ampliació del que descriu Saussure segons la similitud de sons ja que involucra el principi, o prefix, de la paraula en lloc del final, o sufix. Recordem que en l'exemple abans citat de Maher referent a intrusions associatives [2.2.2.1.6.] ens trobem precisament amb aquest fenomen. Un subtipus especial fóra el de les paraules homònimes (so idèntic)

que pertanyen a P-2 i a P-3 alhora, base d'acudits, jocs de paraules, etc.

P-3: paradigma d'arrel comú.

Conjunt de paraules que deriven de la mateixa arrel.

P-4: paradigma fonètic de final.

Correspon exactament al ja descrit per Saussure. Unifico, en tot cas, els dos tipus que aquest autor distingeix segons si és un autèntic sufix -en el sentit gramatical del terme- o un simple conjunt d'elements de sò idèntic. Aquest tipus de paradigma correspon en essència a les rimes i veurem més endavant l'important paper que juga en tota mena de procediments expressius.

P-5: paradigma semàntic restringit.

Descrit també per Saussure, correspon a paraules relacionades estretament pel significat i s'ajusta a la descripció més estricta de paradigma ja que es pot substituir la paraula-origen per qualsevol element d'aquest paradigma en el context de l'exemple. Cal tenir en compte que, a part de paraules molt similars pel significat, fins i tot sinònimes, hi caben aquí paraules de significat oposats en algun punt, fins i tot contraris (antònims). Per això m'he permès incloure en el meu exemple, dintre d'aquest paradigma, la paraula malalt associada a metge.

Una observació de Lyons (1966) ens ajuda a entendre la qüestió. "Per exemple, *marit* i *muller* no són sinònims,

però estan semànticament relacionats d'una forma diferent que *marit* i *formatge* o *hidrogen*; *bo* i *dolent* són diferents de sentit però més similars que *bo* i *vermell* o *soroll*; (...) Les relacions aquí il.lustrades són paradigmàtiques (tots els membres dels conjunts de termes relacionats simètricament poden donar-se en el mateix context)."

P-6: paradigma semàntic ample.

Aquest tipus és una simple ampliació de l'anterior. Comprèn tot l'"halo semàntic" d'una paraula (per reprendre el terme de Piro). Això fa que l'ordre d'"infinitud" d'aquest paradigma sigui superior al de l'anterior.

Recordem que tant aquest com l'anterior corresponen al tipus de paradigmes que Luria considera més "evolucionats" o indicadors d'un tipus de funcionament mental més madur i sa. Ross (1981) fa una defensa de la inclusió d'aquest tipus de paradigmes en els termes següents: "Per exemple, "va empassar .." pot completar-se amb termes d'*aliments* o per nom de *metalls* ("níquel") o per noms de *monedes* ("duro") o noms de *vapors* ("fum") o noms d'*abstraccions* ("paraules" o "por") o inclús noms de *dies* ("dimarts")! Per tant, no restringeix "conjunt paradigmàtic" a expressions que pertanyin al mateix camp semàntic".

Admetem, per tant, en aquest paradigma una gama molt àmplia de paraules mentre es mantingui una mínima relació semàntica.

P-7: paradigma de funció gramatical.

Aquí s'inclouen totes les possibilitats susceptibles d'ocupar la funció de l'element-origen en un context donat des de el punt de vista gramatical. En el cas de l'exemple, doncs, formar part del predicat nominal. Fixem-nos que hi caben verbs, substantius, sintagmes, etc.

P-8: paradigma idiosincràtic.

Aquest darrer tipus pot ser, sense dubte, molt discutible. Fa referència a la multiplicitat d'associacions que en cada individu pot evocar una paraula i és doncs, totalment idiosincràtic (encara que, com sabem per les proves d'associació de paraules, molts poden ser coincidents). Aquí, evidentment "hi cap tot": associacions fonètiques, semàntiques, etc. Aquesta multiplicitat i diversitat d'elements fa que puguin passar desapercibudes pels interlocutors les associacions d'aquesta mena quan en el sintagma hi ha una tendència a intrusions paradigmàtiques (fenomen que descriuré més endavant com típic de l'esquizofrènia).

P-9: paradigma de gènere.

Es, evidentment, limitat a dos elements en català.

P-10: paradigma de nombre.

Com l'anterior, limitat a dos elements.

Cadascun d'aquest diferents paradigmes constitueix una matriu diferent de l'altra, tot i que certs elements puguin coincidir. Veurem, més endavant, el paper d'aquestes matrius en aspectes lligats a la creativitat en el terreny lingüístic.

3.1.7. Tres qüestions complementàries sobre els paradigmes.

A) Saussure (1916) va cridar l'atenció sobre un grup especial de sintagmes que semblen escapar-se a la regla de la llibertat combinatòria que solen presentar les relacions sintagmàtiques. Són les expressions i frases fetes com, per exemple, *Déu n'hi do; tanto monta, monta tanto; para el carro*, etc. Barthes (1970) les anomena sintagmes cristal·litzats ja que l'ús en prohibeix les variacions i per això diu "*aquests sintagmes estereotipats es converteixen, doncs, en espècies d'unitat paradigmàtica*".

Si remarco aquesta qüestió és perquè, més endavant, veurem com certes intrusions perceptibles en el llenguatge esquizofrènic prenen la forma de petits sintagmes d'aquest tipus que queden en conseqüència, dotats d'un doble estatus ambigu, entre el sintagma i el paradigma. Un exemple que permet aclarir l'exposició és la formulació d'un pacient meu que després de declarar

"fa vent" continua "al vent, la cara al vent". Aquesta darrera expressió, treta evidentment de la famosa cançó de Raimon correspon a aquests sintagmes / paradigmes descrits per Saussure i Barthes.

B) La repetició planteja un problema especial en quant a la seva ubicació entre un i altre terme de la dicotomia sintagma / paradigma.

En el seu assaig *Literatura i teoria del coneixement*, Serrano (1978) sembla no deixar lloc als dubtes en afirmar, ben contundent, que la repetició és sintagmàtica. Però ell mateix, quan comenta les concepcions del temps entre pobles com els Hopi i els Zuni, afirma que la repetició fonamenta els tres tipus de temps -buit, ondulatori i circular- que s'oposen al temps progressiu, històric. Més endavant reprendré aquestes consideracions. El que interessa ara retenir és que el temps no lineal, repetitiu, té una connotació paradigmàtica. Diu Serrano "*la linealitat del sintagma és una mena d'inscripció del temps en el significat*" i és ben cert. Però, en la meua opinió, el fenomen de la repetició fa trontollar, fins a cert punt, aquesta linealitat en quant introdueix un component cíclic, no-lineal. Ve a ser el que Jakobson en parlar de lingüística i poètica (1963) defineix com la projecció de la similitud en la contigüitat. Quan parli de creativitat tornaré a referir-me, amb més profunditat, a aquest

mecanisme. Tornant a la qüestió de la ubicació de la repetició, hi ha un altre argument poderós: sembla evident que l'associació més pròxima d'una paraula és ella mateixa. Això ha estat comprovat en les proves d'associació verbal comentades a [2.2.2.1.2.]. A voltes els subjectes, normals o no, contesten a la paraula-estímul repetint aquest estímul. El mateix Maher, com ja he dit abans [2.2.2.1.6.], considera les repeticions un tipus, per altra banda freqüent, d'intrusió associativa.

En aquest sentit, doncs, no sembla pas agosarat pretendre que la repetició té molt de paradigmàtic. Es, en tot cas, discutible l'afirmació que el fenomen de repetició és purament sintagmàtic.

Si he suscitat aquesta qüestió és per la innegable importància del dit fenomen en el llenguatge esquizofrènic com he comentat abans a [2.2.2.1.4.]. En la part experimental [5] caldrà tornar sobre el tema.

C) La darrera qüestió és de caire teòric i m'ha estat suggerida per la lectura de Chomsky i Miller (1972) i de Serrano (1980). Els dos primers en la seva *Anàlisi formal dels llenguatges naturals*, apliquen la teoria de conjunts al conjunt L que representa el conjunt de totes les formulacions finites (inclosa la de longitud zero). Comproven que la concatenació és associativa i que, per altra banda, la formulació buida fa el paper d'element neutre. Això els permet definir L com a monoide.

Pel seu cantó, Serrano (1980) parla de la relació d'analogia R i comprova que aquesta té la propietat reflexiva. Es a dir, tota cosa és anàloga de sí mateixa. Com diu Serrano, "el mateix objecte és l'anàleg ideal". (Incidentalment, val a dir que això pot ser un argument en favor de la consideració paradigmàtica de la repetició, si acceptem la relació existent entre analogia i paradigma).

Té també la propietat de ser simètrica.

L'analogia no sembla complir estrictament la propietat transitiva. Per tant, la relació binària R en el conjunt U no és d'equivalència.

Això m'ha portat a considerar l'aplicació de la teoria de conjunts en el camp de les relacions paradigmàtiques.

Sigui S el conjunt d'elements lèxics d'una llengua.

La relació P , paradigmàtica, és una relació binària en el conjunt S ja que és un subconjunt del producte cartesià $S \times S$.

Investiguem les propietats que pot tenir:

1- P és reflexiva: aPa . Tot element és paradigmàtic amb ell mateix (si hem acceptat que la repetició és paradigmàtica).

2- P és simètrica: $a P b \text{ ---} \rightarrow b P a$. Es a dir, si a és paradigmàtic amb b , aquest ho és amb a .

3- P és transitiva: $a P b \wedge b P c \rightarrow a P c$. Si un element a està en relació paradigmàtica amb un altre, b i aquest amb un tercer, c, també a ho estarà amb c. Dins de les matrius paradigmàtiques això és compleix.

Per tant la relació paradigmàtica és d'equivalència.

Resum: En aquest primer subcapítol defineixo la dicotomia sintagma / paradigma, sorgida del camp de la lingüística. La revisió entorn d'aquest concepte a través de lingüistes, afasiòlegs i semiòlegs ens permet endevinar la potencialitat que té. Dedico especial atenció als conceptes de paradigma i relació paradigmàtica, ampliant les conceptualitzacions clàssiques. Un paradigma queda definit com un repertori d'unitats lingüístiques (o semiològiques) entre el qual podem escollir, dins d'una mateixa categoria.

3.2. El paradigma en funcionament.

La descripció prèvia [3.1.] dels conceptes de paradigma i sintagma ens ha permès albirar possibilitats respecte a com poden "funcionar" les relacions paradigmàtiques. Pot semblar, sobretot si prenem com a model el llenguatge parlat, que hi ha un predomini esclafador de l'eix sintagmàtic en el funcionament general del llenguatge. La impressió és falsa. L'eix paradigmàtic també actua. D'una forma més subtil, possiblement, amb més o menys força, però és sempre present. Em proposo demostrar-ho al llarg de l'exposició que segueix.

3.2.1. El paradigma en diversos nivells metalingüístics

Quan parla de la formació dels signes, Hjelmslev (1971) descriu una de les possibilitats anomenada formació analògica. Aquest tipus de formació es deriva del fet que en un paradigma determinat de signes (paraules en aquest cas), "un membre del paradigma pot produir l'efecte que en un altre lloc del mateix paradigma es presenti un signe diferent de l'esperat". Els tres tipus principals de formació analògica són:

1) anivellació: dos membres d'un paradigma s'han fet més homogenis. Per exemple, la paraula alemanya *Sauerkraut* (col salada i agre a la qual són molt afeccionats els alemanys) passa al francès com *choucroute* perquè el sentit de la llengua la classifica en el mateix paradigma que *chou* (col) per la semblança de significació i després té lloc una anivellació per la qual els dos membres del paradigma es fan més homogenis.

Es el mateix que passa quan el mot francès *mousqueton* (mosquetó) es transmet a l'alemany com *Muskedonner* ón és perceptible la influència de *Donner* (tro).

Aquest fenomen d'anivellació s'anomena etimologia popular i es deu a una associació percebuda pels parlants i, per tant, a l'acostament arbitrari de dos signes en un paradigma.

Deixant els exemples de Hjemslev, tinc recollits dels meus pacients una colla de termes produïts d'aquesta forma per denominar termes mèdics o noms de medicaments. Així, els fàrmacs *Largactil*, *Tepazepan*, *Akineton*, *Dormodor*, i *Anafranil* queden, respectivament convertits en *Lagartil*, *Mazapán*, *Megatón*, *Dormilón* i *Frenesil*, entre altres varietats que he pogut anotar. Els termes mèdics *encefalograma*, *diarrea*, *glàndules*, *dioptries*, *frenopàtic*, *electroxoc* i *aerofàgia* donen lloc a: *celograma/crucigrama*, *riarrea*, *gràndules*, *mioptries*,

frenoapàtic, autoxoc i eurofàgia. Es ben patent com aquesta involuntària etimologia popular arriba a autèntiques troballes, dignes del més fi sentit de l'humor lingüístic.

2) contaminació: dos membres d'un mateix paradigma es fonen per formar-ne un sol. Hjemslev proposa dos exemples del francès: *comparoir* i *paraître* es fonen per donar *comparaître*, o bé, *mugir* i *beugler* donen *meugler*.

3) formació proporcional: en aquest cas un signe es classifica en una paradigma distint d'aquell al qual pertanyia. En alemany, per exemple, es parla dels verbs forts i verbs dèbils que formen dos paradigmes diferents. Però per la formació proporcional cada cop hi ha més verbs que es transfereixen del paradigma dels verbs forts al dels dèbils. Així *kneipte* (pessigava) en lloc de *knipp*, seguint el model dels verbs dèbils com *weinen* (plorar) que dona *weinte* (plorava).

En altres mecanismes descrits per Hjemslev continuem percebent el fil paradigmàtic. Així passa amb les abreviacions, mecanisme prou conegut. Des d'exemples clàssics com *Vuestra merced/Usted* als actuals *manifestació/mani* o *professor/profe* dels estudiants d'ara. Un cas especial fóra els de les abreviacions a base de sigles que han proliferat als darrers anys. El llenguatge mèdic actual ha arribat a tals extrems que, sovint, pel no especialista, es fa gairebé impossible

entendre un text farcit d'aquestes sigles. Per exemple, *TEC/Teràpia electro-convulsiva*, *TSD/test de supressió a la dexametasona* o *IMAOS/inhibidors de la monoaminoxidasa* per citar tres casos que els psiquiatres empren. Tots ells constitueixen petits paradigmes limitats en aquest cas a dos elements: el d'origen i la seva abreviació.

Un altre mecanisme citat per Hjemlev és el que ell en diu tabuisme i que dona lloc al fenomen de l'eufemisme. Tots sabem com, per normes socials d'ordre moral o religiós, certes paraules "no" es poden dir i en el seu lloc cal trobar un substitut, en una nova mostra de la creativitat popular respecte a la llengua. Així, els paradigmes *me cago en diez/mecachis*, etc, en castellà, o *mecasum dena/ mecasum ronda*, etc, en català, o bé *cullera/cordons/cordills*, tots ells casos en els quals el tabuisme m'impedeix citar l'element original.

Aquest fenomen és tan extens que fins i tot ha donat lloc a petits assajos con el de George Knowlton Jr. (1983) sobre "Carajo y sus congéneres hispánicos en Borrow, Byron, Ford y Scott". A part de les variants citades per aquests escriptors anglesos en passatges que fan referència a ambients i personatges hispànics, n'hi trobem moltes altres aportades per autors que han treballat el tema. La llista és extensa: *carajo*, *caralho* (portuguès), *carall* (català), *canarios*, *canastos*, *carà* (Santo Domingo), *caracoles*, *carachas*, *caraches*, *caracho*,

caraj, caramba, caray, cáspita, carifo, carijo (Cuba), *barajo, barájoles, baramba, pispajo, ajo, carracho* (Byron). *carocco* (Scott), *caracco* (Scott), *carracho* (Borrow), *carals* (Borrow), però, segurament, no exhaustiva.

La famosa obra de Camilo José Cela (1974, 1975) *Diccionario Secreto* és una bona recopilació de termes eufèmics i, per tant, de paradigmes de tota mena de paraules dites "malsonants".

Aquest tipus d'estudis són, en realitat, una parcel·la dels estudis lexicogràfics, en general. Cito, com exemple, un paradigma corresponent al significat de *card estrellat*: *abriüll, abraüll, auriüll, obriüll, obreüll* (Pey, 1970).

Un altre exemple lexicogràfic ens el dona Wolf (1971) quan cita les variants de *territorio* recollides a documents de León en els inicis del castellà: *terretorio, terridorio, territurio, terreturio, terredurio, terridurio*.

Tornant a la lingüística teòrica, el darrer mecanisme descrit per Hjelmslev és el neologisme.

Justament, el llenguatge esquizofrènic és un dels terrenys lingüístics en els quals clàssicament s'han descrit formacions neològiques. Més endavant caldrà tornar-ne a parlar per esbrinar la veritat d'aquesta descripció.

Deixant la lingüística teòrica, hi ha una sèrie de subdisciplines dins de l'estudi de la llengua on té un interès particular l'estudi dels paradigmes. Acabem de veure el cas de la lexicografia.

En el camp de la toponímia, és evident que les diferents variants -siguin sincròniques o diacròniques- d'un topònim conformen un paradigma. Moll (1982) cita el cas del poblet empordanès de *Vilanant*. En els textos medievals s'ha pogut seguir la pista que permet esbrinar l'origen del topònim. S'hi troben les formes següents: *Villahonanto* (any 1362), *Villa Auvonnanth* (any 1151), *Villa Bundanti* (any 1092), *Villa Abundanti* (any 1017). Amb això es demostra que *Vilanant* prové de *Villa Abundant*. La gradació *Abundant* > *Aonant* > *Anant* > *Nant*, assenyala Moll, és completament normal en fonètica històrica catalana però sense el paradigma establert a través dels textos no hauríem pogut afirmar la procedència de *-nant*.

Pel que fa a l'onomàstica se'n pot dir exactament el mateix. L'obra de Moll *Els llinatges catalans* (1982) constitueix un recull de paradigmes produïts pels cognoms que porten els catalans. A tall d'exemple cito les variants existents del cognom *Berenguer*: *Beranguer*, *Baranguer*, *Berengué*, *Beringué*, *Baringués*, *Bringuer*, *Bringué*, *Bringués*, *Barangé*, *Belenguer*, *Benguerel*.

Aquesta quantitat de variants pot semblar sorprenent d'entrada, però no ho és gaire si considerem el paradigma següent constituït per les variants del meu segon cognom, *Llandrich*, derivades d'errors humans i recollides de cartes i documents de tota mena. (Totes les variants són autèntiques i en servo prova documental de totes elles):

Llanbrich, Audrich, Llauriach, Llanduch, Sandrich, Llnerich, Llandich, Lladrich, Llambrich, Llaudrich, Llandric, Llandrium, Llandriun, Llambricm, Llandriect, Llandri, Llanrich, Plandrich, LLandic, Llanarich, Llendrich, Llandriu, Llondrich, Llakonicas, Llandris, Hendrich, Landrich, Labastida, Llannch, Llandrinch, Leambrich, Llauradrich, Lliandrich, Llancrich, Llandcich, Lllandrich, Llanderich, Llancdrich, Llamdrich, Llandruin, Llandridch, Llaidrich, Liandrich, Llabrich, Llamdirch, Llandrisch, Llandrichs, Andrich, Llandruch, Llnadrich, Baldrich, Llandaich, Llaudrid, Llandriegh, Llandriich, Llamdriem, Baldrick, Llandrid, Lladric, Llandrica, Llandrim, Elandrichs, Silandruch, Ilandrich, Llaurich, Llambre.

En total, fins ara, el paradigma consta de 66 elements, per increïble que sembli. Algunes de les variants eren fàcilment previsibles però n'hi ha d'altres que arriben a nivells de surrealisme com poden ser *Llakonicas* o *Labastida*.

El més sorprenent és, en realitat, la capacitat de la ment humana de saber copsar la unitat fonamental de totes aquestes variants en una mena de *gestalt* constituïda per la matriu paradigmàtica.

Un fet, aparentment anecdòtic, ens confirma aquesta capacitat humana. La secció de cartes al director del diari *El País* publica el 24/12/82 una curiosa comunicació d'un lector de Madrid. Aquest senyor viu al carrer *Mártires de la Ventilla* i havia rebut cartes amb adreça equivocada com *Martinez de la Ventilla*, *Mártires de la Ventanilla*, *Mártires de la Vega*, *Marqués de Vendilla*. Totes havien arribat. Animat per l'èxit i amb el desig de posar a prova als benemèrits funcionaris de Correus, procedí a enviar-se ell mateix cartes amb adreces estrafolàries (però sempre dins del paradigma, afegiria): *Matices de la Ventanilla*, *Montones de la Ventisca*, *Martirio de la Tiendilla*, *Mártires del Ventorreo* i *Montañas de la Vaquilla*. Totes van arribar al seu destí.

Això demostra la capacitat d'organització paradigmàtica de la ment humana, en aquest cas, del funcionari encarregat de la tria. Es evident que el dia que aquesta tria la facin les màquines, aquest tipus d'errors seran imperdonables, ja que les màquines són perfectament incapaces d'admetre una variant en una sola lletra. (També és cert que la tria mecanitzada es fa per un codi numèric)

Aquest exemple i l'anterior ens porten a la consideració dels errors, siguin *lapsus linguae* o *lapsus calami*. En tots dos casos es pot explicar tant el fet de la producció de l'error, com de la correcta interpretació per l'organització paradigmàtica. En certa ocasió, en lloc de dir "jove promesa" vaig dir "prova jomesa". El meu interlocutor no va tenir cap problema en fer la interpretació correcta. Aquest fenomen es sol repetir en la majoria d'errors que es cometen. Tot i que cal reconèixer la importància del context -i per tant de l'eix sintagmàtic- per la identificació de la paraula-diana correcta, no és menys cert que sense la capacitat paradigmàtica això no seria possible.

Vaig viure a la sessió inaugural del Congrés Mundial de Psiquiatria Social de París, al 1982, un *lapsus* que hauria fet les delícies de Freud. En un dels parlaments, un distingit psiquiatra parlant de la "*politique de secteur*" va dir "*politique de cercueil*" (o sigui, de fèretre). La rialla general va fer prou evident que, de forma col·lectiva, el paradigma havia estat captat.

La dona d'un pacient un dia em va dir d'algú que "va por las uvas del cerro". No se sap qui hi anava més pels "cerros de Ubeda".

L'anàlisi dels errors pot ser un terreny molt suggeridora. Un exemple que ens permet copsar el joc que pot donar, el tenim en un popular concurs televisiu del

canal català, "Vostè jutja". Els concursants han de localitzar els paranys o errors continguts en una breu dramatització. Aquests poden ser de tres tipus: lingüístics, culturals i de coherència. La taula final de solucions presenta sempre una sèrie de paradigmes de dos elements: el parany (o error intencionat) i el correcte. Per exemple: *sentar / seure, Martinez / Núñez, radiografia de braç / radiografia de cama, Racing / Sporting*, etc. El fet que uns siguin purament lingüístics i els altres d'informació i de coherència ens confirma que l'organització paradigmàtica no es limita estrictament al camp del llenguatge sinó que és aplicable a tota l'esfera semiològica.

La didàctica de la llengua ens forneix una nova possibilitat d'utilització del procediment paradigmàtic. El pedagog Alexandre Galí en el seu llibre *L'ensenyament de l'ortografia als infants* (1971) proposa una mena de joc/exercici perquè els nens aprenguin a distingir quina és la síl.laba tònica d'una paraula. Consisteix, simplement, en dir el mot en totes les seves formes d'accentuació. Així fa dir:

Finestra / Finéstra / Finestrà

Càdira / Cadira / Cadirà

Es evident que aquestes sèries, i altres que es poden construir, constitueixen paradigmes que podem anomenar prosòdics.

Els diccionaris, com eines d'ordenació de la llengua, ens poden furnir també la informació amb criteris. diguem-ne, paradigmàtics.

El diccionari ideològic de Julio Casares (1951) pot ser un exemple d'ordenació en paradigmes semàntics ample. Com és sabut, en lloc de l'ordre clàssic alfabètic hi trobem un ordre més lògic de conceptes que es van destriant en totes les seves ramificacions des del més global o holístic fins al més particular i limitat.

Altres diccionaris clàssics donen a vegades ordenacions paradigmàtiques de codi, tal com l'he definit abans [3.1.6], en portar les traduccions de cada entrada en diferents idiomes. Així, el Durvan (Autors Diversos, 1965), per exemple, a l'entrada *apodo* fa constar *nickname, alias* (anglès); *sobriquet, surnom* (francès); *Spitzname* (alemany) i *soprannome* (italià).

D'altres, com el diccionari poliglòtic Al-Borak (Orefice, 1974) es basen en aquests paradigmes. És interessant anar comprovant en les sèries paradigmàtiques que s'estableixen el grau desigual de similituds i dissimilituds que hi anem trobant segons la distància o proximitat de les arrels comuns perceptibles.

Si no ens limitem a les unitats i considerem codis sencers és evident que podríem construir series paradigmàtiques com la que inclouria per exemple l'alfabet del llenguatge natural amb totes les variants:

llati, grec, àrab, ciríl·lic, etc., per una banda i fins i tot l'alfabet morse, el llenguatge marí de banderes, etc., per altra banda.

En l'ordre dels codis hi trobem casos curiosos com l'aljama que correspon al castellà dels moros espanyols escrit en caràcters aràbics.

En parlar dels paradigmes de codi cal fer esment d'un recurs -ja esmentat abans- quin model clàssic fóra el jeroglífic. En aquest tipus d'endevinalles s'hi combinen codis diferents: pictogràfic o icònic, alfabètic i qualsevol altre que la inventiva del seu creador cregui adient. El més interessant del cas és la comprovació de la tendència progressiva a emprar aquest recurs -que representa un trencament del sintagma i l'ús de distints paradigmes- en el llenguatge natural. Si circulem per un país anglófon ens podem trobar, per exemple, amb un senyal que diu *Xing*. L'interpretació correcta ha de fer recurs primer a un codi icònic: la X correspon a una creu (*Cross* en anglès) i en conjunt, l'estrany aglomerat, en realitat un petit jeroglífic, s'ha de llegir *crossing*, és a dir, cruïlla.

He observat en els apunts dels meus alumnes, i fins i tot en exàmens, la tendència gairebé abusiva a l'ús d'elements de codi no estrictament lingüístics. Per exemple posar "x" en lloc de "per" o "+" i "-" per "més" i "menys". La fi és, sens dubte. l'economia, principi

que, ho sabem molt bé, funciona plenament en el llenguatge.

Un text d'un músic negre americà, Prince, n'és un altre exemple en anglès, llengua especialment susceptible a l'ús d'aquest recurs.

But I want 2 be all the things U are 2 me

I took U 4 a ride amd baby I'm sorry

Com es pot apreciar, es substitueixen partícules per altres elements de codis distints però homòfons

Fins i tot s'han creat darrerament sistemes comunicatius on el recurs al "model jeroglífic" és gairebé sistemàtic. Basil (1984) ens en informa en parlar del Sistema Rebus de comunicació. Hi podem trobar símbols com s que vol dir son (fill) i que surt de combinar la "s" amb el gràfic corresponent a on (damunt), o bé sand (sorra) que ve donat per s + &, o sigui s + and (i). Els codis de lletres i els pictogràfics s'hi barregen tranquil·lament en una demostració que l'estructura en cambres estanques dels codis sembla trontollar progressivament.

3.2.2. El llenguatge de les figures

Un camp que ha despertat de sempre un interès especial entre els estudiosos del llenguatge és el de les

figures. Clàssicament, en la definició de les figures del llenguatge hi trobem, d'una forma o altra, la idea de la desviació, com ens recorden Ducrot i Todorov (1974). Ells mateixos presenten objeccions a aquesta forma de considerar les figures que peca, fins a cert punt, de reduccionisme. Ja Aristòtil definia la metàfora -potser la figura per excel·lència- com el "*trasllat a una cosa d'un nom que en designa una altra*". Més tard, aquesta visió de canvi o substitució s'enriqueix en considerar la possibilitat d'una combinació particular o d'una relació d'interacció. Sigui quina sigui la forma en que la semàntica actual arribi a conceptualitzar les figures, el que sembla evident és que els mots que entren en aquest tipus de relació es poden considerar englobats en una mateixa matriu paradigmàtica. A través dels exemples següents, seleccionats entre la llista de figures més conegudes que proposen Ducrot i Todorov, quedarà clara la meva asserció.

Al.literació: repetició dels mateixos sons. Cau dins el paradigma fonètic.

Antanaclasi: repetició d'una mateixa paraula amb sentits diferents. Cau dins del paradigma semàntic.

Antítesi: contraposició de dues paraules antònimes. Cau també en el paradigma semàntic. (es tracta del cas especial, ja descrit, del paradigma d'antònims [3.1.6.]).

Gradació: successió de termes (al menys tres), sintàcticament equivalents, que posseeixen un o més semes en comú, entre els quals al menys un es repeteix amb canvis quantitativus. Es també un cas de paradigma semàntic.

Metàfora: ús d'una paraula en un sentit semblant, però diferent del sentit habitual. Es tracta d'un procediment paradigmàtic.

Metonímia: ús d'una paraula per designar un objecte o una propietat que es troba en una relació existencial amb la referència habitual d'aquesta mateixa paraula. Ho considero igualment un recurs al paradigma semàntic, en contraposició a la coneguda postura de Jakobson (1956) sobre els pols metàfora / metonímia que assimila a similitud / contigüitat i per tant paradigma / sintagma. En la meua opinió, en essència el procediment -que és la substitució- és el mateix en la metàfora i en la metonímia. En tots dos casos trobaríem en una mateixa matriu semàntica -possiblement força ampla- els termes que estan en relació metonímica.

Oxímoron: relació sintàctica de dos antònims. Semblant, per tant, a l'antítesi i, en conseqüència, assimilable a una relació d'elements de paradigma semàntic.

Paronomasia: relació entre paraules de sons semblants però de sentits independents. En aquest cas el paradigma és fonètic.

Repetició: reiteració de la mateixa paraula o del mateix grup de paraules. He discutit abans [3.1.7.] el problema de la ubicació de la repetició. Recordem que m'he inclinat per incloure-ho com una possibilitat paradigmàtica.

Sinècdoque: Per Mounin (1979), consisteix en representar un terme mitjançant un altre quan el segon es troba en una relació d'inclusió o de pertinència lògica respecte el primer. Actualment s'insisteix en l'aspecte de inclusió física (la part pel tot). Per tant, és reductible a una varietat de metonímia. Pel que he dit en el darrer cas, es tracta també d'un recurs al paradigma semàntic.

En conjunt, hem pogut comprovar com en aquesta llista de figures que ve a incloure les més conegudes i emprades, és constant el recurs a la via paradigmàtica. En aquest cas, a més, deixant ben palès la vessant creativa que pot representar. Caldrà tornar-hi més endavant, en parlar de creativitat.

3.2.3. El paradigma en l'humor.

Ben sovint, la força de l'humor radica pura i simplement en la manipulació lingüística que es dona en l'acudit. Els jocs de paraules constitueixen una mina inesgotable de comunicació creativa. El procediment essencial es pot dir que és sempre el mateix: introduir una variant paradigmàtica que, pel seu contrast amb la "norma" sintagmàtica que era d'esperar, produeix un efecte còmic. Veiem-ho en l'exemple següent.

-*"Vosté està empadronat?"*

-*No, home, no estic gens enfadat!"*

En aquest cas el joc de l'humor es basa en l'equívoc procedent de la confusió entre els dos elements del paradigma fonètic empadronat / encabronat, del qual és víctima l'interlocutor de la història.

En altres casos hi trobem un recurs similar. Així l'expressió "*ménage à quatre*" extreu la seva vis còmica del doble paradigma en que es troba "*quatre*". Per un cantó, remet al paradigma de números en francès "*trois / quatre*" (i en aquest sentit ens porta a la coneguda expressió "*ménage á trois*"). Per altra banda remet al paradigma d'elements homòfons *quatre/catre*. Si el primer és un número, el segon és un sinònim de llit, significat adient al context nou que es crea en el sintagma "*ménage à quatre*".

Examinem un altre exemple. Aquest prové d'un *grafitti* autèntic que transcriu del carrer. Davant d'un mural hi ha un cartell que diu "Se llamará grua". Una mà anònima hi ha afegit a sota: "Y si es niño?". La troballa radica de nou en el joc que permet el doble significat de "llamar" en castellà: cridar i denominar. El sintagma primitiu es trenca i n'apareix un de nou per una via paradigmàtica.

Watzlawick, en una obra ben coneguda, *El llenguatge del canvi* (1980) fa referència a la troballa de l'escriptor Karl Kraus. Aquest es refereix als nazis com *die Untergangster des Abendlandes*. Literalment significa: els sub-gangsters d'Occident. La força de l'expressió radica en que es deriva del títol de la célebre obra de Spengler, *Der Untergang des Abendlandes* (La decadència d'Occident). En aquest cas el paradigma fonètic de *Untergang* permet un joc de paraules carregat d'humor càustic (o, per seguir el joc, d'humor kràustic!).

Els exemples es poden multiplicar i els trobem en tota mena d'instàncies. Des del títol d'un seminari celebrat en l'àmbit de la Universitat Menéndez y Pelayo, a la ciutat de Cuenca, dedicat a la ciència ficció i que portava per títol "CuencaFicción", fins al nom d'un bar - *Juan Sebastián Bar*- on es juga amb el paradigma fonètic del nom del genial músic, passant per *graffitis* com

aquell que diu "*Hoy por ti, mañana por la Gran Vía*", arreu hi trobem el procediment exposat.

L'humor gràfic pot també, eventualment, recórrer a aquest procediment. com es pot comprovar en el següent acudit. Cal observar, tanmateix, que l'acudit és en realitat lingüístic ja que es basa en l'equívoc dels elements paradigmàtics literal i metafòric de l'expressió "braços caiguts" (Fig.1)

Fig.1.- Acudit dels " braços caiguts".

Trobem el mateix recurs en la denominació d'una exposició celebrada fa uns anys en una galeria de Barcelona: "*Exposición del grifo*". Estava dedicada a les derivacions de l'aixeta (significat més comú de *grifo* en castellà). Cal advertir que aquest significat deriva del fet que sovint les aixetes de les fonts públiques portaven com a motiu decoratiu un *grifo* (animal mitològic). Els organitzadors jugaven amb un tercer significat de *grifo* encunyat per ells mateixos: el que fuma *griffa* (preparat de *cannabis*) i que per tant produeix "coses enroscades". Amb aquest darrer significat fan al·lusió alhora al tercer significat de *grifo* com adjectiu: *erizado*, *enmarañado*, *crespo* segons Joan Coromines (1954). L'exposició constava d'una sèrie de variacions sobre aixetes, animals fantàstics i tot això impregnat del perfum de *cannabis* fumada pels autors de les obres.

3.2.4. Llenguatge publicitari.

La publicitat, i en concret el llenguatge emprat en els anuncis, és una font inesgotable d'exemples de com pot funcionar el recurs al paradigma i de l'impacte que, sens dubte, té sobre el receptor.

Veiem-ne uns quants exemples tots extrets d'anuncis vistos els darrers anys. Evidentment hi assenyalo alguna particularitat del mètode emprat.

- *Muchas Fidelidades*. Anunci d'un equip d'alta fidelitat fet a l'època de Nadal. Aquí es juga amb que *Fidelidades* en aquest doble context (lingüístic i temporal) remet a *Felicidades*, que és un element possible del paradigma fonètic.

- *Muchas facilidades*. Es un recurs gairebé idèntic, en aquest cas emprat en l'anunci d'un banc.

- *El sabor de América está en Florida*. Aquí es juga amb l'equívoc produït a partir del doble significat de *Florida* com estat dels E.E.U.U. i com a marca de cigarrets.

- *Ponte panty*. L'impacte prové de reunir sintagmàticament dos elements que alhora estan en relació paradigmàtica fonètica. Això és molt freqüent en slogans de tota mena.

- *Reynolds, para proteger realmente*. La repetició de la síl.laba re dóna força al missatge. De fet, correspon a la figura vista abans d'al.literació.

- *El que sabe, Saba*. Aquí s'introdueix una variant fonètica -que correspon a la marca que es vol anunciar- dins d'un sintagma.

- *El mejor amigo del hombre*. La part gràfica representa un video portàtil i s'al.ludeix amb el

missatge escrit a la seva lleugeresa. El recurs és idèntic al del cas anterior.

- *Straordinarius*. Es una variant paradigmàtica humorística de *Stradivarius*. La part gràfica representa un violí i un aparell d'alta fidelitat.

- *Con tónica Kas, por si las mezclas*. Es un cas interessant per la doble relació paradigmàtica establerta. Per una banda *mezclas/moscas* (aquest darrer element queda el·líptic) i per altra banda *kas/mezclas*.

- *Obri aquest compte, compti amb nosaltres*. Remet al paradigma fonètic *compte/compti*

- *La Caixa da música*. Fa al·lusió al regal d'un disc i remet també el·lípticament al sintagma *La caixa de música*.

- *Verte, que te quiero verte*. En aquest el joc és més intel·lectual ja que remet a un conegut vers de García Lorca amb la variant fonètica corresponent a la marca anunciada.

- *¿Por que no lo grabasf?*. Aquí es fa un neologisme amb la intenció que la variant paradigmàtica produïda inclogui el nom de la marca.

- *Natoraleza*. Mètode idèntic a l'anterior.

- *Très bien*. Es un cas interessant pel recurs al paradigma de codis. Per un cantó en francès dona un missatge d'enaltiment i per l'altre en castellà al·ludeix

a la part gràfica: tres models de suposada bella vestides amb un tipus de roba que es vol anunciar.

- *Derjabon, para gente muy ducha.* Aquí es juga amb el paradigma semàntic de *ducha*.

- *Ni trato con Chile.* Correspon a un slogan polític i és una variant paradigmàtica de tot un sintagma.

La sèrie de missatges publicitaris que segueix té la particularitat d'estar constituïda per variants paradigmàtiques possibles, corresponents a una mateixa idea: perjudicar o tractar malament. En cada una d'aquestes variants s'hi associa un tipus de negoci lligat en un paradigma semàntic ample a cada una d'aquestes expressions. L'anunci era de crèdits bancaris.

- A una pastisseria cal evitar-li moments amargs.

- No se puede dejar plantado a un colmado.

- A un Kiosko no se le puede dejar en la calle.

- No se deben apretar los tornillos a una ferreteria.

- A un bar no hay que darle malos traqos.

En els casos següents es torna a jugar amb el paradigma fonètic.

- *Con Kodacolor a cada color dele su color.*

- *Siempre segundas Parker fueron buenas.* Aquí es juga amb una doble substitució paradigmàtica amb el

sintagma que queda el·líptic: *siempre/nunca, Parker/partes.*

- *Alival, allez la vie!* Es un anunci francès de l'antidepressiu Alival. Adjunció d'una transformació fonètica intenta associar el nom del producte a un missatge d'esperança. En essència, doncs, el paradigma de significants fa lligar el sintagma de significats.

- *Cubierto, a cubierta.*

- *Una plaza, un placer.* Procediment idèntic a l'anterior.

- *¿Tú, toshibas o trabajas?* Es interessant perquè fa evident que, ben sovint, el missatge pot resultar absurd per se però té, en canvi, una força expressiva derivada de la substitució paradigmàtica operada sobre una frase feta.

- *El video si Toshiba, dos veces bueno.* Similar a l'anterior, però en aquest cas el missatge té sentit i s'han operat dues substitucions: *el video/lo bueno* i *Toshiba/breve.*

No cal, suposo, acumular més exemples perquè quedi ben palesa l'enorme freqüència dels procediments descrits en el llenguatge publicitari. Cal tenir present que, justament, es busca l'impacte, es prima la funció sobre el receptor (conativa) i pel que veiem la "via paradigmàtica" s'hi presta especialment. Pel joc

lingüístic sobre el missatge hi ha alhora un pes important de la funció poètica.

Moltes d'aquestes neoformacions responen al concepte de *mot-valise*, producte de la imbricació de dues paraules del lèxic. Hem comprovat aquest recurs en el llenguatge publicitari i, abans, en el de l'humor. El veurem, a continuació, emprat en textos literaris, tant en prosa com en poesia. Per Grésillon (1985), en fer unes consideracions sobre l'aspecte "monstruós" que des del punt de vista lingüístic implica la formació d'aquests mots, queda ben clar que s'hi dona una ruptura.

3.2.5. Els llenguatges literaris. El llenguatge de la prosa.

*Desventurado aquel que no
tenga el valor de juntar
dos palabras que no hayan
estado nunca juntas.*

Ramón Mª de Valle Inclán.

El llenguatge literari, tant en prosa com poètic, especialment el contemporani, és una altra font

inesgotable d'exemples on la via paradigmàtica mostra el seu potencial. Diversos crítics literaris que han seguit mètodes d'anàlisi estructuralistes ho han assenyalat. Robert Scholes, en el seu *Structuralism in literature* (1974) ho diu ben clarament: "La ficció es defineix pel seu èmfasi en la dimensió sintagmàtica o lineal (horitzontal) de les possibilitats lingüístiques, mentre que la poesia té menys que veure amb la progressió sintagmàtica i s'inclina més a jugar amb les possibilitats paradigmàtiques."

Posa l'exemple de les obres d'Agatha Christie com un cas purament sintagmàtic de prosa, mentre que una obra com l'*Ulysses* de Joyce, també en prosa, fóra un cas en el qual l'autor sembla resistir-se a una progressió sintagmàtica pura i s'embrancha en les possibilitats paradigmàtiques que se li acudeixen. En mantes ocasions, doncs, Joyce s'enfila per les cadenes paradigmàtiques i com observa Scholes: "Aquestes llistes esdevenen sintagmàtiques elles mateixes i s'acaben relacionant amb altres llistes i altres parts de tota la narració d'una forma sintagmàtica. Un llibre tan llarg com l'*Ulysses* que fos realment paradigmàtic en el seu èmfasi seria virtualment impossible de llegir."

De la traducció castellana de J.M. Valverde se'n poden extreure alguns exemples demostratius, tot i que la

riqueza total de moltes associacions paradigmàtiques es perd per l'existència de jocs de paraules intraduïbles:

"Dignam, si. Vere dignum et justum est". (p.358)

"¿En qué piensan cuando oyen música? Manera de uzar serpientes de cascabel. La noche que Michael Gunn nos dió el palco. Afinando, eso es lo que más le gustaba al Sha de Persia. Le recuerda hogar dulce hogar. Se sonó la nariz también en una cortina. Costumbre de su país quizá. Eso es música también. No tan mal como suena. Trompeteo. Rebuznan metales animales a través de trompas levantadas. Contrabajos, inermes, tajos en dos costados. Vientos, madera, vacas mugientes. El piano de media cola abierto cocodrilo la música tiene quijadas. Viento madera, woodwind como el nombre de Goodwin". (p. 446-447)

"Como Casbel Boylo Connor Coylo Tisdall Maurice Misdall Farrell, Ananda". (p.449)

"La delegación presente en su integridad consistia en el Commendatore Bacibaci Beninobenone (...) Monsieur Pierrepaul Petitépatant, el Grancuco Vladimiro Sparragof, el Archicuco Leopold Rudolph von Schwanzenbad-Hodenhaler, la condesa Marrha Virága Kisászony Putrápeshti, Hiram Y. Bomboost, Conde Athánatos Karamelópulos, Ali Babá Bakchich Rahat Lokum Effendi, Señor Hidalgo Caballero Don Pecadillo Palabras y Paternoster de La Malahora de la Malaria, Hokopoko Harakiri, Hi Hung Chang, Olaf Kobberkedelsen, Mynheer Trik van Trumps, Pan Pòleaxe

Paddyriski, Goosepond Prhklstr Kratchinabritchisitch, Herr Hurhaus direktorpräsident Hans Chuechli-Steuerli, Nazionalgymansiummuseumsanatoriumundsuspensoriumsordinarpri-vatdozentgeneralhistoriespezialprofessordoktor Kriegfried Ueberallgemein." (p.447)

"*Rip van Winkle* hacíamos. Rip: rip, desgarrón en el gabán de Henny Doyle: Van: van, furgón del pan repartiendo Winkle: winkle: conchas y moluscos." (P. 569)

Val a dir que el *Finnegans Wake* de Joyce té la reputació de ser encara més difícil que l'*Ulyses*. Potser arriba a aquests extrems paradigmàtics que segons Scholes farien el llibre virtualment impossible de llegir. Val la pena comprovar-ho amb un simple exemple citat per Butor en la introducció a la versió (fragmentaria) francesa (1962):

"...*Since in this scherzarade of one's thousand one nightinessess that sword of certainty which would identifidide the body never falls...*"

Butor assenyala els següents paradigmes:

Scherzarade: (scherzo, charade, Sheherazade...)

Nightinessess: (nights, mightiness...)

Sword: (sword, word...)

Identifidide: (index, identify, dividide...)

Val la pena en aquest punt citar l'article d'Andreasen sobre Joyce, ja que, a l'estil de la dita castellana "cocinero antes que fraile", aquesta va ser

professora de literatura abans que psiquiatra. Experta en esquizofrènia i estudiosa de Joyce, Andreasen no s'està de dir (1973) que la prosa de *Finnegans Wake* és psicòtica i que el seu autor és, al menys, esquizoide.

Dramàtica casualitat, (o potser no era tan casual), Lucia, la filla de Joyce, va esdevenir esquizofrènica de joveneta. Però la capacitat prodigiosa del seu progenitor per penetrar en l'arrel més pregona del llenguatge fou insuficient per aconseguir la comunicació amb la pobra malalta. Ellman (1959), biògraf de Joyce, informa que Jung, que va tractar a Lucia, considerava a l'autor irlandès un esquizofrènic compensat i controlat per la seva gran intel·ligència i l'ús de l'alcohol (?).

Com és ben sabut, l'obra de Joyce té una influència extraordinària en la literatura del segle XX i, després d'ell, nombrosos epígons floreixen donant a llum textos que amb major o menor fortuna intenten aprofundir la via oberta pel mestre.

Entre ells, val la pena citar a Julián Ríos que en la seva obra *Larva* (1983) marca una fita en la literatura castellana actual. El propi autor defineix la seva obra com "*Una juerga de jergas y lenguajes que se confunden promiscuamente con el castellano para dejarlo cada vez más ancho y aquirotado*". O bé, entre moltes altres: "*El extraño caso del Dr. Freud y Mr. Joyce referido ventrilocuamente en un espectáculo de vaciedades*".

Efectivament, el text és de lectura seguida gairebé impossible i les seves gairebé 600 pàgines es poden fullejar com un llibre de poemes basats en la força associativa (paradigmàtica) de les paraules. Un parell de cites ens permeten comprovar-ho:

"Nacht. Acht!, grumió el oficinista de la City. La parte por el todo..., y señaló con los guantes, retorcido en su puño, el libraco que sostenia el alquimista. Yes Mister Rays. A cada cantor su multiplicación! La parte por el todo. Ach! Here the whole is no greater than some of its parts." (p. 117)

"Larva" té la particularitat que cada pàgina té una pàgina adjacent de notes sobre el text. La funció tradicional de les notes d'un text, aclarir-lo, queda aquí capgirada i d'aquesta manera, la pàgina en qüestió esdevé un text paral·lel, tan obscur, al menys a primera vista, com el text que hauria d'il·luminar. En la cita prèvia, per exemple, parte porta la nota següent:

"La parte por el todo?:

*La parte... Otro tropo. Otro topo. Topór. Da. Chást!
La parte... Pars pro torto".*

Una altra cita de les innombrables que es podrien fer, diu:

"Candy! Azuquitar! Azúcar candi..., -el tragaldabas almibarándose ahora el gazzate con su cháchara. Y el

nabab ababol de nuevo con sus azanahoriates: No sólo de mazapán se azucara el mazacote!" (p. 207).

Candy porta la nota següent:

"Candy la Dulce...:

Otra cándida candidata a Dulcinea".

L'obra sencera és del mateix caire i les citacions es podrien fer pràcticament a l'atzar ja que qualsevol fragment pot ser representatiu. La riquesa del text i la seva capacitat de suggestió són tan notables que han induït la publicació d'un llibre exegetíc -*Palabras para Larva-* (Sánchez Robayna y Díaz Migoyo, Eds. 1985). D'ell n'extrec un parell de comentaris prou il·lustratius. Díaz Migoyo, en parlar del recurs constant en *Larva* a les *palabras maleta* (el que Lewis Carroll anomenava *portmanteau words*) ens diu: *"La consecuencia más evidente es el abandono parcial del orden rectilíneo de lectura. El texto obliga a prestar atención a varias cosas a la vez en un mismo acto de pensamiento, sin posible decisión unívoca: el escamoteo de esta nos situa en un momento lingüístico anterior al de la decisión significativa. La coherencia de los enunciados de la palabra-maleta -si de coherencia cabe hablar- no sería, pues, estrictamente, la horizontal y visible del sentido único de sus elementos presentes, sinó la tridimensional del sistema previo que hace posible y regula la formación del (aquí ausente)*

sentido unívoco: un sistema invisible que, aún cuando fuera de ellas, se manifiesta en y por ellas mismas."

Aquest comentari descriu perfectament el desplegament del paradigma que és en essència el recurs princep de Ríos en la seva obra. O, com diu Martínez Torrón en un altre capítol: *"Por esto era que el lenguaje de Larva no trata de aprehender un objeto: El mismo es su propio objeto /... Algo parece insinuar: sólo el azar, con matemática precisión, mueve el lenguaje"*.

Guillermo Cabrera Infante és un altre escriptor dotat per extreure la màxima riquesa del llenguatge a través de manipulacions, jocs, associacions de tota mena. En les seves novel·les, tot i que hi ha un fil sintagmàtic convencional, hi trobem constantment digressions paradigmàtiques. A voltes aquestes adquireixen una entitat més substancial i s'allarguen en una autèntica pirotècnia lingüística. D'una de les seves obres més reeixides, *"Tres tristes tigres"*, n'extrec dos fragments demostratius:

"Alicia en el mar de villas, Alicia en el País que más brilla, Alicia en el cine Maravillas, Avaricia en el País de las Malavillas, Malavidas, Mavaricia, Marivia, Malicia, Milicia, Milhizia, Milhinda, Milindia, Milinda, Malanda, Malasia, Malesia, Maleza, Maldicia, Malisa, Alisia, Alivia, Aluvia, Alluvia, Alevilla y marlisa y

marbrilla y maldevilla y empezó a cantar tomando como pie forzado (forzudo)". (p.209)

"Bustrófono, éste, gritando, Bustrofenio Nemochico eres un Bustrófonbraun, gritando Brustrómba marina, gritando, Bustifón, Bustrosimún, Busmonzón, gritando, Viento Bustrofenomenal, gritando a diestro y siniestro y ambidiestro". (p. 208)

El que fa aquests exemples més interessants és el fet que Cabrera Infante, segons declaracions pròpies, ha estat en tractament psiquiàtric per un quadre psicòtic. Ell s'autoqualifica d'esquizofrènic però la descripció del quadre i el tractament que segueix (liti) fan pensar en un trastorn bipolar o un trastorn esquizoafectiu. La declaració de l'escriptor cubà: *"Ahora sólo estoy loco tres horas al día, las horas en las que escribo. Cuando estuve totalmente loco no escribí una sólo línea. Durante tres años no pisé mi escritorio"* (Cabrera Infante, 1981) és molt interessant i pot induir a reflexió en abordar el tema de la creativitat.

En el camp de les lletres franceses destaca, entre altres, Raymond Queneau. Vinculat al moviment surrealista en els seus inicis, grafòman i apassionat del llenguatge, funda l'any 1960 el grup Oulipo (*Ouvroir de Littérature Potentielle*) dedicat a la recerca sobre el llenguatge. Jean Lescure, membre del grup, en una obra col·lectiva del grup (Oulipo, 1973) fa una declaració de principis:

"El que m'interessa és que el llenguatge mateix, en ell mateix, per ell mateix, vol dir alguna cosa".

L'obra de Queneau "Exercices de style" publicada l'any 1947 i traduïda al castellà quaranta anys després (Queneau, 1987) és una bona mostra de les exploracions lingüístiques de l'autor. Sobre un fet mínim, la trobada i inici d'una baralla de dos homes en un autobús de París, en construeix 99 versions diferents, amb diferents estils i subratllant diferents trets lingüístics. Es tracta, per tant, en essència d'una sèrie de variacions paradigmàtiques, en aquest cas de la globalitat d'un discurs literari.

Un altre membre de l'Oulipo fou Georges Perec, capaç de crear una novel·la policíaca titulada "La disparition" on l'única desaparició és la de la lletra e (la vocal més freqüent del francès). Un bon exemple d'elaboració paradigmàtica ve donat per la llista de patronímics del cunyat d'un personatge de Queneau, Bru, que elabora en un llibre-mostra del seu talent, "Penser/Classer" (Perec, 1985):

"Bolucra - Bulocra - Brelugat - Brolugat - Botugat - Bodruga - Broduga - Bretoga - Butaga - Bretaga".

Això ens recorda dos autors ben allunyats que utilitzen -amb finalitat humorística- el mateix recurs. Per una banda el propi Cervantes (1947) quan en *El*

Quijote cita al savi Fristón amb el nom de "Muñatón", "Frestón" y "Fritón".

Per altra banda, Hergé, l'autor de les aventures de Tintin, juga amb el nom d'un dels protagonistes, el capità Haddock que és anomenat per un dels personatges, la cantant Bianca Castafiore, de les formes següents (Sadoul, 1986):

"Paddock, Hoddack, Haddada, Bardock, Karbock, Harrock, Bartok, Kapoc, Kodak, Mastoc, Kosac, Hamoc, Kolbac, Karboc, Karnac, Hocloc, Kornac, Balzak, Habloc, Magok, Medoc, Kapstok, Karbock".

A Itàlia, Gesualdo Bufalino ens recorda les exploracions del grup francès quan explica com va construir el primer capítol de la seva *"Perorata del apestado"* (Bufalino, 1983): *"es tractava de trobar trames plausibles entre 50 paraules escollides prèviament pel seu timbre, color, càrrega expressiva..."*

.../... en el meu cas el vincle entre les paraules escollides no és casualment ritmic, ni esotèric o cabalístic, sinó procedent d'un parentiu i coalició expressiva i musical...". (Bufalino, 1983)

Amb aquest tipus de procediments -la freqüència dels quals sembla prou alta en la literatura més creativa del nostre segle- es posa de relleu la capacitat paradigmàtica del nostre cervell. Wallace Chafe comenta al respecte en el seu *Meaning and the structure of*

language (Significat i estructura del llenguatge), (Chafe, 1970): "... els éssers humans tenen una capacitat especial per retenir el so en llurs ments per un breu període després d'haver-lo escoltat... aquesta notable capacitat i la seva significació pel llenguatge ha meregut una atenció mínima o nul·la, pel que jo sé, però ens permet clarament retenir formulacions lingüístiques el temps suficient per processar-les com a unitats, no necessàriament d'esquerra a dreta".

Això explicaria els recursos literaris basats en els paradigmes fonètics.

Si fem referència a estructures lingüístiques més amples com poden ser discursos o textos agafats en la seva globalitat -com l'exemple del llibre abans citat de Queneau- podem considerar un mètode que en els darrers temps sembla gaudir de gran acceptació popular. Com a prototipus podem agafar els llibres per nens i adolescents que proposen, per exemple, 36 solucions o lectures possibles, seguint diferents vies narratives que es van plantejant en diversos punts del text. Es tracta per tant, de 36 estructures sintagmàtiques diferents, de llargada desigual (ja que algunes porten a un desenllaç ràpid) però sempre amb una concatenació correcta. Es a dir, el discurs que resulta de cada possible "algoritme de lectura" triat és coherent i d'aquí el seu caràcter de sintagma ben articulat. Podem parlar, en tot cas, del

paradigma constituït per les 36 solucions sintagmàtiques possibles.

Aquest procediment que fins fa poc semblava reservat al públic lector infanto-juvenil, es difon ja al públic adult en forma de novel·les policíiques que proposen en diferents punts del relat diverses alternatives que permeten al lector construir "diferents" novel·les segons el camí triat.

De fet, ja Cortazar va ser precursor d'aquest procediment amb *Rayuela* (1984).

Parent d'aquest recurs estructural i sobretot del llibre citat de Queneau fóra el recurs emprat per l'escriptor Nestor Luján en la seva primera novel·la *Decídnos, quién mató al Conde?* (Luján, 1987). Al voltant d'un tema únic, l'assassinat del Conde de Villamediana, es construeixen set possibilitats, set arguments que donen lloc a set contes. Novel·la/paradigma fragmentada per tant en set contes/sintagmes.

La dialèctica creativa de la literatura del nostre segle sembla articulada en torn a dos pols: la ruptura del sintagma i l'elaboració paradigmàtica. La crítica moderna ho assenyala de forma repetida. Tierno Galván (1964) veia un punt de flexió en la cultura europea representat per Rimbaud i Verlaine. En parlar del que anomena "època del fraccionament" ens diu:

"... contra el argumento, la fracción.../La estética

del fraccionamiento se refleja en las técnicas, con especial fuerza en las técnicas plásticas, como en el caso del puntillismo y en las contribuciones de luz de Cézanne, y como ejemplo excepcional en literatura, en Flaubert que quería hacer de cada nombre una cosa".

Les referències de Tierno Galván són més antigues però en el segle XX vivim l'explosió de la fragmentació. Des de filòsofs, científics i escriptors com Cioran, Wittgenstein, Gödel, Turing, Canetti, Valéry -tots ells "fragmentaristes" genials- fins a músics com Satie, l'escola de músics aleatòria, la música repetitiva, o tècniques plàstiques com els mosaics de Gaudí, el collage, el cubisme. Aquest darrer aspecte el tornaré a plantejar en analitzar els paradigmes en el llenguatge visual.

El novel·lista francès Claude Simon, premi Nobel de l'any 1985, reprèn la qüestió quan assenyala que la fragmentació és una de les paraules clau pel *nouveau roman*.

Pràcticament el mateix pensava William Burroughs de la seva obra. Per ell la frase lineal, el sintagma pur és una eina perillosa pel que té de control de pensaments, sentiments i sensacions. Burroughs proposa aleshores fragmentar els textos amb els procediments de "cut up" (retallar) i "fold in" (doblegar), tècniques que afirma haver après de la pintura contemporània i que porten a un

resultat anàleg al que representa en música les obres aleatòries. Els blocs associatius resultants en l'escriptura són, segons el propi autor, "*simplement, un conjunt de paraules que posseeix una certa connotació associativa, la qual no pot formar un estil narratiu. Simplement forma un collage de paraules*". (Burroughs, 1977)

Per no allargar el repertori d'autors que han jugat amb aquests recursos paradigmàtics, sigui a nivell de l'estructura global del text o a nivell de morfemes aïllats, acabaré aquest apartat amb uns comentaris sobre l'escriptor portuguès Fernando Pessoa. La pròpia personalitat literària d'aquest enigmàtic autor vé a ser un paradigma constituït pels seus heterònims: Alvaro de Campos, Alberto Caeiro, Ricardo Reis, Jean Seul, Guedes, Pacheco, Bernardo Soares. Deixant de banda aquest desplegament de personalitats literàries més o menys allunyades del seu creador, l'obra més significativa - en el sentit que ens interessa remarcar- és el seu *Livro do desassossego* (Pessoa, 1982). L'escriptora Cristina Peri-Rossi en analitzar-lo (Peri-Rossi, 1983) comenta: "*és un llibre estructuralment fragmentari, inacabat en ell mateix, l'obra oberta per excel·lència*". Ens recorda com el propi autor va volgudament caracteritzar-lo per la seva desconexió lògica, la seva constitució en "fragments", "extractes", "impressions sense nexes, sense

desig de nexes". En aquest sentit aquesta obra clau de Pessoa és, segons Peri-Rossi, un "document múltiple, divers i apassionant sobre la inquietud existencial, el desdoblament, la divisió interna, la barreja de sensacions, les interrupcions de la consciència, etcètera".

3.2.6. El llenguatge de la poesia.

*Le poème, hésitation
prolongée entre le
son et le sens.*

Paul Valéry

*El sistema poético
es una locura.*

José Lezama Lima

Tot el que he dit en l'apartat anterior sobre la prosa més experimental del segle XX és aplicable -fins i tot amb més motiu- a la poesia. Recordem que en la cita de Scholes que obre l'exposició prèvia sobre el llenguatge en prosa, es deia que la poesia s'inclina més al joc de les possibilitats paradigmàtiques.

Levin (1977) en una obra breu però densa, *Estructuras lingüísticas en la poesía*, ho demostra amb rigor i elegància metodològica. No pretén entronitzar la via paradigmàtica ans mostra la interdependència de tots dos eixos, el sintagmàtic i el paradigmàtic. Però alhora, deixa ben clar que la poesia aconsegueix els seus efectes característics gràcies al nivell paradigmàtic.

La seva conceptualització del paradigma és rica i més complexa que la que se sol trobar en els manuals lingüístics. En distingeix dos tipus que representen dues classes d'equivalència possibles. El paradigma de tipus I implica una noció d'equivalència en quant a l'entorn i és, per tant, de posició.

El paradigma de tipus II implica que la noció d'equivalència s'estableix per criteris extralingüístics i pot ser semàntic -tan per similitud com per oposició, o sigui antònims-, o bé fonètic.

Potser la síntesi del que més ens pot interessar destacar del llibre de Levin fóra la cita següent: "*El poema combina en la dimensió sintagmàtica elements que des del punt de vista de l'equivalència natural, constitueixen classes d'equivalències o paradigmes*".

Seguint a Scholes i Levin podem, doncs, construir la següent equació, tot tenint en compte que aquesta fórmula simplifica en excés la realitat: *prosa / poesia = sintagma / paradigma*. Ja hem vist, però, en l'apartat

anterior, com la prosa contemporània s'acosta més a la poesia en quant es complau en el joc amb les possibilitats paradigmàtiques.

D'acord amb el concepte de Levin no és difícil seguir la pista del paradigma dins de la poesia ja que és una constant que justament caracteritza el llenguatge poètic.

Podria en aquest punt repassar el que ha estat i el que és la poesia al llarg del temps i en diferents àmbits, amb la seguretat de trobar nombrosos exemples de paradigmes. Fóra pretenció dur a terme aquesta tasca en aquest treball. La recopilació d'uns quants exemples escollits entre els molts possibles pot ser suficient.

Del nostre gran poeta Salvador Espriu vull recordar un fragment que en realitat prové d'una obra dramàtica, "*Primera història d'Esther*" (1948):

"Apoteòtic

Aquest mot exòtic

em torna neuròtic

penibètic, titic

i àdhuc apoplèctic

i arterioscleròtic

. . . . .

el teu jou sincrètic

paterno-asiàtic

fins permet que un òptic

sigui matemàtic".

Es perceptible el progressiu afluixament del lligam sintagmàtic en favor del lligam paradigmàtic, constituït en aquest cas sobre el grup fonètic "tic". El resultat és una seqüència de to gairebé surrealista, amb un humor subterrani que posa en evidència el caire ridícul del llenguatge dels palatins que afalaguen al monarca de Susa.

Dins d'una altra perspectiva del que pot ser el paradigma tenim el cas de poemes dels quals l'autor en dóna amb el temps una versió diferent. Del seu llibre "Les cançons d'Ariadna" n'extrec la "Dansa grotesca de la mort". La primera versió data de 1934. La segona de 1980.

<i>Horari lent de dolor.</i>	<i>Et vas parant, vell dolor.</i>
<i>L'ombra suprema davalla</i>	<i>I la rialla ja dalla</i>
<i>fins al rebel. Faramalla,</i>	<i>el blat bojal. Faramalla,</i>
<i>màgia banal: antigalla.</i>	<i>olis d'adéu: antigalla.</i>
<i>A l'ull obert de claror</i>	<i>A l'ull obert la claror</i>
<i>s'ha congelat en grisalla.</i>	<i>s'ha congelat en grisalla.</i>
<i>Un glop de sol. Requincalla</i>	<i>Clapes de sol. Requincalla</i>
<i>de plors fingits de canalla.</i>	<i>de falsos plors, foc de</i>
	<i>palla</i>
<i>Pregària breu al Senyor</i>	<i>Llati d'asperges. Remor</i>
<i>Déu Jesucrist embolcalla</i>	<i>de foscos mots embolcalla</i>
<i>amb dol extern la baralla</i>	<i>amb dols de dol la baralla</i>

<i>per quatre jous de xavalla.</i>	<i>per un pessic de xavalla.</i>
<i>Flames de ciris. Buidor.</i>	<i>Flames de ciris. Buidor.</i>
<i>Vetllen la rica sucalla.</i>	<i>Vetllen nyau-nyaus la</i> <i>sucalla.</i>
<i>Trist pensament ja tenalla</i>	<i>Viva recança tenalla</i>
<i>la pietosa brivalla:</i>	<i>l'estalviaire brivalla:</i>
<i>"Malaguanyada mortalla!".</i>	<i>"Malaguanyada mortalla!".</i>
B., octubre 1974	B., 1980

Es tracta d'un sol poema, ben bé? O són dos poemes, en realitat?. Podem resoldre la qüestió plantejant la possibilitat de que siguin variacions paradigmàtiques un de l'altre.

De fet la poesia té sempre la propensió a utilitzar aquests procediments que afecten no tan sols a versos aïllats en un poema sinó a unitats senceres. Com diu Pere Gimferrer en el seu assaig crític *Lecturas de Octavio Paz* (1980) sobre l'obra *Blanco* del poeta mexicà: "El propi poeta ens indica fins a sis possibilitats distintes de lectura. Només una d'elles contempla el text com una totalitat, les demés es desfan en microlectures, en poemes parcials. ..."Blanco", si deixem de llegir-lo com text únic i seguit, té la utilitat bàsica d'un llibre format per diversos poemes independents però articulats al voltant d'un pla central".

Tornant al concepte més primari de paradigma vull citar uns exemples preciosos del poeta xilè Vicente Huidobro, provinents del seu llibre *Altazor* (Huidobro, 1973):

"Golondrina
 golonfina
 golontrina
 goloncima
 golonchina
 golonclima
 golonrima
 golonrisa
 golonniña
 golongira
 golonlira
 golonbrisa
 golonchilla
 golondía

- Aquí yace Marcelo mar y cielo en el mismo violoncelo
- Aquí yace Rosario río de rosas hasta el infinito
- Aquí yace Raimundo raíces del mundo son sus venas
- Aquí yace Clarisa clara risa enclaustrada en la luz
- Aquí yace Alejandro antro alejado ala adentro".

Un altre exemple clar del mateix estil fóra el poema de Carme Manubens (1988) que serveix de presentació d'un pintor anomenat Falcó:

Falcó

Fada, Faetó

Falcó

Falba, Falena

Falcó

Fallaire, Fal.lera

Falcó

Falòrnia, Faluga

Falcó

Fanal, Fandango

Falcó

Fanfara, Fantasia

Falcó

Far, Faristol

Falcó

Faula, Favorit

Falcó

Dins del camp de la poesia un cas ben interessant tant per la personalitat com per l'obra és el de Velimir Khlebnikov. Poc conegut a Occident, ha estat comparat per Roman Jakobson als més grans creadors del segle XX com Joyce, Pessoa, Stravinsky o Picasso. Una antologia de la

seva obra junt amb un aplec d'estudis crítics han estat traduïts al castellà per Javier Lentini (Khlebnikov, 1984).

Explorador infatigable del llenguatge, inventor de paraules escorcollant en les seves arrels, Maiakovski va dir d'ell que havia creat "tot un sistema periòdic de la paraula". Per exemple, si *plias* (el ball) té com derivat *pliassovnia* (la ballarina), el desenvolupament de *liot* (el vol) hauria de donar *letounia* (la que vola). Si el dia del baptisme és *krestiny*, de *krest* (la creu), el dia del vol serà *letiny*.

D'aquesta manera la poesia de Khlebnikov es desenvolupa com un desplegament de paraules lligades en paradigmes fonètics o semàntics. Un breu exemple ens permet copsar-ho:

Lesá Lysy

Lesá obezlosili. Lesá obezlisli

Lentini proposa la següent traducció: *Encinares cenicientos-cientos. Encinares sin orugas - Encinares sin arrugas.*

Per veure la riquesa de l'original afegeixo la traducció francesa:

Chênais chenues-nues. Chênais sans chenilles. Chênais nues sans nul chevreuil.

Aquest gust per l'exploració sistemàtica de les arrels de les paraules el porta a crear un nou

llenguatge: el zaum (de zu, més enllà, i um, de la raó), o sigui transmental, transracional. S'ha parlat en aquest sentit de "discurs sonor privat de sentit", de "fonoescriptura contraposada al significat", de "paraules tallades, mitges paraules i les seves unions fantàstiques, subtils..."

El conjunt de la seva obra transmet també aquesta impressió paradigmàtica de trencament, deslligament de la linealitat però relligament per altra banda a través de connexions insospitades. El crític francès Christian Prigent (Khlebnikov, op. cit.) defineix la seva obra completa de la manera següent: "Més que una successió ordenada de textos i períodes, l'obra constitueix una mena de teixit movedís, un amuntegament de "temes" i "assumptes", però també de seqüències, frases, fórmules, exemples i estrofes senceres, portades d'un text a l'altre, transportades, refoses o directament lligades en un vast treball per etapes indefinidament descosit, sorgit, tallat i tornat a cosir".

Tot això esdevé especialment interessant en saber que el poeta va ser titllat de megalomaniac, de boig i que va passar períodes ingressat en hospitals psiquiàtrics. Això planteja la vella qüestió de la creativitat i la bogeria. Més endavant me'n ocuparé en detall. Lentini opina que el suposat trastorn psiquiàtric de Khlebnikov era pura impostura per eludir obligacions

militars. Creu que en els seus escrits la bogeria no es manifesta enlloc, tot i que les teories matemàtiques que va construir no són massa fiables. Sense entrar a fons en la discussió, val a dir que, per tot el que exposo en aquest capítol i el següent, el llenguatge de Khlebnikov s'acosta molt al dels esquizofrèncics més creatius. Per altra banda, les seves teories matemàtiques podrien ser reflex d'un trastorn que s'acosta a la parafrènia. Els detalls que dona Bunin d'aspectes biogràfics del poeta i, en general, la visió global del seu tarannà que transmet el recull citat fan pensar en una personalitat esquizotípica.

Com a conclusió d'aquest apartat sobre el llenguatge tant poètic com el de certa prosa més experimental, cal retenir la importància del desenvolupament paradigmàtic en l'assoliment dels cims més elevats de l'expressivitat creativa lingüística.

3.2.7. El llenguatge infantil.

En aquest apartat vull mostrar breument com en les estructures cognitives de l'infant predomina d'antuvi l'eix paradigmàtic sobre el sintagmàtic.

La cosa, però, no és pas irrefutable, ans al contrari. El mateix Roman Jakobson en la seva obra sobre

el llenguatge infantil i l'afàsia (Jakobson, 1969) diu clarament: *"La relació de successió precedeix en el nen la de substitució, el contrast successiu precedeix el simultani"*. En altres paraules ens diu, per tant, que el component sintagmàtic precedeix al paradigmàtic. Val a dir, de tota manera, que el gran lingüista rus es refereix a fonemes i a més afegeix: *"L'eix paradigmàtic ha de ser construït: el so no pot tenir funció distintiva i per tant significativa mentre no apareix la sèrie substitutiva"*. Sembla que amb la darrera afirmació Jakobson vingui a acceptar una simultaneïtat en el funcionament de tots dos eixos i en el desenvolupament ontogènic de les facultats lingüístiques.

Recollint el principi de jerarquització que, segons el propi Jakobson, regeix els valors lingüístics crec que pel que exposaré, és acceptable la primacia d'estructures paradigmàtiques sobre les sintagmàtiques quan ultrapassem nivells fonemàtics.

Aquesta primacia no ha d'ésser entesa com absoluta sinó tan sols relativa en comparar-la amb el paper que juga normalment en el llenguatge adult. Com ja sabem, totes dues han de coexistir forçosament i, per tant, el predomini d'un o altre eix s'ha d'entendre sempre en termes no absoluts.

Una altra objecció la trobem en l'anàlisi de Mc. Neil (1979) sobre els orígens del llenguatge on destaca

el paper del sintagma. Però, com en el cas precedent de Jakobson, descobrim que, de forma soterrada, el paradigma hi juga també un paper essencial. Es tracta tan sols de posar-lo de relleu.

Mc.Neil, seguint una òptica piagetiana, considera que, pel que fa a l'origen del llenguatge, el procés ontogènic distintiu és la formació de sintagmes que per ell són el resultat conjunt de moviments comunicatius per una banda i esquemes significatius -que anomena representacions sensorio-motrius- per una altra. No cal entrar aquí en la qüestió de fons que ell tracta. El que interessa és comprovar la importància que dóna a la capacitat de formació de sintagmes. Tal com ho descriu, el sintagma és una unitat de funcionament de la parla que uneix l'articulació d'aquesta amb el significat. És interessant tenir en compte que, al final del seu treball i sota una perspectiva etològica, s'arriba a definir el sintagma com una seqüència de conducta programada en base al significat (representacions sensorio-motrius). Si ho cito és per recordar que abans, en parlar de l'aplicació del model lingüístic en psicopatologia [1.3.2.2.], he emprat una concepció similar del sintagma. Això no fa més que confirmar, dit sigui de passada, la possibilitat d'aplicació ampliada dels conceptes sintagma / paradigma.

Mc. Neil posa el pes en l'elaboració de sintagmes, com ja he dit, però al llarg del seu treball trobem

afirmacions i exemples on queda palès el paper fonamental que juga l'elaboració de paradigmes. Així, quan reafirma la importància del joc, en aquest cas concret, del joc lingüístic com a mitjà de desenvolupament de la capacitat de llenguatge, cita a Weir (1962) que transcriu fragments de monòlegs del seu fill on és perceptible l'arrel paradigmàtica de les substitucions i combinacions que en diferents nivells podem trobar:

<i>I go up there</i>	(jo m'aixeco allà
<i>I go up there</i>	jo m'aixeco allà
<i>I go</i>	vaig
<i>She go up there</i>	ella s'aixeca allà)

o bé:

<i>lock the door</i>	(Tanca la porta
<i>mail all the letter</i>	envia totes les cartes
<i>mailman</i>	el carter
<i>doggie can bite</i>	el gosset pot mossegar
<i>the mailman</i>	al carter
<i>bite all the letters</i>	mossegar totes les cartes
<i>mailman have a bite</i>	el carter té una mossegada
<i>bite the letters</i>	mossegar les cartes)

o també:

<i>Bobo has a hat</i>	(En Bobo té un barret
<i>take off the hat</i>	treu-te el barret
<i>hat for Anthony and Bobo</i>	barret per l'Antoni i el
	Bobo

for Bobo, not Anthony   pel Bobo, no per l'Antoni
hat for Anthony   barret per l'Antoni)

Són nombrosos els autors que han cridat l'atenció sobre la capacitat de manipulació morfològica i sintàctica dels nens i la creativitat que, en definitiva, se'n deriva. L'escriptor rus Kornei Chukovsky diu textualment (1968): "*Crec que, a partir dels dos anys, el nen esdevé per un curt període un geni lingüístic. Més tard, a partir dels cinc o sis anys, aquest talent es va diluint*".

Més que intentar traduir exemples citats per Chukovsky, amb el risc de perdre en el trajecte rus-anglès-català la gràcia de la creativitat, exposo uns quants casos de "collita familiar". Seguint la tradició de molts dels que han treballat en el camp de llenguatge infantil, la parla primigènia dels meus fills constitueix un filó inesgotable que permet adonar-se de la creativitat inconscient que permet la transgressió paradigmàtica. Així, *cargolari* per *parvulari*, *pescada* per *cascada*, *rabiador* per *radiador*, *algum* per *album*, *gotes d'aigua* per *botes d'aigua*, entre molts altres. També he observat un gust per combinatòries fonètiques com, per exemple, *mico maco*.

Però si anem més enrera en l'ontogènesi del llenguatge podem confirmar el pes de les estructures paradigmàtiques en els inicis de les capacitats

lingüístiques. Eric Lenneberg, ben conegut per la seva insistència en posar de relleu els correlats neurofisiològics del llenguatge, ens parla del principi de diferenciació entès com un augment gradual d'especialitzacions i especificacions i aplicat a processos neurofisiològics que són, suposadament, subjacents a aspectes semàntics, sintàctics i fonològics del llenguatge (Lenneberg, 1982). En el camp de la semàntica sembla bastant clar que podem aplicar aquest principi al funcionament de les estructures paradigmàtiques. En efecte, ens diu Lenneberg que d'antuvi les primeres paraules que apareixen tenen un camp semàntic molt ample i imprecís. El vocabulari del nen augmenta sense que el nen, aparentment, es preocupi de delimitar els camps semàntics de les noves paraules. Però, poc a poc, el nombre de paraules augmenta mitjançant una restricció dels camps semàntics de les paraules ja existents.

El resultat d'això és que si considerem l'estructura semàntica del lèxic adult normal hi trobem una interdependència conceptual de famílies amples de paraules. Per Lenneberg això voldria dir que hi ha camps sencers del vocabulari que tenen un origen comú i que poden haver desenvolupat llur estructura interrelacionada adulta actual per un procés de diferenciació.

En definitiva el significat sembla ser "una xarxa embrollada de conceptes superposats i interrelacionats, a voltes ben ordenada, però sovint sorprenentment arbitrària, vaga i inmanejable". Una darrera afirmació de Lenneberg sembla confirmar -al menys en l'aspecte semàntic- la força del paradigma: "Sembla més lògic pensar que les distincions apareixen de forma gradual a partir d'un tot indiferenciat inicialment i que és l'estructura la que té una història evolutiva, més que les paraules individuals i aïllades". (El subratllat és de l'autor).

Eve Clark (1973) ve a parlar del mateix quan descobreix en revisar els significats de les primeres paraules en diferents idiomes el fenomen de la sobre-extensió (*overextension*). Això vol dir, simplement, que s'usa una paraula per referir-se a una categoria més ampla de la que és adequada en el llenguatge adult. Per exemple, gos pot ser qualsevol animal de quatre potes, sigui gat, cavall o bè.

Clark mostra com un gran nombre de sobre-extensions es basen en certs atributs perceptuals que classifica en sis categories: grandària, forma, so, moviment, gust i textura. Diguem que això serien sis categories paradigmàtiques semàntiques, dintre de les quals certs elements poden ser intercanviables quan estan units per algun tret que l'infant capta. Prenem l'exemple citat per

Clark de Pavlovitch (1920). L'item lèxic *bébé* (francès) té com a primer referent el reflex del propi nen en el mirall i s'extén successivament a les fotografies d'ell, totes les fotografies, totes les imatges, tots els llibres amb imatges i tots els llibres.

Dale (1976), en parlar de la sobre-extensió, comenta el fet que en els nens petits rarament es produeix aquest fenomen pel que fa als noms propis. Vull assenyalar que un dels meus fills als dos anys usa el nom de *Toti* (nom del més gran) per referir-se als seus tres germans grans.

En definitiva, el que es produeix és que un únic significat s'aplica a un paradigma de significats. És interessant, en el cas del llenguatge infantil, comprovar com es dóna també el cas invers. Ho veiem en el fenomen que comenta Roger Brown (1964) de l'anomenat llenguatge telegràfic. Els nens tendeixen a abreujar els mots, extraient-ne els components fonètics essencials. Els grups fonètics amb més pes són els que es solen conservar. Brown cita un parell de casos: Adam diu *pression* per *expression* i Eve diu *raff* per *giraffe*. Afegiré algun exemple filial: l'Arnau diu *Tan* o *Pan* per cridar al seu germà Ferràn o bé *tatum* per *telèfon*. Com he suggerit abans, això correspon a un únic significat servit per un paradigma de significants.

El desenvolupament semàntic és realment un procés apassionant i tan divers que els especialistes en

llenguatge infantil no tenen una teoria unitària que permeti explicar-lo a bastament. Els fenòmens citats ens ho confirmen. Vull esmentar una darrera observació en aquest terreny que pot aportar més arguments en favor de la visió que proposo. Vaig notar que el meu fill Ferràn en les seves beceroles lingüístiques podia dir indiferentment *gran per petit* o *còmode per incòmode*. Això em va semblar revelador de que posseïa un paradigma d'antònims ben organitzat mentre que l'articulació sintagmàtica d'aquests elements era encara deficient. He sabut després que aquesta confusió d'antònims és un fenomen freqüent. La hipòtesi dels trets semàntics de Clark (1973) segons la qual els nens adquireixen el significat afegint seqüencialment trets semàntics específics també ho explica. En efecte, si els trets comuns s'adquireixen primer, hi ha un estadi en el qual els antònims son considerats com sinònims. Això no es contradiu amb l'explicació que proposo, ans es complementa.

Una darrera observació, no centrada en el llenguatge sinó en les capacitats cognitives generals dels nens ens permet reafirmar el que he exposat. Pel que fa a una capacitat bàsica en el funcionament intel·lectual com és l'atenció s'ha establert que els nens de tres a cinc anys no es poden fixar en exposicions amb cadenes llargues. Només poden mantenir l'atenció fixa durant 13 minuts. En

canvi capten bé i s'entretenen amb seqüències curtes (Cazeneuve, 1978). Això ho podem comprovar en un nivell visual ben fàcilment. Davant de la televisió els nens d'aquestes edats poden preferir els anuncis: seqüències curtes, variades, sovint formades per imatges repetides o amb petites variacions -autèntics paradigmes visuals-, que no pas programes llargs -sintagmes- que exigeixin una capacitat d'atenció per a la qual no estan capacitats.

Per tot el que he exposat sembla coherent la idea que les estructures paradigmàtiques tendeixen a un predomini relatiu sobre les sintagmàtiques en els inicis de les capacitats cognitives infantils.

3.2.8. El llenquatge mental en individus paranormals.

Estem molt lluny de poder explicar la gran quantitat de fenòmens paranormals que s'han descrit. No és el moment de dirimir la qüestió. Només cal acceptar que hi, ha cada cop més, evidència científica -si no explicativa, si al menys descriptiva- d'aquest tipus de fenòmens anomenats parapsicològics o paranormals. S'han publicat obres fetes amb rigor, lluny de tot sensacionalisme, com la de Schatz (1980). Justament en aquesta monografia hi trobem un capítol del catedràtic neerlandès Willem

Tenhaeff (1980) sobre l'estructura de la personalitat dels sensitius. Amb aquest terme s'anomena aquelles persones dotades de capacitats precognitives, telepàtiques o qualsevol variant d'aquest tipus de capacitat. D'aquest cantó obscur del funcionament de la ment humana vull destacar-ne alguns trets que em semblen característicament paradigmàtics.

Tenhaeff ha pogut comprovar de forma repetida en diversos sensitius estudiats per ell, un pensament per semblança o associació analògica. Deixa ben clar que, en aquest sentit, hi ha una relació amb el pensament dels primitius i amb els somnis. Tornaré més endavant sobre aquests punts de contacte. Per Tenhaeff està ben clar que "els fenòmens de percepció sensitiva poden resumir-se en les paraules clau *pensar en imatge, associacions per analogies i associacions subjectives*". Per aquest autor hi ha una unitat entre sensitius, primitius, somnis, poetes i nens. El fil conductor vindria juntament donat per aquestes estructures de pensament associatives. Si ampliem el concepte de paradigma més enllà del que és verbal i acceptem l'existència de paradigmes visuals trobem com encaixa tot el que s'ha exposat. De tota manera, es descriuen a vegades unes barreges molt curioses d'elements verbals i visuals, com a l'exemple següent. Un sensitiu informa a la persona que el consulta que es divorciarà i que ha trucat a un advocat anomenat

Slim i habitant de Bennekom. En preguntar-li com havia arribat a aquestes conclusions, declara que en el discurs havia hagut de pensar "amb tanta astúcia (*slim*) com una guineu". A més, s'havia imaginat una cistella (*benne*) amb safates i tacetes (*kommetjes*). Aquest és un cas on els paradigmes visuals i els verbals entren en contacte. Evidentment, en aquests casos poca cosa més podem fer que deixar constància d'aquests estranys fenòmens, alhora que assistim amb certa estupefacció a un nou desplegament de les capacitats paradigmàtiques.

Un altre exemple més pròpiament lingüístic ens el proporciona Mireille Cifali (1985) en el seu estudi sobre la glossolàlia d'una famosa mèdium suïssa, Elise Muller (1861-1929). Un fragment del seu llenguatge "automàtic" provinent, segons ella, en aquest cas del planeta Mart diu literalment: "*Richma michou minimi tovanimen mimatchineg masichinof mezavi patelki abresinad navette naven navette mitchid naken chinoutoufiche*".

Les repeticions i derivacions paradigmàtiques són prou clares com per fer innecessari més comentaris al respecte.

3.2.9. El pensament primitiu. Aspectes paradigmàtics.

El que s'ha anomenat "hipòtesi de la regressió", referint-se a la teoria que assimila estils cognitius de nens, pobles primitius i malalts mentals, té una llarga i densa tradició. No pretenc defensar-la aquí ja que crec que una formulació tan simple com l'esmentada és falsa. Caldria moltes matisacions presidides, en tot cas, per una prudència enorme. De tota manera, vull mencionar certs aspectes que, sens dubte, ens plantegen fins a quin punt hi ha quelcom de cert en la teoria de la regressió. He parlat abans [2.2.1.4.] de Storch, defensor d'aquesta hipòtesi en el terreny de la cognició dels esquizofrènics.

Aplicar l'adjectiu "primitiu" al pensament ja demostra un etnocentrisme intolerable.

Podria -com fa Levi-Strauss *cum grano salis*- parlar del pensament "salvatge" de pobles àgrafs, que és la denominació tècnica que l'antropologia actual sembla preconitzar. Si mantinc aquí el terme és tan sols perquè gaudeix d'una dilatada història en el camp de l'antropologia.

Herbert Spencer, a mitjans del XIX, va desenvolupar una sèrie d'idees sobre el pensament primitiu dins d'una òptica evolucionista de les capacitats cognitives superiors. Els trets del pensament primitiu eren, per ell, els següents: manca de concepció dels fets generals i de capacitat de pronosticar resultats futurs; conceptes

limitats per manca d'idees abstractes i del concepte de causalitat. Al costat d'això admetia certes virtuts: "sentits molt aguts i percepcions molt ràpides"; imitatus i llestos, amb capacitat d'aprendre idees senzilles però incapaços de captar idees complexes (Spencer, 1888).

Altres científics evolucionistes com Stanley Hall i Chamberlain van anar treballant sobre aquestes concepcions (Cole i Scribner, 1974) i van deixar com a cosa establerta el paral·lelisme entre la ment de l'infant i la del "salvatge".

Ja a principis del nostre segle i provinent de l'escola francesa de sociologia apareix Lucien Lévy-Bruhl. Amic de Durkheim acabà desenvolupant una sèrie de conceptes sobre la mentalitat "primitiva" que esdevingueren clàssics. Val a dir que avui dia tenen només un interès històric. Lévy-Bruhl (1910) creia que la mentalitat primitiva era "pre-lògica". Això per ell volia dir "que no s'até com ho fa el nostre pensament a evitar qualsevol contradicció".

Lévy-Bruhl, tot i que veia diferències essencials entre la mentalitat primitiva i l'occidental, no acceptà de cap manera que això impliqués una menor intel·ligència dels primitius.

Tant antropòlegs com psicòlegs han criticat a fons les hipòtesis de Lévy-Bruhl considerant que comporten una

sèrie d'errors epistemològics i metodològics importants. Això no ha estat un obstacle perquè, posteriorment, alguns investigadors hagin reprès el fil. En l'obra de Heinz Werner s'hi troba un ressò de Spencer i Lévy-Bruhl, com indiquen Cole i Scribner (1974). El seu enfocament és evolutiu i li permet "*coordinar dins d'un marc únic, formes de conducta observades en psicologia animal comparada, en psicologia infantil, en psicopatologia, en etnopsicologia i en la psicologia general i diferencial de l'home de la nostra pròpia cultura*". (Werner, 1957). En aquests àmbits diferents es donen seqüències evolutives paral·leles o similars, més que no pas materialment idèntiques. És interessant la seva utilització del terme "activitats mentals primitives" per referir-se a formes de pensament que actuarien en certs animals, en nens occidentals, en adults i nens de cultures no occidentals així com en pacients mentals -a Occident- que han sofert una regressió en llur desenvolupament.

Seguint aquest raonament, per Werner els pobles àgrafs, els nens i els malalts mentals (i aquí crec que és vàlid pensar en malalts psicòtics i, sobretot, esquizofrènics) tenen en comú una sèrie de trets representatius del pensament primitiu : la incapacitat per diferenciar entre subjecte i objecte (com ignorar la diferència entre el que un somnia i el que veu); la

utilització de termes concrets de classificació i la incapacitat per separar els processos cogitatius de les percepcions, emocions i accions motrius i amb això incapacitat per assolir patrons ideològics abstractes.

Werner cita uns exemples lingüístics (1948) comparant "llengües primitives", llenguatge infantil i el cas d'una malalta catatònica que havia creat una mena de dialecte on queda ben palesa la força de l'ordenació paradigmàtica, idiosincràtica, en tots tres casos.

Exemples citats:-*afta*, designa un vas, vidre, finestres i contingut del vas (nen).

-*le stone* (pedra) designa *thistle* (card en anglès).

La malalta, esquizofrènica catatònica, identifica "pedra" i "card" perquè per ella les dues coses formaven part de la mateixa situació col·lectiva.

Es ben sabut que Lévi-Strauss en el seu assaig *La pensée sauvage* (1962) deixa clar en una comparació transcultural que no hi ha diferències essencials en el funcionament de la ment humana. Els sistemes primitius de classificació generalitzen en base a unes propietats tangibles, mentre que el científic modern s'até a altres propietats no tan evidents.

Piaget proposa completar la recerca transcultural per respondre a algunes qüestions que no acaben de quedar resoltes. El psicòleg suís (1966) considera que és

possible que en nombroses cultures el pensament adult no avanci més enllà del nivell de les "operacions concretes" i no arribi a l'estadi d'"operacions propositives".

Es ja conegut l'esquema del desenvolupament cognitiu que va enunciar Piaget. L'estadi final és, justament, el del pensament formal i propositiu que en les cultures occidentals s'assoleix entre els 12 i 15 anys.

El que és interessant d'aquestes consideracions és comprovar que el pensament propositiu o proposicional és, per tot el que he anat descrivint, eminentment sintagmàtic. En canvi, el nivell d'operacions concretes queda més assimilat a un funcionament paradigmàtic.

En tot aquest cúmulo d'hipòtesis en torn a la regressió de la ment primitiva o, en tot cas, la manca d'evolució del pensament fins als nivells superiors hi flota la vella llei de Haeckel: l'ontogènia repeteix la filogènia. Es evident que no n'hem tret encara l'entrellat i que és ben perillós considerar que certes cultures no arribin a assolir nivells superiors en llur desenvolupament cognitiu. Però la qüestió resta oberta. També és cert que les aportacions més recents, segons Cole i Scribner (1974), tendeixen a veure tant els trets universals com les diferències com més flexibles i menys absoluts. Sembla clar, al menys, que la mentalitat primitiva queda indiscutiblement associada a un predomini de les operacions paradigmàtiques amb independència que

això pugui ser considerat regressiu o mancat de la necessària evolució.

3.2.10. El llenguatge oníric.

Tots nosaltres somniem cada nit. Qui més, qui menys recorda amb poca, o molta precisió, imatges, seqüències, fragments, paraules. L'estructura dels somnis sol aparèixer confusa perquè la petjada de les associacions paradigmàtiques trepitja la línia sintagmàtica amb una força poc usual.

Foulkes en la seva obra monumental sobre l'estructura del somnis (*A grammar of dreams*, 1978) ho diu ben clar: "*Els models del procés oníric no es poden separar dels models de la ment en general*". Un dels màxims epígons d'aquesta concepció és Freud com ho exposa en la seva obra "*La interpretació dels somnis*" (1900).

Això ens permet deduir que, si en el funcionament cognitiu general hem anat reconeixent el doble eix sintagma/ paradigma, en el procés oníric el trobarem de nou. Pretenc deixar clar el que he avançat al principi: el llenguatge oníric és ple de imatges verbals o visuals derivades d'embranchaments paradigmàtics.

Com és ben sabut, el mètode preconitzat per Freud per arribar a una interpretació dels somnis és

l'associacionisme lliure. Aquest és un estat en el qual els nostres pensaments s'escapen al control lògic i conscient (podríem dir-ne sintagmàtic) i s'abandonen a totes les possibles connexions, per allunyades que estiguin o per absurdes que semblin. Aquests conjunts de noves associacions més laxes, més fluïdes, constitueixen paradigmes, sovint força idiosincràtics. Aquesta fóra per Freud la forma més aproximada al funcionament mental durant els somnis i, per tant, la clau de llur interpretació.

Abans d'exposar les seves teories sobre l'elaboració onírica, Freud passa revista amb una profunda erudició a la literatura existent fins el segle XIX sobre els somnis. Vull mencionar tan sols un parell d'autors, Volkelt i Maury. Llurs descripcions ens permeten reconèixer d'antuvi el que fóra un funcionament paradigmàtic de l'onirisme. Volkelt (citats per Freud, 1900) ens diu textualment:

"Les representacions es persegueixen i s'enllacen en el somni conforme a analogies casuals i a connexions a penes perceptibles. Tots els somnis estan entrellaçats per aquestes associacions negligents i llunyanes".

Maury (citats per Freud, 1900) aporta uns exemples de somnis en els quals l'enllaç de les representacions oníriques queda determinat per la semblança fonètica de certes paraules. En un d'aquests somnis, fa una

peregrinació (*pélerinage*) fins que arriba a casa del químic *Pelletier*. Aquest li lliura una pala (*pelle*) de zenc. En un altre somni un individu li diu: "No esteu a París sinó a l'illa de *Gilolo*". Després veu una flor anomenada *lobelia* i al general *López*. Finalment, acaba jugant a la *loteria*.

En tots dos casos hi trobem un filó paradigmàtic evident. Deixo aquí de banda la interpretació que en fa Freud.

Si entrem ja en els mecanismes descrits per Freud pel que fa a l'elaboració dels somnis, hi trobarem una confirmació del paper essencial jugat per l'eix paradigmàtic. Són quatre els mecanismes que permeten passar del contingut manifest a les idees latents: la condensació, el desplaçament, la disposició visual del material psíquic i, finalment, l'elaboració secundària.

El primer mecanisme, la condensació, és per Freud el caràcter més important i peculiar de l'elaboració del somni. Segons ell, de tot element del contingut d'un somni hi surten fils associatius en dues o més direccions. Igualment, tota situació està composta de dues o més impressions o esdeveniments. En el somni es reuneixen, per tant, un conjunt d'idees latents que formen el contingut manifest mitjançant la integració d'un o diversos elements comuns a tots els components. Es de gran interès, pel que intento demostrar, l'observació

de Freud sobre els casos en que les idees latents estan privades d'elements comuns.

"El camí més còmode per aproximar dues idees del somni que no tenen encara res comú consisteix en variar l'expressió verbal d'una d'elles, operació a l'èxit de la qual contribueix l'altra per una correlativa transformació en una altra forma expressiva".

Per Freud aquest procés és anàleg al que es dona en les rimes de les auques amb la qual cosa es confirma el mecanisme essencialment paradigmàtic subjacent a la condensació. Un exemple, purament verbal, ens permet entendre millor com funciona la condensació. Un pacient comunica al psicoanalista vienès un breu somni que conté una expressió verbal aparentment inintel·ligible: "Això acabarà en una *Maistollmuetz* general". En el somni, en dir això, el pacient té la idea obscura que aquella paraula és el nom d'un plat en la composició del qual hi entra la farina de blat de moro (*mais*). L'anàlisi permet dividir la paraula en *mais* (blat de moro), *toll* (boig), *mannstoll* (nimfòmana) i *Olmuetz* (nom d'una ciutat). Totes aquestes paraules són reconegudes pel pacient com restes d'una conversa en família. Darrera la paraula *mais* s'hi amaguen, a més d'una al·lusió a una exposició recent, les següents paraules: *Meissen* (una porcelana de *Meissen* que representava un ocell), *Miss* (l'institutriu d'uns parents havia marxat a *Olmuetz*), *mies* (que significa "dolent" en

l'argot humorístic jueu). Com diu Freud: "*De cada una de les síl·labes de l'inintel·ligible compost verbal en sortia una llarga concatenació d'idees i associacions*".

El següent mecanisme descrit per Freud, el desplaçament és, també, una mena de transformació. Aquest mecanisme no sempre està present. Fóra propi dels somnis especialment confosos, en els quals les idees més importants es presenten de forma més o menys dissimulada. Pel desplaçament, "*la intensitat psíquica passa de idees i representacions a les que pertany justificadament a altres que no tenen, en la meua opinió, dret a aquesta accentuació*" per dir-ho en paraules de Freud (1900). Per això qualifica aquest mecanisme de "transmutació dels valors psíquics". Freud és conscient de la possibilitat de que el procés de desplaçament adopti una forma verbal. Així ens acosta al primer mecanisme descrit, la condensació. En efecte, en tots dos casos ens trobem amb un "desplaçament al llarg d'una cadena d'associacions" però que es desenvolupa en esferes diferents. El resultat era, en el primer cas, la substitució d'un element per un altre, i, en el segon, el canvi de l'expressió verbal d'un element per una altra distinta. Examinen un cas provinent d'un somni del propi Freud. En ell es veu donant una injecció de propilè. L'anàlisi del somni el porta a un esdeveniment que havia actuat d'estímul i en el qual es tracta de l'amilè. Però, al cicle d'idees del

mateix somni hi pertany el record de la primera visita de Freud a Munich en el curs de la qual es va interessar pels propileus. Propilè ve a ser la representació intermèdia entre amilè i propileus. S'ha introduït a manera de transacció, per una condensació i desplaçament simultanis.

El tercer mecanisme, la disposició visual del material psíquic és, de nou, un mecanisme paradigmàtic si bé, en aquest cas, es produeix un canvi de codis, en passar d'un codi verbal a un altre visual. Freud s'adona que les idees latents es presenten sota una aparença poc corrent. No ho fan de la forma en que sol fer-ho el pensament sinó que *"es representen simbòlicament mitjançant comparacions i metàfores, com en un llenguatge poètic, ric en imatges"*.

He parlat de paradigma de codis diferents, quan un contingut verbal queda associat a una imatge. Nogensmenys, cal tenir present que en els somnis hi apareixen sovint records d'escenes reals viscudes però modificades i transformades. Aleshores, el paradigma es dona com a imatge variant d'una escena original, per tant dintre del mateix codi, en aquest cas, visual.

El darrer mecanisme proposat per Freud és l'elaboració secundària. No sempre es pot reconèixer la seva actuació en tots els somnis. La seva funció fóra *"d'ordenar els components del somni de manera que es*

reuneixin aproximadament per formar una totalitat, una composició onírica". Per Freud això representa un primer intent de fer comprensible el somni. Deixo de banda aquest mecanisme que té per finalitat oferir una façana de coherència i racionalitat a la confusió primigènia dels elements onírics, ja que sembla dirigit pels camins de la sintagmatització.

Els tres primers mecanismes esmentats em semblen clarament paradigmàtics en llur funcionament, tal com he intentat demostrar.

Unes darreres consideracions sobre el funcionament dels mecanismes onírics ens permeten confirmar la similitud amb els trets propis de les associacions paradigmàtiques.

Segons l'òptica freudiana "el somni reconeix en primer lloc l'innegable connexió entre tots els elements de les idees latents pel fet mateix de reunir aquest material per formar una connexió".

La relació casual entre les idees, o bé queda sense representació, o bé es substitueix per la successió, no forçosament en l'ordre correcte.

L'alternativa (això o allò) no es dona en els somnis. Tots dos membres d'aquesta queden inclosos en el mateix context i igualment justificats. Fins i tot, les idees contradictòries queden representades per un únic element. (Recordem el cas descrit del paradigma

d'antònims que també es pot donar en el llenguatge infantil : un mateix terme serveix per expressar conceptes antitètics).

Precisament, l'única relació lògica acceptada francament pels mecanismes onírics fóra l'analogia que permet "*la condensació reunint en una nova unitat tot allò que mostra aquesta coincidència*" (Freud, 1900).

Com diu Freud, en comparar l'elaboració onírica amb els mecanismes propis del pensament "despert": "*No és que sigui negligent, incorrecta, oblidadissa i incompleta... el que passa és que constitueix quelcom qualitativament diferent i, per tant, gens comparable. No pensa, calcula ni jutja; es limita a transformar*" (Freud, 1900). (El subratllat és meu).

Tornem al principi d'aquest apartat. Seguint els postulats de Freud sobre els mecanismes mentals dels somnis ha quedat ben palesa la identificació d'aquests amb el que he descrit com a funcionament de l'eix paradigmàtic. El predomini esclafador de l'eix sintagmàtic en el funcionament cognitiu en estat de vigília sembla donar pas a una inversió representada pel predomini de l'eix paradigmàtic.

Val a dir que la visió que he exposat es prou diferent de la que ens proposa Foulkes (1978) en l'obra citada al principi. Foulkes, amb la seva pretensió de

construir una gramàtica dels somnis, s'entesta en considerar l'estructura proposicional dels somnis. Creu que els somnis són fenòmens estructurals, no ordenats a l'atzar i amb una clara organització lineal. Es a dir, en altres termes, considera bàsica l'estructura sintagmàtica dels somnis. Tan sols admet una interrupció d'aquest ordenament lineal en períodes no-*Rem* dels somnis, al principi d'aquests i en alguns somnis *Rem* esquizofrènics. Foulkes revisa la teoria freudiana dels somnis i, agafant concepcions de la lingüística de Chomsky, acaba elaborant un sistema d'avaluació de l'estructura latent dels somnis. De tota manera, en les transformacions que ens proposa no ens costaria massa acabar demostrant l'empelt paradigmàtic que acaba tenint la seva teoria. La complexitat del seu treball no em permet endinsar-m'hi ja que constatar el que he dit allargaria innecessàriament aquest apartat.

3.2.11. Psicodislèptics i llenguatge.

Tot consumidor d'al.lucinògens s'adona perfectament de l'alteració cognitiva que experimenta sota els efectes d'aquestes substàncies. Tot i que resulta ben difícil descriure amb paraules el que sol ser una experiència inefable, són nombrosos els testimonis que permeten

afirmar que els estats alterats de consciència aconseguits amb psicodislèptics -els mal anomenats al·lucinògens- tenen molt a veure amb una activació de les capacitats paradigmàtiques.

Andrews i Vinkenoog (1967) han recollit una pila de testimonis de tota mena, des d'autors clàssics a relats de cultures exòtiques passant per literats actuals i arribant a judicis científics del tetrahidrocannabinol. Destaco algun fragment d'aquests testimonis. Baudelaire, per exemple, ens els seus escrits sobre l'haixix digué: "*...a voltes, persones totalment negades pels jocs de paraules improvisen llistes interminables d'acudits verbals, d'associacions d'idees absolutament imprevisibles i capaces de desconcertar als mestres més forts en aquest art descabellat*".

El poeta francès Henri Michaux fa unes consideracions sobre la lectura sota els efectes del haixix que també permeten comprovar la ruptura sintagmàtica que es produeix: "*Després d'una dosi mitja de haixix un no està capacitat per llegir. Tothom ho sap. Els mateixos textos literaris són bastant difícils de seguir... de seguir a la mateixa marxa, línia rera línia.*

L'escriptor William Burroughs defensa el potencial creatiu que li suposa l'ús de la cannabis.

"*:Indiscutiblement aquesta droga és molt útil per l'artista en activar una sèrie d'associacions que d'altra*

forma foren inaccessibles i jo dec moltes escenes del "Naked lunch" directament a l'ús de la cannabis". Recordem el que s'ha explicat de la tècnica textual d'aquest autor en l'apartat sobre el llenguatge literari [3.2.5.].

L'activació de l'eix paradigmàtic sembla, per tant, clarament associada a l'acció dels psicodislèptics, en aquest cas la *cannabis* i el seu principi actiu el delta-9-tetrahidrocannabinol.

Aquesta és la impressió que artistes i literats tenen a través del seu ús. Des d'una perspectiva psicopatològica, Moreau de Tours en el seu estudi, ja clàssic, *Du haschich et de l'aliénation mentale* (1845) arribava fa gairebé un segle i mig a conclusions similars. Així, quan parla de la dissociació d'idees com fet primordial de l'acció de l'haixix. Això es concreta en una debilitació gradual del poder que posseïm de dirigir el nostre pensament allà on desitja la nostra voluntat. Apareixen amb insistència idees estranyes al tema sobre el qual volem mantenir l'atenció i les associacions que sorgeixen es tornen cada cop més fantàstiques.

Es també molt interessant la distorsió en la percepció del temps que descriu Moreau i que fa pensar en el temps que anomeno paradigmàtic, descrit en el

subcapítol següent [3.2.12]. Sarró (1981) assenyala amb justícia l'accentuada modernitat d'aquesta observació.

Un contemporani de Moreau, Fritz Hugh Ludlow, va publicar un interessant testimoni de les seves experiències, *The hasheesh eater* (1857). La seva obra, més visionària i literària que la de Moreau fóra un bon exemple d'un estil "paradigmàtic" en el sentit que, sovint les accions dramàtiques o còmiques no segueixen el seu curs cap a un desenllaç sinó que, inesperadament es produeix una mutació, un canvi de situació. Un exemple, a nivell visual, pot ser la distorsió perceptiva que té un quan es troba enlairat -en la seva imaginació- damunt de la piràmide de Keops i observa que les grans pedres de la construcció són embalatges cúbics de tabac anglès.

Weil (1972) ha fet estudis experimentals a Harvard amb la *cannabis*. Observa com els subjectes que han fumat marihuana semblen tenir més feina de l'habitual per recordar el fil lògic del que estan dient: "*Aquest canvi es manifesta de dues formes: com una tendència a oblidar el que un havia començat a dir, especialment després d'una interrupció, i una tendència a anar-se'n per la tangent*".

Una opinió molt semblant a la de Ringger (citada per Leuenberger, 1976) quan explica les seves experiències amb un altre potent psicodislèptic, la mescalina: "*El que és horrible és que no puc pensar en un encadenament lògic*

d'idees. Us voldria confiar alguna cosa, però ja no sé què és. Els meus pensaments ja no funcionen com en un estat normal, d'un minut a l'altre, ja no sé el que diré".

Aquests testimonis estan d'acord amb el que Freedman, des d'una perspectiva psicopatològica, defineix com una "*disminució de l'eficiència dirigida a un fi*" (Freedman, 1979) que ve a ser una altra forma de descriure la dificultat de seguir la línia sintagmàtica.

Des d'una perspectiva d'antropologia comparativa, Furst (1976) observa, en relació a les pràctiques xamàniques i l'ús associat de plantes amb propietats psicodislèptiques, uns sistemes de creences tradicionals subjacents entre els quals destaca el principi de transformació com origen de tots els fenòmens. Aquesta "*equivalència qualitativa de formes vitals*" de què parla Furst és la primacia del paradigma a un nivell cognitiu global.

La LSD ha estat objecte de nombrosíssims estudis. Pel que fa a l'aspecte dels seus efectes sobre la conducta verbal, Amarel i Cheek (1965) comproven amb dos tipus de mesures -la *predictabilitat* i la *volubilitat*, certes alteracions en els subjectes sota els efectes del psicodislèptic. La *predictabilitat* es dedueix d'una tasca que consisteix en completar paraules que falten en mostres de la parla, mentre que la *volubilitat* es

refereix simplement al nombre de paraules per unitat de temps. Tots dos paràmetres disminueixen en el cas de la LSD, cosa que es pot interpretar, al menys si pensem en la *predictabilitat*, en favor de l'alteració del sintagma i fins i tot en una probable tendència a la presència d'elaboracions paradigmàtiques. No està de més observar que, tal com he descrit abans [2.2.2.1.4.], aquestes troballes coincideixen amb les dels estudis sobre propietats estadístiques del llenguatge esquizofrènic. Hi ha hipòtesis que permetrien explicar aquests fets, fins i tot a nivell de bioquímica cerebral. En relació a la hipòtesi dopaminèrgica de l'esquizofrènia -possiblement la teoria més acceptada pel que fa a l'aspecte bioquímic-, Miller (1981) assenyala que, tant en l'esquizofrènia com en les intoxicacions per psicodislèptics, la hiperactivitat dels receptors dopaminèrgics tendeix a augmentar les associacions basades en la contigüïtat, és a dir, paradigmàtiques.

3.2.12. El llenguatge afàsic.

Els afasiòlegs són experts en trastorns del llenguatge on hi ha una base orgànica, és a dir, un cert grau de lesió cerebral, demostrable. És important tenir present que Luria, un dels homes-clau en el

desenvolupament de l'afasiologia, va creure oportú basar la seva classificació dels trastorns afàsics en la distinció sintagma / paradigma.

Amb això no va fer més que desenvolupar a fons la proposta teòrica del lingüista Jakobson (1956). Aquest assenyalà la possibilitat de distingir els trastorns de la similitud (dèficit de la capacitat de seleccionar unitats lingüístiques) dels trastorns de la contigüitat (dèficit de la capacitat de combinar les unitats lingüístiques), Luria (1980) recull doncs, el suggeriment de Jakobson i, després d'un canvi terminològic, classifica en la dicotomia següent aquest llenguatge patològic. Per una banda descriu les alteracions de l'aparell sintagmàtic de la formulació de l'expressió verbal i, per l'altra, les alteracions de l'aparell paradigmàtic en la formació de la comunicació verbal.

A.) Alteracions de l'aparell sintagmàtic.

Es coneguda la teoria de Luria segons la qual els processos psíquics es realitzen per sistemes funcionals i no estan localitzats de forma estricta en regions limitades de l'escorça cerebral. Luria no està, per tant, d'acord amb les teories dites "localitzacionistes", però tampoc combrega amb les postures extremes d'"antilocalització".

Per Luria l'alteració de la capacitat sintagmàtica depèn de la lesió de les porcions anteriors de les àrees

del llenguatge. En aquest cas, l'ús dels codis fonètics, lèxics i lògico-gramaticals queda conservat, és a dir la capacitat paradigmàtica està preservada. En canvi, la lesió de les regions posteriors de les zones del llenguatge implicaria l'esquema oposat, és a dir, conservació de la capacitat sintagmàtica i alteració dels codis paradigmàtics.

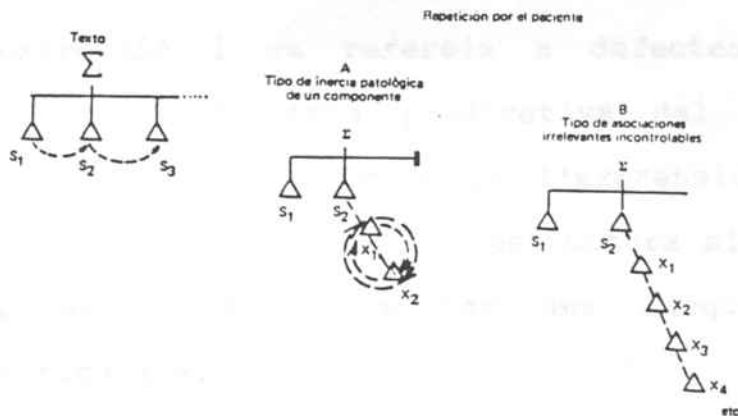
La descripció de Luria és complexa perquè passa revista al caràcter específic de l'alteració segons la lesió focal del cervell, alhora que intenta esbrinar el caràcter primari o secundari dels trastorns que troba. No pretenc aquí endinsar-me en aquesta descripció detallada sinó, tan sols, destacar-ne alguns aspectes parcials que, avançant esdeveniments, ens permeten copsar certes semblances entre algunes formes d'afàsia i l'esquizofrènia.

Efectivament, en parlar de les alteracions degudes a lesions dels lòbuls frontals, Luria observa en alguns pacients la tendència a la repetició ecològica de la pregunta en casos molt greus que presenten una síndrome d'inactivitat frontal. En casos menys greus observa una tendència general a la repetició -o perseveració- i a la formació d'estereotips inerts. En aquells pacients que presenten una síndrome de desinhibició "la producció verbal és més rica, però tampoc arriba a ser desenvolupada i planificada i el pacient entra

freqüentment i ràpida en el cicle dels enllaços secundaris descontrolats o en els estereotips inerts". (el subratllat és meu).

Per tant, segons conclou Luria, la lesió dels lòbuls frontals produeix "un quadre peculiar d'alteració de la comunicació verbal en el qual és característica l'afectació dels motius que genera l'expressió, la impossibilitat de formar la idea inicial o pensament i de crear un programa més o menys estable que pugui dirigir el procés verbal formant l'exacta expressió verbal". Com molt bé fa notar Luria, aquesta alteració tan greu es dona alhora que subsisteix una conservació dels elements operatius del llenguatge, és a dir, tota la gama de possibilitats lèxiques i sintàctiques.

En la figura següent queda esquematitzat aquest trastorn.

— Esquema de la repetició de la comunicació verbal en pacients con un síndrome frontal grave.

Fig.2

(de *Fundamentos de neurolingüística*, Luria, 1980)

Deixant apart les lesions frontals i prefrontals, Luria descriu les alteracions degudes a lesions en porcions anteriors de l'àrea del llenguatge de l'hemisferi esquerra. A diferència del cas anterior, la conducta dels pacients afectats està conservada i no s'observen fenòmens de pèrdua de la intenció inicial, inestabilitat de la idea o substitució de l'activitat orientada a un objectiu per estereotips inerts patològics. L'alteració es concreta en la pèrdua del llenguatge espontani desenvolupat mentre que els demás aspectes del llenguatge verbal es conserven. Aquest tipus especial d'alteració queda batejat per Luria com *afàsia dinàmica*. El trastorn bàsic rau en la formació de l'esquema del sentit de l'expressió i es refereix a defectes del llenguatge intern, l'estructura predicativa del qual prepara el desenvolupament ulterior de l'expressió. Per dir-ho en termes chomskians, falla l'estructura sintàctica profunda que és indispensable per una adequada organització comunicativa.

Finalment, dintre d'aquest primer apartat d'alteracions de la capacitat sintagmàtica, Luria descriu les alteracions que donen lloc a l'anomenat ja pels clàssics de la neurologia *estil telegràfic*.

En aquest cas, més que la programació general de l'expressió queda afectada l'estructura gramatical. El *locus* de la lesió és, igualment, les porcions anteriors de les zones corticals del llenguatge. L'esquema del sentit de l'expressió està conservat però, en canvi, l'estructura sintàctica superficial falla i la codificació verbal s'altera en els seus elements sintàctics fonamentals.

Queda palès per Luria que, en tots els casos descrits fins ara, certes lesions cerebrals poden alterar greument l'estructura sintagmàtica del llenguatge mentre que l'estructura paradigmàtica es conserva. Per ell aquest és un fet fonamental en neurolingüística. El fet que aquests trastorns es presentin quan les lesions es troben en les regions anteriors de les zones corticals del llenguatge -que són part dels sistemes premotors- fa pensar que aquestes alteracions poden ser "un cas particular de descomposició de la integració dels processos cerebrals en els sistemes de seriació (Lashley) o en les "melodies cinètiques".

B.) Alteracions de l'aparell paradigmàtic.

Quan la lesió productora d'afàsia es troba en les regions posteriors de les àrees del llenguatge queden alterats els codis lingüístics paradigmàtics. Aquest fet es prou important per se per comprovar com una

construcció teòrica sorgida de la lingüística troba una confirmació pràctica de la seva existència a través de la patologia del llenguatge. Però, a sobre, Luria afina encara més en comprovar que l'adquisició i l'ús dels diferents nivells d'organització paradigmàtica (fonològic, lèxic-morfològic i semàntic) "pot estar alterat per lesions en parts diferents de les regions posteriors de la zona del llenguatge, però que aquesta alteració és diferent ja que cada una d'aquestes àrees realitza la seva contribució particular als processos d'aquests sistemes paradigmàtics".

Tenim, així, en el nivell del codi fonètic del llenguatge dues possibilitats d'alteració. Per una banda, en el cas de l'*afàsia motora aferent* trobem una important dissociació entre la greu alteració de l'organització paradigmàtica dels codis verbals (a nivell fonèmic-articulatori i, secundàriament, lèxic) i la conservació de l'organització sintagmàtica de l'expressió. Aquests pacients presenten greus dificultats en la repetició exacta de sons i paraules de significat semblant (parafàsies verbals) i, alhora, s'aprecia una preservació de les expressions organitzades sintagmàticament.

Per l'altra banda, en el cas de l'*afàsia sensorial*, tot i que, aparentment, el quadre sembla antitètic de l'anterior, la base és comú. En efecte, en tots dos casos -recordem-ho- el pacient és incapaç d'operar amb els

codis fonèmics i, per tant, les alteracions observades es situen en el nivell fonèmic de l'organització dels processos verbals. La diferència rau en que, en el primer cas, hi ha una desintegració de les posicions articulatòries, mentre que en el segon cas -afàsia sensorial- la desintegració és de l'organització acústica. Això es deu, evidentment a que la lesió es localitza en àrees diferents d'aquesta regió posterior del llenguatge.

Les formes greus d'afàsia sensorial impliquen una incapacitat absoluta de comprensió del llenguatge i la presència, en quant a l'expressió, de paraules inconnexes en lloc d'expressions coherents.

Quan el trastorn no és tan greu, es pot donar la possibilitat d'un llenguatge sintagmàtic coherent però amb clares alteracions en el llenguatge repetit, per defectes de l'audició fonèmica, i en la denominació d'objectes. En repetir paraules aïllades, això queda ben clar amb aparició de parafàsies literals i parafàsies verbals.

Una altra possibilitat ve donada per un tipus especial d'alteració que és l'afàsia acusticoamnèsica en la qual hi ha una estabilitat de les petjades acustico-articulatòries.

Però les alteracions més importants en la codificació de l'expressió verbal són les que es donen

quan la lesió es produeix en zones parieto-occipitals esquerres. Es l'anomenada afàsia semàntica. El nivell fonèmic articulatori del llenguatge parlat queda intacte però hi ha una alteració significativa en l'organització paradigmàtica del significat de les paraules.

No cal prosseguir amb la descripció dels tipus d'afàsia ressenyats, ja que l'interès primordial d'aquesta explicació és constatar un fet essencial. En paraules textuais de Luria es tracta de que "*els dos aspectes principals de la codificació de l'expressió tenen relacions distintes amb les diferents estructures cerebrals i poden alterar-se de forma independent*".

En aquest sentit, sembla que es confirma la intuïció de Chomsky (1968) quan proposa que el llenguatge hauria de ser un camp d'exploració de l'organització dels processos mentals particularment il·luminador.

3.2.13. El llenguatge visual.

A/ La imatge fixa.

La imatge constitueix un llenguatge, i pot ser analitzada com a tal per ella mateixa, o articulada amb altres imatges. En aquest sentit, els conceptes de sintagma i paradigma són prou amples com per a poder ser aplicats al llenguatge de la imatge. Ocasionalment ja ho he fet, com, per exemple, en el cas de l'acudit visual/lingüístic citat en l'apartat del llenguatge de l'humor [3.2.3.].

Revisaré a través d'uns quants exemples forçosament visuals l'enorme potencial del joc paradigmàtic en el camp de la imatge. Podriem remuntar-nos gairebé a la pintura prehistòrica. No són, per exemple, els animals de les coves d'Altamira altra cosa que variants dintre d'un paradigma? Al llarg de la història de la pintura ens trobem constantment amb el recurs de jugar sobre les *variacions* entorn d'un tema. A voltes, un mateix artista farà sèries/paradigmes sobre una imatge primigènia com pot ser la sèrie de *Las Meninas* de Picasso. A voltes, ens trobem amb tot una dilatada sèrie de variants d'una mateixa imatge entre diferents artistes que van des del

plagi, la còpia, la inspiració fins a la paròdia i la recreació. En definitiva, el que he descrit a nivell del llenguatge natural es pot traspasar al llenguatge visual.

Veiem el cas d'un primer exemple: les còpies fetes per Rubens de quadres de Tiziano. Es ben coneguda la vella tradició de la còpia dins del món de la pintura acadèmica. No oblidem tampoc que en altres èpoques un pintor podia fer múltiples versions d'un mateix quadre, com còpies d'ell mateix.

(Fig. 3)

Rubens

(Fig. 4)

Tiziano

Bacanal dels Andrios

La còpia/variant de la pintura original correspon a una variant paradigmàtica. Les pintures de Rubens sobre l'original de Tiziano són i no són el mateix alhora. En aquest sentit crec que és perfectament aplicable el que a nivell teòric s'ha establert a principis del present capítol sobre el paradigma.

(Fig. 5)

Detall de l'Ofrena de la deessa dels amor

A dalt l'original de Tiziano. A baix la versió de
Rubens.

Seguint amb Rubens veiem una recreació paròdica del seu famós quadre *Les tres Gràcies* feta en l'actualitat i usada com a portada de la revista alemanya *Stern*

(Fig.6)

Un cas ben interessant dintre del que pot arribar a donar una imatge és el del famós quadre de Manet *Le déjeuner sur l'herbe*. Per començar, és interessant saber que hi ha dues obres del Renaixement que es consideren precursoras o inspiradores de l'obra de Manet: *El judici de Paris* de Rafael i *El concert camperol* de Giorgone.

(Fig. 7)

El Concert camperol de Giorgone

Si acceptem el model lingüístic, vénen a "encapçalar" el paradigma visual d'aquesta imatge/concepte del dinar/concert damunt de l'herba. Pel que anirem veient aquest és un paradigma ric en elements en quant la imatge -idea visual, més ben dit, en aquest cas- inicial dóna lloc a molts elements nous, que per altra banda de ben segur que no esgota en la mostra que segueix.

(Fig. 8)

Le déjeuner sur l'herbe de Manet

(Fig. 9)

**Mural anònim al Paral.1el de Barcelona
reproduint el quadre de Manet.**

(Fig. 10)

Picnic on the grass 1863, 1963

Fotomuntatge de Cath Tate

(Fig. 11)

Zurück zur Natur (Retorn a la natura)

Klaus Staeck, 1983

(Fig. 12)

Escenificació del quadre de Manet:

Autor desconegut.

(Fig.13)

Recreació paròdica de Neon Park.

Prové de la portada d'un disc.

Un cop demostrada la riquesa paradigmàtica del quadre de Manet endinsem-nos en un cas ben diferent però igualment suggeridor per la riquesa de l'anàlisi lingüístic que permet.

(Fig. 14)

La Primavera

(Fig. 15)

L'Estiu

(Fig. 16)

L'Hortala

(Fig. 17)

El Bibliotecari

El pintor italià del segle XVI, Giuseppe Arcimboldo és un cas molt interessant, tant per ell mateix com per la influència que sembla haver tingut sobre una gran quantitat d'artistes, segles després. Aquest anomenat "efecte Arcimboldo" ha estat fins i tot objecte d'una exposició l'any 1987 al Palazzo Grassi de Venècia. L'expert en Arcimboldo, Yasha David, comisari de la mostra, inclou les transformacions dutes a terme per Picasso, Marcel Duchamp, Malevitch i de Chirico, les alteracions de Kurt Schwitters, Georges Grosz, Raoul Hausmann i Picabia, les projeccions de René Magritte, Dalí i Man Ray, les desintegracions de Duchamp, Jackson Pollock i Dubuffet i els aïllaments dels sentits d'Andy Warhol, Jasper Johns i Liechtenstein. En definitiva, sigui quin sigui el nom emprat, el mecanisme sempre és el mateix: una imatge primigènia, sigui real o imaginada, i variants paradigmàtiques, més o menys allunyades. Abans de veure algun exemple, deixem establerta l'anàlisi lingüística de la pintura d'Arcimboldo, específicament dels quatre rostres que mostro.

Hi podem distingir quatre nivells emprant la dualitat sintagma / paradigma.

a) En un primer nivell hi trobem un paradigma d'un objecte o un element natural amb tota una sèrie de variants. Així, *El Bibliotecari* conté llibres de moltes

formes i grandàries, *L'Hortalà* una sèrie d'hortalisses, *La Primavera* elements vegetals, sobretot flors de moltes menes i *L'Estiu*, bàsicament, fruits diversos i fulles.

b) En un segon nivell podem considerar que aquests elements formen dintre de cada quadre un conjunt dotat de significat. D'aquesta articulació sintagmàtica en resulta sempre una "frase" visual, un rostre humà. *L'Hortalà* té, a més, la particularitat que aquest sintagma permet una doble lectura: mirada cap per avall el mateix quadre és una natura morta. Es l'equivalent d'una frase amb doble sentit o millor, en aquest cas, d'un *palíndrom* -frase o paraula que es pot llegir en les dues direccions, com poden ser *amor/roma* o *Dábale arroz a la zorra el abad*.

c) En un tercer nivell podem considerar en els múltiples paradigmes establerts sobre cada element anatòmic del rostre. Per exemple el paradigma *nas* està constituït de llibre petit, nap, albergínia, etc i així successivament per cada part del rostre humà.

d) Finalment, cal tenir en compte que Arcimboldo realitzà varies sèries repetides, copiant-se ell mateix, amb lleugeres variants.

Examinem a continuació alguns d'aquests artistes moderns, deutors fins a cert punt, de les troballes d'Arcimboldo.

(Fig. 18)

Recreació actual, per un dibuix publicitari, de *L'Estiu d'Arcimboldo*. Al recurs paradigmàtic intrínsec en el quadre original, s'hi afegeix la intenció paròdica i, per tant, també paradigmàtica del dibuixant actual.

(Fig. 19)

Figura Panoràmica de Salvador Dalí

Aquí el sintagma visual permet també una lectura doble: la que notem a primera vista i la que podem "llegir" girant el quadre 90 graus cap a la dreta: un rostre femení. Això és possible gràcies a l'ambigüitat dels elements que componen les dues figures, que pertanyen a diferents paradigmes alhora.

(Fig. 20)

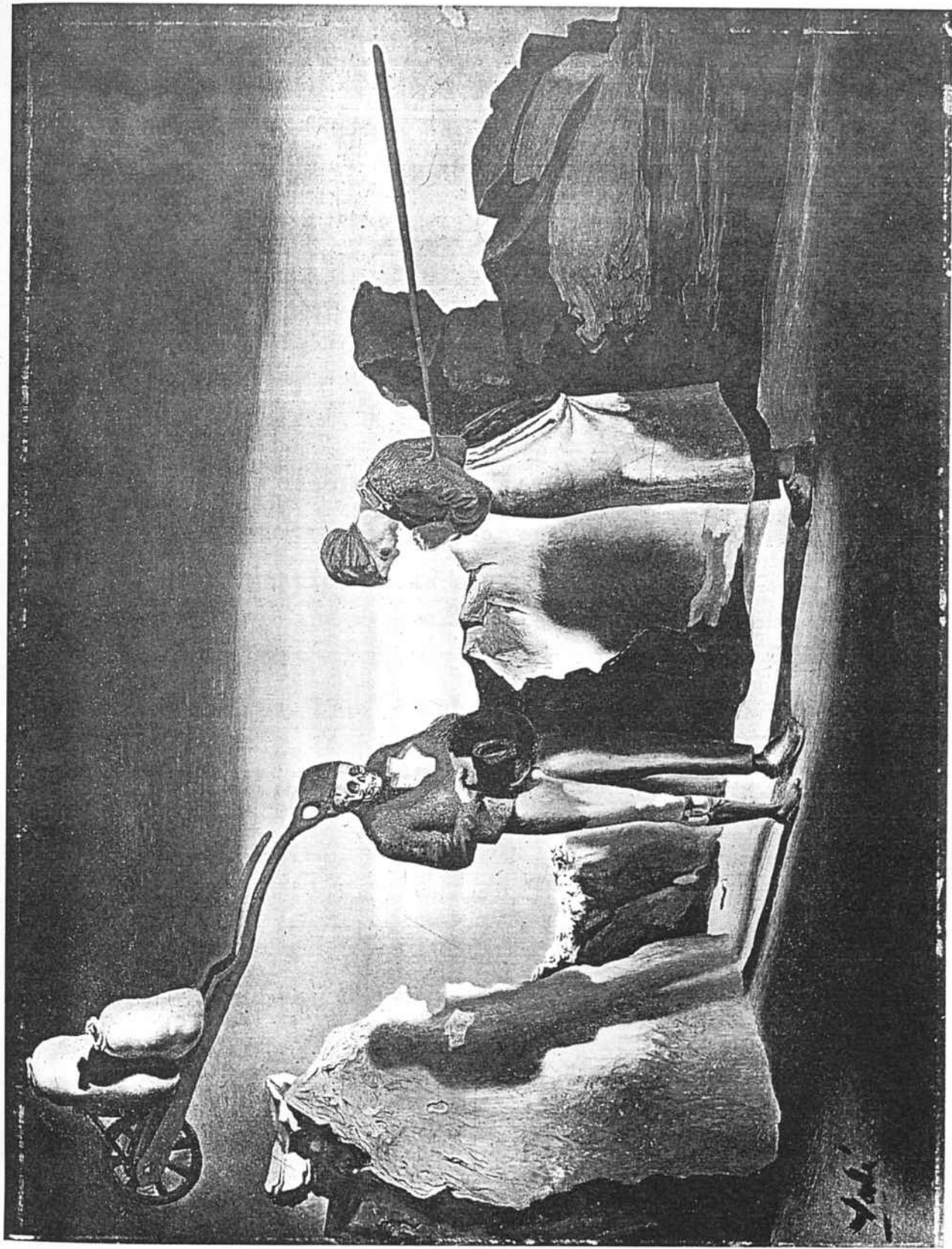
Metamorfosi de Narcís de Salvador Dalí

Aquí el sintagma es desdobra passant a tenir una lectura completament nova. Cada element de la figura de Narcís manté una relació paradigmàtica amb l'element corresponent d'aquesta estranya mà que sosté un ou florit.

(Fig. 21)

Atavisme del Crepuscle de Salvador Dalí

En aquest cas tot el quadre ens remet a *L'Angelus* de Millet del qual n'és una variant paradigmàtica.

(Fig. 22)

Bust de dona retrospectiu. Salvador Dalí

(Fig. 23)

L'Estació de Perpinyà. Salvador Dalí

La fascinació que l'*Angelus* de Millet exerceix sobre Dalí queda ben palesa en dues mostres més de l'arrel paradigmàtica de la seva creativitat.

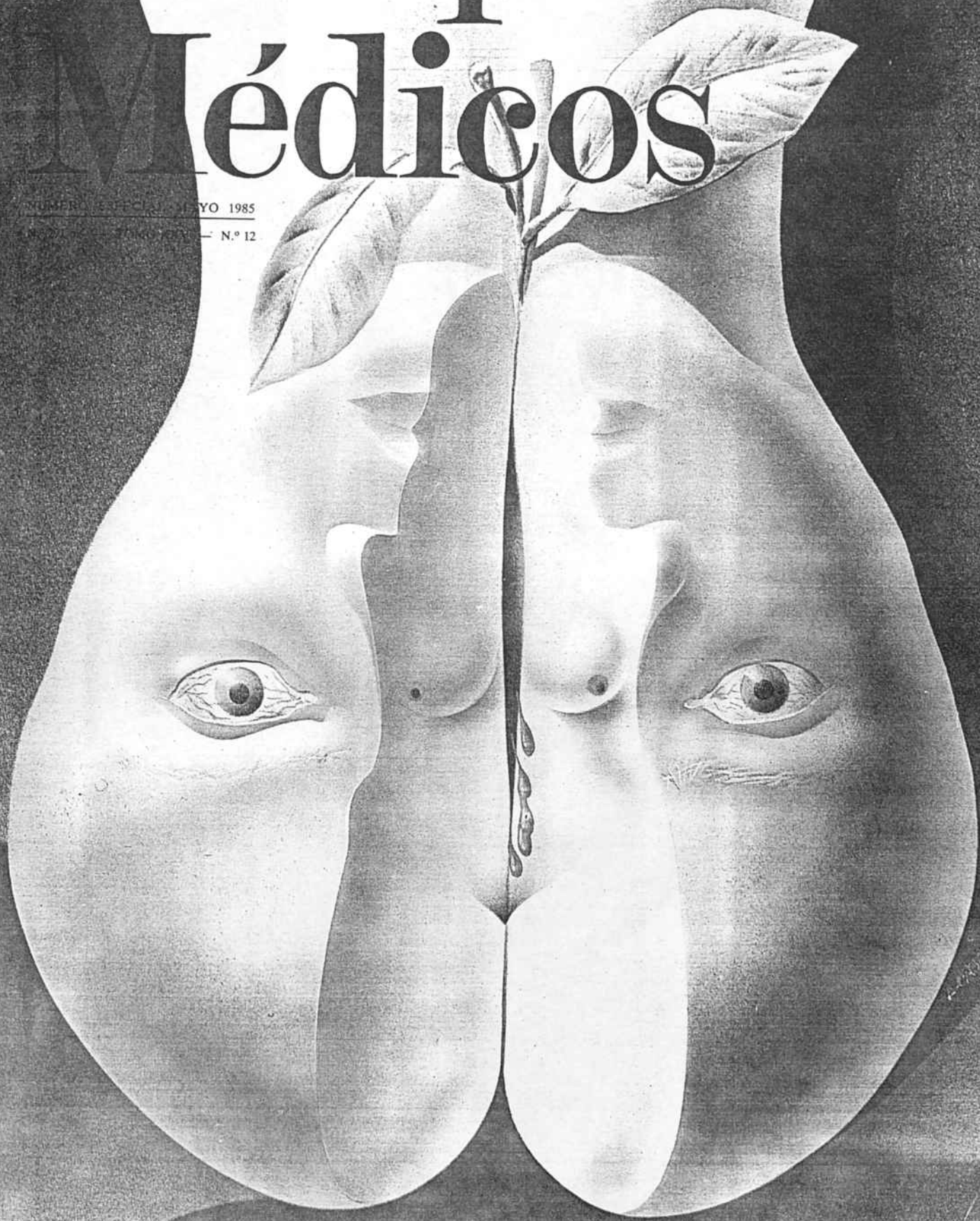
(Fig. 24)

Aquest exemple de grafisme actual, dins d'aquest "efecte Arcimboldo" ens permet visualitzar fins a cinc figures -3 del dret i dues del revés- en una sola imatge primitiva.

Tiempos Médicos

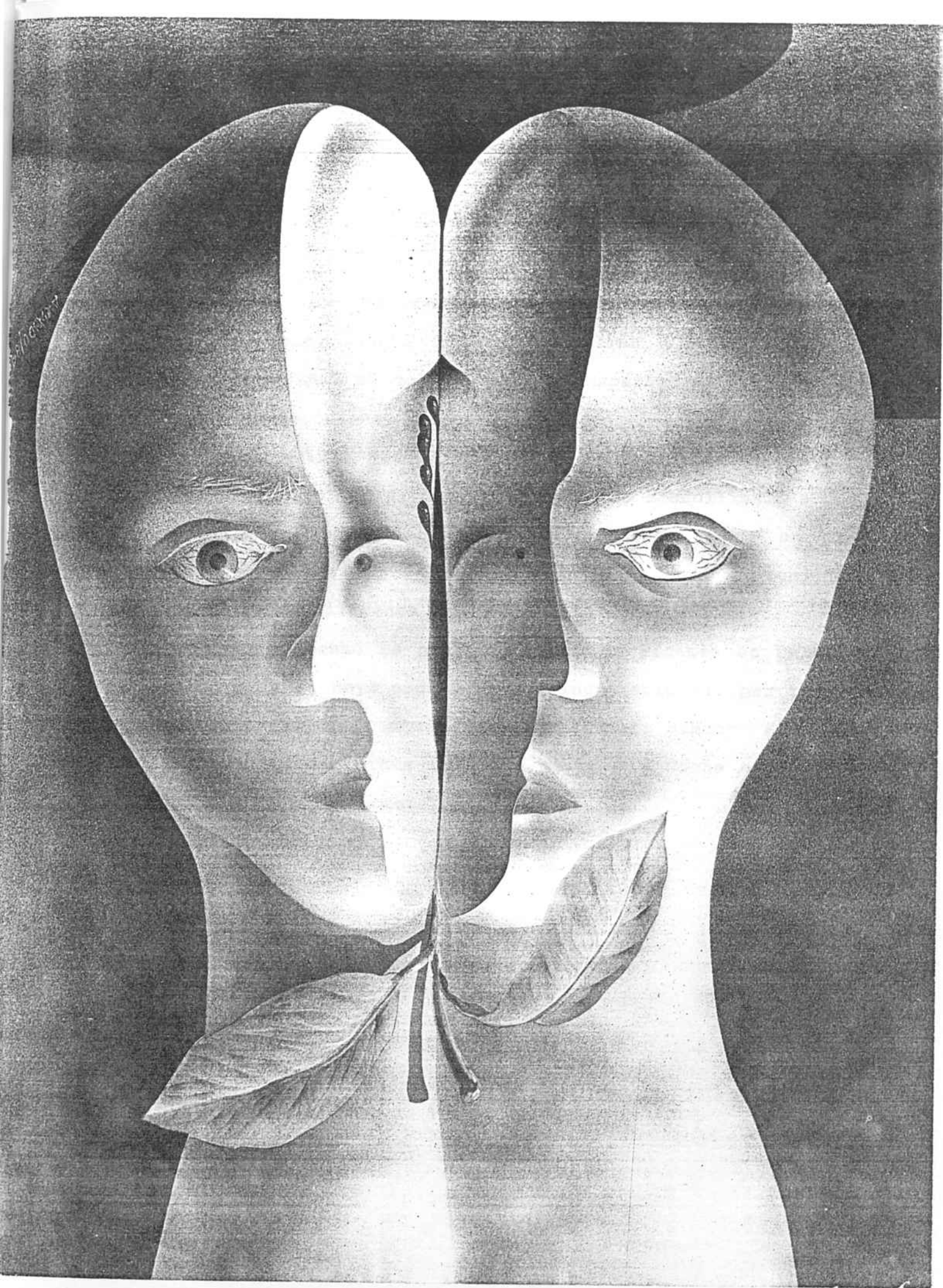
NUMERO ESPECIAL MAYO 1985

REVISTA DE LA ASOCIACION DE MEDICOS N.º 12

1985/12

A first sample of your work which does not seem to be a work of art but a work of science. It is a work of science that is not a work of art but a work of science.

(Fig. 25)

La nuit espagnole de Picabia

Picabia, entre altres troballes, desenvolupa a partir de 1927 el que anomena "transparències". A través de superposicions intenta solucionar el problema del relleu, influït per la teoria de la "simultaneïtat". En definitiva és com si diversos sintagmes s'acollissin a un únic marc contextual i equivaldria, per tant, en el llenguatge parlat, a una situació en la qual un conjunt de paraules diferents són proferides simultàniament.

Si presento *La nuit espagnole* de Picabia és perquè al cap de 63 anys esdevé font d'inspiració -i, per tant, element inicial d'un paradigma- pel pintor Eduardo Arroyo. Aquest pinta tota una sèrie, la *Noche española*, amb la qual ret homenatge a Picabia.

(Fig. 26)
de la sèrie *Noche española* de
Eduardo Arroyo

(Fig. 27)

(Fig. 28)

(Fig. 29)

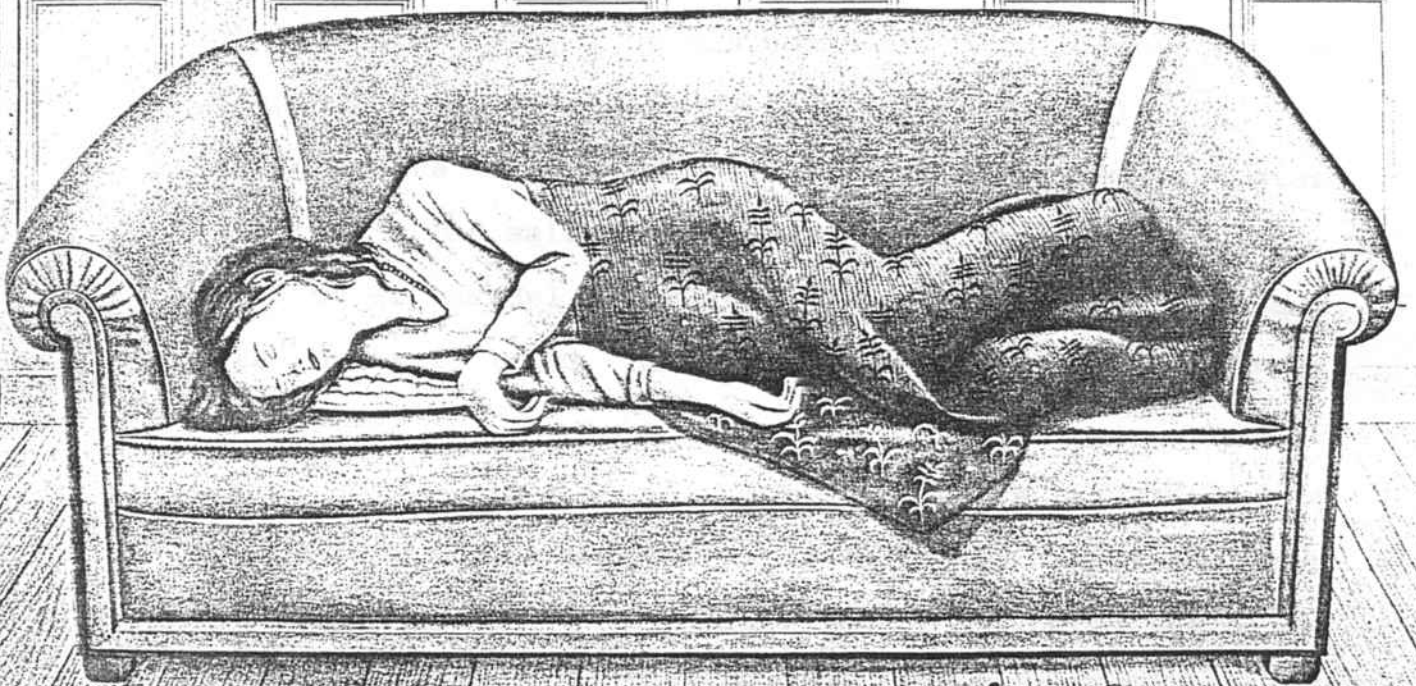
Diferents variants paradigmàtiques de la sèrie *Noche española de Arroyo*.

Alhora, profunditza en la paròdia que suposava ja la imatge inicial de Picabia, portant-la a extrems insospitats. Cal remarcar que, a més, la figura masculina es desdobla formant un paradigma dins del paradigma.

(Fig. 30)

Mostra actual on queda patent la
tendència a la paròdia/repetició.

Hi ha artistes, plenament reconeguts per la crítica actual, que han fet de la paròdia el leitmotiv de llur obra. Des de l'extrem dels falsificadors, alguns d'ells notables, com Van Megeren i Ory -que comencen ja a ser objecte d'exposicions, amb una intenció que es pot qualificar de conceptual-, fins a casos com l'Equipo Crónica a Espanya -que es dedicà a la paròdia pop dels clàssics- o el nord-americà Hank Herron. Aquest pintor s'ha dedicat a la paròdia/còpia dels mestres moderns del seu país com Stella, Palermo o Rymann. La crítica ha assenyalat en Herron un distanciament irònic provinent de l'autoconsciència del llenguatge (Calvo Serraller, 1987). Aquesta idea donaria categoria artística a les propostes d'Herron i les salvaria de ser simples còpies.

En el cas del llenguatge literari ha quedat clar que els nostres temps han vist una inflació de l'eix paradigmàtic. El mateix es pot dir en el cas del llenguatge visual. L'exposició sobre "Estructures repetitives" feta a la Fundació March de Madrid a finals de 1985 n'és una bona mostra. El crític Calvo Serraller (1985) destaca que la repetició esdevé un dels eixos vertebrals de significació de l'art del segle XX. Tal com diu ell, "*la seriació mateixa provoca una condensació de sentit, la repetició es fa eloqüent, marca les diferències*". En aquesta exposició s'hi podien veure obres

d'artistes contemporanis tan coneguts com Robert Delaunay, Andy Warhol, Lucio Fontana, Roy Lichtenstein i Joseph Beuys, entre altres.

(Fig. 31)

Hort a Emmloord de Ger Dekkers

(Fig. 32)

Pintura modular amb quatre plafons, no. 1

de Roy Lichtenstein

(Fig. 33)

Ritme sense fi de Robert Delaunay

(Fig. 35)

Dos Elvis de Andy Warhol

(Fig. 36) (Fig. 37)

Dues mostres d'art repetitiu de Jordi Mas.

Es evident que el gust pel recurs a les variants paradigmàtiques tant car a l'art, la publicitat i el grafisme actuals prové de la força, de la pregnància -per recórrer a un terme gestàltic- que la imatge adquireix en veure's transformada.

(Fig. 38)

Aquesta imatge, per exemple, possiblement pot incidir en la lluita antitabàquica amb molta més força que un llarg discurs.

(Fig. 39)

En aquest cas, la paròdia d'un segell búlgar permet jugar amb el nom d'un local de moda.

(Fig. 40)

L'humor, aquí purament visual, sap treure partit de la via paradigmàtica.

(Fig. 41)

Fora ja del terreny artístic, però mantenint-nos en el terreny visual, és evident que els falsificadors -en aquest cas, d'una coneguda marca de ginebra- apliquen, possiblement sense saber-ho, la força de la paradigmàtica. En certs casos, es reforça el paradigma visual amb el pròpiament lingüístic (Larios: Lirios, Laro, Lemus).

(Figs. 42)

Aquesta sèrie visual complementa el que s'ha dit en l'apartat sobre llenguatge i psicolèptics. Correspon a la transformació perceptual d'una torre de rellotge feta pel psiquiatra txec Graf després d'ingerir 100 micrograms de LSD.

Aquesta sèrie constitueix un paradigma visual d'origen psicodislèptic.

B/ La imatge en moviment.

He considerat fins ara imatges fixes, quadres, dibuixos, etc. Es evident que el llenguatge filmic permet una aplicació, fins i tot més complerta, del model sintagma / paradigma. El film permet considerar el cantó sintagmàtic que consisteix en l'articulació dels fotogrames en conjunt. Pel cantó paradigmàtic, cada fotograma remet a una sèrie de possibilitats que poden ser emprades amb més o menys riquesa creativa, com anirem veient.

Per considerar estructures més globals, podem imaginar-nos una llarga estona de televisió. S'hi aniran combinant llargues seqüències de fort predomini sintagmàtic -des d'un telefilm a un partit de futbol, passant per un concurs, un debat o un documental- amb breus seqüències de predomini paradigmàtic, com poden ser anuncis -molt sovint jugant amb petites variants visuals ràpidament combinades- o videoclips -de fet, extensió de l'estructura predilecta de la publicitat: el paradigma. Observem de passada, que el segment més jove dels televidents se sent més atret per aquest darrer tipus de seqüències (és un fet que els nens petits frueixen molt amb els anuncis).

El llenguatge cinematogràfic normalment mostra un clar predomini sintagmàtic, però el joc amb els recursos

paradigmàtics sembla imposar-se, sobretot en el cas del cine més experimental.

Hi ha il·lustres precedents com pot ser el cas de la col·laboració, en gran part frustrada, de Salvador Dalí amb cineastes com Hitchcock i Disney. Un exemple d'una seqüència prevista per Dalí ens ho confirma. En un pla se'ns mostra uns esquiadors sobre la neu. Tot seguit un pla panoràmic es deté en uns monticles nevats. Sembla que res hagi canviat però els esquiadors ja no apareixen més. La càmera retrocedeix i es veu la imatge: el ventre i els malucs d'una dona nua. S'ha introduït una substitució en les imatges sense que l'espectador se n'adonés.

Altres cineastes han emprat mètodes similars amb més o menys fortuna. Buñuel, per exemple, n'és un mestre. Sovint, en els seus films trobem imatges que de cop, en una ruptura sintagmàtica, ens remetent a una altra imatge, aparentment inconnexa. Però si l'analitzem a fons hi trobem una connexió -diguem-ne subterrània- per la via paradigmàtica. No ens ha d'estranyar el gust de Buñuel per aquest recurs donat el seu lligam amb el cercle surrealista, tan interessat sempre pel llenguatge visual o parlat de l'inconscient.

Un altre cineasta que empra quelcom similar és l'anglès Nicholas Roeg. En films com *Performance* o *Walkabout* ens trobem amb seqüències-sintagmes que queden tallades al nivell visual però que, en canvi, continuen

unides per "fils" paradigmàtics que mantenen la mateixa banda sonora.

Un cas extrem fóra un film com *Qoyaniskaatsi*, fet exclusivament de música i imatges que es van fonent, transformant unes en altres, en un paradigma continuat. El resultat és fascinant per l'espectador que resta clavat a la butaca embadalit per aquest assalt al seu hemisferi no-dominant.

Un cas intermedi és el de Godard. Films com *Deux ou trois choses que je sais d'elle* poden ser un bon exemple.

També és possible, però, en films més clàssics, d'estructura global clarament sintagmàtica, rastrejar-hi la veta paradigmàtica. Agafo l'exemple d'un film ben conegut com és *To be or no to be* de Lubitsch. Podem descriure una sèrie de paradigmes visuals o purament lingüístics en diversos nivells. D'entrada, el propi títol ens remet a un paradigma lingüístic per partida doble: pel joc d'oposició que conté aquest sintagma i per la referència a la frase de *Hamlet* d'on prové. Al llarg del film hi apreciem, també a nivell lingüístic, un joc paradigmàtic de noms polacs/jueus com Lipinski, Raznozki, etc. per una banda, i el joc de la repetició del nom del personatge titllat de "Herbert-camp-de concentració".

Ja en un nivell visual o estructural, tenim els paradigmes de seqüències repetides, com la del principi, del militar que surt del teatre. Tenim a més al llarg de

tot el film el recurs continuat -base de la seva comicitat, per altra banda- a un constant *qui pro quo* de personatges amb actors i dobles, com en el cas del propi Hitler.

No esgoto amb les possibilitats mencionades la riquesa paradigmàtica del film. Crec, però, que queda demostrada la riquesa potencial d'una anàlisi d'aquest tipus, tant en el cas d'aquest film com en els casos anteriors.

Resum: Aquest apartat, molt extens, justifica l'explicació teòrica sobre el paradigma que he donat en el primer apartat del capítol. Aquí passo revista a una multiplicitat de llenguatges de tota mena (l'humor, els lapsus, els somnis, l'afàsia, el llenguatge de la imatge, etc.) intentant seguir la pista paradigmàtica que sempre es fa evident, amb més o menys força. Amb això vull demostrar que l'eix paradigmàtic no és pas tan secundari respecte a l'eix sintagmàtic com, a primera vista, un observador del llenguatge pot suposar.

3.3. Cognició sintagmàtica/cognició paradigmàtica.

3.3.1. Consideracions generals.

En aquest darrer apartat pretenc deixar clara la idea de la possible aplicació de la dicotomia sintagma/paradigma més enllà del que és purament lingüístic. Evidentment, pel que he exposat en l'apartat anterior [3.2.], aquesta idea no és nova. A través de diversos exemples, n'he donat diverses mostres que superaven l'àmbit estrictament lingüístic, com és el cas dels comentaris sobre els codis visuals.

Les cognicions més diverses poden ser analitzades sota aquesta òptica. Com ja va demostrar Lévi-Strauss a la seva *Anthropologie Structurale* (1958) la dualitat sintagma/paradigma és un dels grans principis binaris que semblen regir les lleis del pensament humà. Amb això, Lévi-Strauss ve a reafirmar la tesi exposada a *La pensée Sauvage* (1962) segons la qual, més enllà de les peculiaritats pròpies dels pobles àgrafs, la humanitat té una unitat fonamental.

Kaplan i Manners (1979) en el seu comentari sobre l'estructuralisme des d'una perspectiva antropològica assenyalen que per comprendre com treballa la ment ho hem

de fer a través dels sistemes que crea: parentiu, mite, creences totèmiques, etc. Aleshores, "el fi de la investigació estructural és explicar el món de les experiències i captar la racionalitat bàsica subjacent a aquest món de fenòmens; això s'assoleix desxifrant els missatges sovint criptics i codificats que sorgeixen com productes finals de la transformació. Aquesta "racionalitat" -els principis estructurals explicatius bàsics- consisteixen en categories i relacions lògiques construïdes per la tendència de la ment humana a percebre l'univers en termes d'una "consciència de forma" o, d'acord amb els termes de Lévi-Strauss, en termes de discriminacions i oposicions binàries..."

Penso que, en aquest sentit, la dicotomia sintagma/paradigma esdevé un model de funcionament o principi d'actuació/ordenació transportable a nivells ben diversos. Els dominis científics en què es pot aplicar superen, per tant, la lingüística i s'endinsen en disciplines ben diverses des de l'antropologia a la psicopatologia, passant per la neurofisiologia i la biologia. Martin Swick fa una referència al darrer cas en un volum sobre la Teoria General de Sistemes (Klir, 1978). En el seu capítol, Swick comenta les analogies d'ordre jeràrquic entre biologia i lingüística. La més fonamental i simple fóra la que associa les proteïnes amb les frases: "*Ambdues són polímers lineals (d'aminoàcids i*

paraules respectivament) i en tots dos casos el conjunt de possibles seqüències és il·limitat". Podríem parlar també, és clar, d'una sintagmàtica i una paradigmàtica dels aminoàcids seguint l'analogia proposada.

L'oscil·lació de la ment entre un i altre pol és perceptible a través de diversos exemples. Un cas extrem de funcionament sintagmàtic pot ser el del jugador d'escacs. Possiblement, el millor jugador és aquell que pot preveure un més gran nombre de jugades per anticipat, cosa que requereix una capacitat de concatenació del pensament òbviament sintagmàtica. Però alhora, aquest hipotètic jugador ha de preveure una sèrie de variants possibles de cada una d'aquestes jugades, la qual cosa forçosament implica la posta en marxa de les seves capacitats paradigmàtiques.

Aquestes capacitats distintes però complementàries semblen interactuar des dels primers nivells ontogènics. Revisant els treballs del primer any d'escola dels meus fills m'adono de la precocitat amb què s'ensenya a dominar aquestes capacitats. D'antuvi, als nens se'ls hi fan fer ordenacions del tipus agrupar coses per formes, colors, números, etc. Posteriorment s'introdueix la seqüenciació: números, lletres formant una totalitat coherent. El paradigma sembla precedir al sintagma, com ja he comentat en l'apartat sobre el llenguatge infantil

[3.2.7.], replantejant la possibilitat d'existència d'una jerarquia.

La via paradigmàtica de cognició és assimilable al que clàssicament s'anomena analogia. Serrano (1980) des d'una perspectiva semiològica ens en parla: "*La percepció d'analogies és un primer pas cap a la classificació i les generalitzacions... L'analogia és el fonament del coneixement del món*". Examinem uns exemples ben quotidians de l'ús d'analogies.

En el cas del col·leccionisme, aquesta tendència tan difosa que té les seves arrels en la infantesa, no ho oblidem, trobem un altre exemple d'aquesta actitud d'agrupar, reunir, classificar per analogia, establint, en definitiva, grups paradigmàtics. Una ullada a qualsevol col·lecció de monedes o segells ens permet confirmar la presència de sèries compostes d'elements amb variacions mínimes: el color, el valor facial, en el cas dels segells, el format, el valor en el cas de les monedes.

Un altre exemple de la tendència més o menys soterrada a emprar la via cognitiva paradigmàtica es pot trobar en alguns passatemps que podem trobar en diaris i revistes. En un d'ells -curiosament titulat "Lògica verbal"- es demana localitzar dins d'una sèrie l'element estrany que s'hi ha introduït. Per exemple, la sèrie A es compon de: Aquari, Aries, Libra, Neptú, Capricorní,

Sagitari i la sèrie B es componen de: Capablanca, Karpov, Fittipaldi, Alekhine, Kasparov. En tots dos casos és obvi que es tracta de tenir clara una certa possibilitat paradigmàtica i eliminar l'element que no hi correspon.

En el cas següent, hi ha també diverses sèries paradigmàtiques, títols, personatges, autors, llocs, però es tracta, en canvi, d'articular el sintagma correcte que relacioni un element de cada columna.

<u>Títol</u>	<u>Autor</u>	<u>Ocorre en</u>	<u>Un personatge masculí</u>
1. Doña Bárbara	Romero y Shaw	Villafria	Don Gonzalo de Mejia
2. Doña Luz	Azorin	Orbajosa	Don Matias
3. Doña Inés	Hartzenbusch	Venezuela	Pepe Rey
4. Doña Perfecta	Valera	Madrid	Santos Luzardo
5. Doña Mencía	Rómulo Gallegos	Segovia	El padre Enrique
6. Doña Francisquita	Pérez Galdós	Madrid	Diego el de Garcillán

(Fig. 43)

Paradigmes que cal articular en sintagmes

Fent un salt qualitatiu, podem pensar en l'aplicació del model paradigmàtic a una sèrie de realitzacions de l'esperit humà que superen fins i tot els límits de les cognicions. De la mateixa manera que els antropòlegs en la línia levi-straussiana poden descriure totes les variants paradigmàtiques d'un mite recollit en un poble concret, es podria constituir un paradigma de les variants d'una obra de la literatura. Per exemple, la coneguda obra literària "Carmen" de Mérimée ha donat lloc

a una sèrie de realitzacions en els camps més diversos que poden anar de l'òpera de Bizet, a les versions cinematogràfiques de Rossi, Godard i Saura sobre el tema, passant pel ballet d'Antonio Gades.

Podem també parlar, instal·lats en el camp de l'espectacle, del paradigma que pot significar la galeria de personatges que l'actor Woody Allen representa sota la personalitat camaleònica del seu heroi Zelig. O bé, en una variant, de tots els personatges que, en una demostració de la persistència del recurs al transformisme del genial Fregoli, Jerry Lewis interpreta en el film "Les joies de la Família".

El cas de l'imitador -per exemple, Pedro Ruiz- amb tota la sèrie de personatges que fa desfilar, fóra un altre cas de paradigma.

Intentem, tot seguit, d'aplicar el model paradigma/sintagma a un conjunt de conductes humanes. Proposo l'exemple de la festa del Carnaval de Solsona on es donen una sèrie d'elements que es poden oposar als normatius. Recordem que el Carnaval és arreu la festa paradigmàtica per excel·lència, donat que es trenca el sintagma de la normativa social per fer-hi aparèixer variants paradigmàtiques, normalment intolerables. En el cas proposat agrupo en forma binària la norma i la variant carnavalesca. (Taula IV)

TAULA IV

Esquema estructural del Carnaval de Solsona

	<u>Sintagma</u> (norma)	<u>Paradigma</u> (transgressió- carnaval)
Indumentària	barret normal o testa nua	barret estrafaolari
	cara sense pintar	cara pintada
	vestit normal	vestit absurd
Conducta sexual	normativa	llibertina
Música	melodia	sorolls, cacofonia
	instruments en posició normal	instruments en posicions absurdes (música "sorda")

Aquesta conducta possiblement va lligada al que l'antropòleg Fericgla (1985) anomena *consciència sincrètica*. Aquesta implica una tendència a globalitzar continguts desiguals o contradictoris, és holística i comporta una càrrega emotiva lligada a les creences i la creació estètica. Donat que Fericgla la relaciona amb l'ús de substàncies psicodislètiques (que ell, seguint a Wasson, anomena enteògenes) és coherent assimilar-la al que Graf (1976) descriu com *COEX Systems*, o *sistemes d'experiència condensada*: una constel·lació específica de records consistent en experiències condensades (i fantasies relacionades) de diferents períodes vitals de

l'individu. Cada sistema COEX té un tema bàsic que impregna totes les seves capes i representa el seu comú denominador.

Entrem amb aquest concepte en un terreny apassionant al que vull fer referència -encara que sigui de forma breu- en l'apartat que segueix.

3.3.2. Diferències hemisfèriques en la cognició.

A) Els dos cervells

A hores d'ara està suficientment acceptat que els dos hemisferis semblen tenir una capacitat potencial de processar la informació diferent per cada un d'ells. *Grosso modo* es pot dir que en el 90-92% dels dretans i en el 50-60% dels esquerrans l'hemisferi esquerre és el dominant per la parla i funcions lingüístiques i l'hemisferi dret és el dominant per operacions no-verbals, visuo-espacials (Searleman, 1977)

Els estils cognitius de cada un dels hemisferis semblen, doncs, clarament diferents. Les nombroses investigacions dutes a terme en els darrers trenta anys, d'ençà que Sperry formulà el concepte de *Split-brain* (cervell separat, partit), en referència als pacients sotmesos a una desconexió quirúrgica dels hemisferis, han permès correlacionar les troballes actuals amb idees

més o menys intuïdes des de la filosofia clàssica grega i mantingudes per pensadors i psicòlegs al llarg de la història.

En la següent taula sistematitzo diverses formes en què s'han descrit diferents estils cognitius (Taula V).

TAULA V

Estils cognitius i diferències hemisfèriques

ESTIL COGNITIU		MODEL
Serial -	Paral·lel	Psicologia Cognitiva (Seamon)
Seqüencial -	No seqüencial	Psicologia Cognitiva (Kimura)
Lineal -	No lineal	Antropologia Cultural (Lee)
Proposicional -	Aposicional	Neurofisiologia (Bogen)
Atomístic -	Holístic	Psicologia Gestalt (Levy)
Procés secundari -	Procés primari	Psicoanàlisi (Freud)
Raó activa -	Raó passiva	Filosofia (Aristòtil)
Dirigit -	No dirigit	Psicologia del Pensament (Hobbes-Hilgard)
<u>Sintagmàtic</u> -	<u>Paradigmàtic</u>	Lingüística (Saussure-Hjemslev)
Hemisferi Dominant	Hemisferi No-dominant	

Amb aquesta taula no esgoten les dicotomies proposades. Ulrich (1982), per exemple, suggereix altres possibilitats (Taula VI).

TAULA VI

Característiques funcionals dels hemisferis

<i>Hemisferi Esquerre</i>	<i>Hemisferi Dret</i>
segmentari	globalitzador
analític	sintètic
discret	difús
objectiu	subjectiu
racional	emocional
abstracte	concret
verbal	preverbal
lògic	prelògic
digital	analògic
temporal	espacial
simbòlic	imaginatiu

La simple lectura d'aquestes dicotomies deixa clar la forma diferent en què sembla treballar cada hemisferi. M'he permès assimilar cada un d'aquests pols a la dualitat que aquí es discuteix ja que, per tot el que he dit al llarg d'aquest capítol, sembla obvi que l'estil cognitiu dominant és de tipus sintagmàtic, mentre que el de l'hemisferi no-dominant encaixa dins del que he descrit com paradigmàtic. De tota manera, una mica més

endavant exposo algunes proves més concretes que en poden donar fe.

Amb aquesta correlació hemisfèrica no crec que quedi invalidada per altra banda la distinció anterior-posterior, referida a l'escorça esquerra, proposada per Luria i discutida en parlar del llenguatge afàsic [3.2.12.]. Tot i que l'hemisferi dominant tingui un estil cognitiu sintagmàtic de forma global, en el cas de lesions en àrees del llenguatge es poden posar de manifest dèficits concrets en un o altre eix lingüístic, que és el que Luria ve a dir.

Vull també comentar molt breument alguna de les dicotomies proposades en la taula que semblen sortir del que és habitual.

La dicotomia lineal-no-lineal prové d'una sèrie d'observacions molt interessants dutes a terme per l'antropòloga Dorothy Lee (1959) sobre el predomini d'un tipus de pensament -que ella anomena no-lineal- present en pobles àgrafs. Aquest pensament domina l'estil cognitiu d'aquests pobles i es reflecteix clarament en llur llenguatge.

La dicotomia proposicional-aposicional va ser proposada per un neuròleg de Los Angeles, Bogen. Es, al meu entendre, una de les denominacions més encertades i, conceptualment, la més pròxima a la de sintagma-paradigma. Prové d'una curiosa anàlisi de les funcions

hemisfèriques no-dominants en un moment en què els avenços de la neurocirurgia van permetre començar a sistematitzar moltes observacions (Bogen, 1969).

Finalment, vull esmentar la clàssica distinció psicoanalítica entre procés primari i procés secundari. El primari és aquell aspecte del funcionament mental regit pel principi del plaer, predomina en somnis i fantasies, reflecteix les pulsions de l'*Id* i domina, per tant, els mecanismes de l'inconscient. El secundari està regit pel principi de realitat, domina en la vida conscient i correspon al funcionament lògic i racional. És interessant saber que, més enllà de la correspondència intuïtiva que es pot veure entre aquesta dicotomia i l'hemisfèrica, Galin (1974) ho comprova des d'una perspectiva neurofisiològica en demostrar una sèrie de paral·lels entre certs aspectes dels processos mentals de l'hemisferi dret i certs aspectes del procés primari.

La qualificació de sintagma a l'estil cognitiu de l'hemisferi dominant sembla incontrovertible. De tota la gran quantitat de treballs que ho demostren en selecciono uns quants especialment significatius. Seamon(1974) comprova que en una tasca de reconeixement de paraules l'hemisferi esquerre usa una estratègia de processament serial. Galin i Ellis (1975) demostren que aquest hemisferi s'activa durant una tasca verbal seqüencial. En general, a través de tècniques diverses -escolta

dicotòmica, proves neuropsicològiques, pacients de cervell partit (*split-brain*), psicocirurgia- són nombrosos els autors com, per exemple Sperry (1967), Bogen (1969), Penfield i Lamar (1959) i Luria (1980) que demostren la plena capacitat de l'hemisferi dominant per la conducta verbal d'acord amb les regles sintàctiques habituals i, per tant, clarament sintagmàtica.

Per altra banda, altres treballs ens permeten confirmar que l'estil cognitiu de l'hemisferi no-dominant és de tipus paradigmàtic. Seamon (1974) comprova en una tasca de reconeixement de paraules que aquest hemisferi usa una estratègia de processament en paral·lel (recordem el ja citat cas anterior). Levy i Trevarthen (1977) demostren que, en pacients de cervell partit post-cirurgia, aquest hemisferi té avantatja per aparellar paraules d'esquema similar. En aquests pacients, Sugishita (1978) prova la capacitat de fer associacions de quatre tipus diferents. De fet, ja anteriorment Sperry (1968) va demostrar la capacitat de fer associacions mentals complexes, cosa que implica una forma de pensament paral·lel. Finalment, Zaidel (1977) mitjançant el *Tokin Test* troba una inferioritat que apunta cap a una dificultat en l'anàlisi de seqüències llargues, alhora que els resultats més bons en una prova de vocabulari gràfic indiquen una capacitat per resoldre problemes en paral·lel.

Amb els experiments citats sembla trontollar un dogma que s'hauria establert anys enrera segons el qual l'hemisferi dret està privat de capacitat lingüística. Encara que limitades, les habilitats lingüístiques parcials d'aquest hemisferi semblen avui indiscutibles. Searleman (1983) indica que la seva capacitat de comprendre el llenguatge supera de lluny la seva capacitat de produir-lo. Es possible que l'hemisferi esquerre interfereixi bona part de les capacitats lingüístiques del dret.

Hécaen (1977) defensa, igualment, la capacitat lingüística d'aquest hemisferi. Gazzaniga (1967) va demostrar la possibilitat d'entendre noms, adjectius, etc. Butlker i Norsell (1976) proven la possibilitat d'emetre paraules simples mentre que Galin (1977) fa una troballa molt significativa per la implicació paradigmàtica que suposa. En efecte, en els seus experiments demostra la capacitat per expressar llenguatge basat en significats dobles, jocs de paraules i també amb el relacionat amb continguts emocionals.

Una sèrie de treballs de Gardner i el seu equip ens aporten més dades en favor de l'existència de capacitats lingüístiques de caire paradigmàtic en l'hemisferi dret. Els pacients que tenen una afectació dreta, per un accident vascular cerebral, per exemple, presenten una disminució en la seva capacitat de discernir les

connotacions de paraules comuns (Gardner et al., 1978; Michelow et al., 1982) i en interpretar figures de la parla (Winner i Gardner, 1977)

Tot plegat, doncs, sembla indicatiu de que té sentit pensar que la dualitat originalment lingüística sintagma/paradigma troba una correspondència amb els estils cognitius respectius de l'hemisferi esquerre i l'hemisferi dret. A més, tot una sèrie de treballs semblen indicar que l'hemisferi dret té capacitats lingüístiques parcials enfocades precisament per la via paradigmàtica.

En els comentaris que segueixen sobre alguns aspectes accessoris hi podem trobar més dades en favor del que he exposat.

B) El llenguatge musical.

La música ens ofereix un terreny ideal per l'aplicació del model lingüístic. De fet, és una expressió corrent el sintagma que dóna títol a aquest apartat, la qual cosa sembla indicar que està acceptat el caràcter de llenguatge que té la música.

No és aquí el lloc d'entrar a fons en la qüestió. Vull mencionar, simplement, que el conegut músic Leonard Bernstein té publicat un treball on, portat pel seu entusiasme per l'obra de Chomsky, proposa considerar la

música de la mateixa manera que el lingüista considera el llenguatge natural (Bernstein 1975). El propi Chomsky (1980), però, no ho acaba de veure clar i insisteix en el caràcter únic del sistema de llenguatge. Val a dir que Jackendoff i Lerdahl (1982) han demostrat un paral·lelisme gramatical entre música i llenguatge, al menys a nivell fonològic.

Deixant de banda la qüestió el que és cert és que l'estructura de la música es presta a comprendre com funciona el model sintagma/paradigma. Si ens imaginem un pianista interpretant una peça, està clar que la mà dreta desenvolupa una linealitat sintagmàtica, la *melodia*, constituïda per una sèrie d'elements que s'articulen, les notes. Alhora, *simultàniament* -i aquí ja es marca una diferència bàsica amb el llenguatge natural- la mà esquerra va marcant una *harmonia* constituïda per una agrupació, un *acord* en una dimensió que podem imaginar *vertical*, davant el caràcter *horitzontal* de la línia melòdica. paradigma i sintagma alhora en funcionament! Allò que era *in absentia* en el llenguatge, aquí es fa present, almenys en una de les possibilitats.

Si prosseguim en l'anàlisi de la forma musical hem de convenir, per poc melòmans que siguem, en la tendència a la repetició present en tots els gèneres musicals. Bernstein identifica en el treball citat tres mecanismes: a) repetició; b) variació en repeticions que genera

novetat i c) supressió de repeticions que genera significats potencials a través de l'ambigüitat.

Qualsevol llibre tècnic de música ens ho confirma. Per exemple, l'Atlas de música de Michels (1982) ens diu de la variació: *"En quant a modificació d'un tema donat és un principi fonamental de configuració musical. Es modifica el ritme, la dinàmica, l'articulació, la melodia, l'harmonia, el timbre, la instrumentació, etc., però mai tots els factors alhora"*.

Principis similars guien formes clàssiques ben conegudes com les fugues, els canons, etc. Fins i tot la cançó popular més senzilla es compon d'estrofes que es van repetint sovint amb una coda intercalada també repetida. Si pensem en composicions com les *Variacions Goldberg* o l'*Art de la Fuga* de J.S. Bach no deixa de sorprendre la suggestió que poden exercir obres fetes de variacions sobre un tema i que a priori semblen que hagin de ser monòtones. Ens trobem de nou amb el fenomen de la subtileza creativa del paradigma, tema que reprendré una mica més endavant.

En un nivell intermedi entre música i llenguatge escrit tenim el fenomen comú en la música barroca, de la paròdia. Hi ha formes diverses, com pot ser la d'utilitzar una composició profana en una peça sacra, o la simple variació del text d'una cantata. Així,

s'anomena *parodie en bloc* el fet que la cantata n. 36 de J.S. Bach tingui tres versions diferents, a, b i c.

Tot el que he exposat fins ara sobre la música adquireix més sentit si fem referència al paper dels dos hemisferis.

Hi ha un consens generalitzat avui dia que la percepció i la producció musicals van lligades a l'hemisferi no-dominant (Gordon, 1983). De tota manera, la qüestió continua encara sent discutida ja que nombrosos factors compliquen la lateralitat d'aquesta facultat, com pot ser l'educació musical del subjecte. A més, cal tenir en compte tots els diferents components de la música que fan que pugui haver-hi una diferenciació hemisfèrica o una complementació segons cada un d'aquests components. Gordon (1970) comprova una dominància d'oïda esquerra pels estímuls en forma d'acord. Això sembla indicar que els aspectes no-temporals, holístics -o paradigmàtics- de la música són processats per l'hemisferi dret. La qüestió de si la melodia -que no oblidem, és de caire sintagmàtic- és processada per un o altre hemisferi no acaba de quedar resolta. Rooderer (1982) apunta una solució davant l'aparent paradoxa de que operacions que semblen requerir la seqüenciació, com són les melodies i la dependència temporal dels missatges musicals, no depenguin de l'hemisferi dominant.

Per aquest autor, les melodies i missatges musicals excedeixen el temps de dipòsit i la capacitat de la memòria a curt terme i dels canals de transmissió d'informació associats, que són els mecanismes associats a la seqüenciació a curt terme típica de l'hemisferi dominant. Això el porta a considerar que el nostre cervell reconeix d'antuvi els missatges musicals típics com de naturalesa holística, esquemes de llarg terme en temps, més que seqüències a curt terme. Dit d'una altra manera: la música sembla ser reconeguda pel nostre cervell com la representació d'imatges auditives holístiques, integrals (l'estructura harmònica), la successió (a llarg terme) en temps de les quals comporta una mena de Gestalt holística (els contorns melòdics).

Roederer fa un comentari final interessant en el sentit que opina que certs estils de música -com la música barroca- són més propis de l'hemisferi no-dominant, mentre que la música d'avantguarda podria ser processada per l'hemisferi dominant.

La idea és similar a la que va exposar cinquanta anys abans Schloezar (1932), però comparant la música oriental i l'occidental. De la primera diu que és "*un sistema d'encantaments*" i que "*el seu procés favorit, la repetició, és un procés màgic*". En ella el cant té l'efecte de "*submergir-nos en un cert estat de despreniment, de beatitud, veïna de l'embriaguesa*".

La segona, en canvi, hauria "aconseguit subordinar a la melodia tots els elements sonors, ritme, timbre, harmonia, arribant així a intel.lectualitzacions, en certa manera, i a neutralitzar la seva acció directa i hipnòtica". La dicotomia hemisfèrica podria també aplicar-se aquí encara que, per raons òbvies, Schloezer no la mencioni.

Aquesta breu digressió sobre l'estructura de la música pot ser suficient per situar-la entre els dos pols que, a nivell de processos mentals, he presentat: el sintagmàtic i el paradigmàtic, amb la seva corresponent ubicació hemisfèrica.

C) Temps sintagmàtic / Temps paradigmàtic.

La qüestió del temps -en què consisteix, com el conceptualitzem- és una de les més debatudes en un terreny interdisciplinari per excel.lència on conflueixen la filosofia i la física més avançada, però on hi té molt a dir l'antropologia cultural. La qüestió, val a dir, està lluny de ser resolta i no pretenc aquí entrar en el debat. Vull, tan sols, fer constar que, gràcies als antropòlegs -i potser també als historiadors o prehistoriadors-, hem après a considerar una noció doble del temps.

Lévi-Strauss (1958), entre altres antropòlegs que han estudiat la concepció del temps en pobles primitius o àgrafs, ens parla de la consideració del temps entre els indis hopi i zuni. Serrano (1978) la conceptualitza de la forma següent:

- 1) temps progressiu, irreversible, en seqüències ordenades.
- 2) temps buit, estàtic, reversible. Lligat a la idea de repetició i ritme.
- 3) temps ondulatori, cíclic, reversible. Es una varietat de l'anterior però, en aquest cas, la repetició és una seqüència de dos esdeveniments.
- 4) temps circular, en anells tancats, clos. Es també una extensió del temps "2".

Es obvi que la concepció descrita en 1 correspon a la dominant a la cultura occidental. Es el temps de la història, del progrés (?); el temps successiu, sintagmàtic, el temps que pot ser representat icònicament per una fletxa.

Les altres tres concepcions del temps són variants d'una noció única, contraposada al temps sintagmàtic. Es un temps paradigmàtic, estàtic, atemporal i ahistòric. Es el temps mític, propi també dels estats alterats sota efectes de psicodislèptics. Icònicament és un cercle, el peix que es mossega la cua.

Aquesta concepció del temps peculiar dels pobles primitius té una repercussió en el llenguatge. Whorf (1936) des de la seva postura de relativisme lingüístic considera que el llenguatge dels hopi és intemporal com a reflex de la connexió entre cognició i llenguatge. Whorf diu literalment que els hopi no tenen una noció general del temps com un *continuum* que va fluïnt suaument des del passat cap al futur. Segons ell el llenguatge hopi, tot i ser capaç de descriure de forma operativa tots els fenòmens observables de l'univers, no conté referències al "temps", siguin explícites o implícites.

Cioran, des de la seva perspectiva filosòfica nihilista, fa unes observacions en què es reflecteix aquesta doble concepció del temps. A *Desgarradura* (1983) exposa el cas de les societats arcaïques que, segons ell, van durar tant perquè ignoraven l'ànnsia d'innovar. "*Xina i Egipte van gaudir durant mil.lenaris d'una magnífica esclerosi, igual que les societats africanes, ara també amenaçades per haver adoptat un altre ritme després del seu contacte amb Occident*". Per Cioran, les cultures excessivament canviants són civilitzacions ferides de mort. L'adopció d'una concepció sintagmàtica del temps, es pot afegir, és la sentència de mort d'aquests pobles, encara que la decadència pugui durar segles.

En la noció, tan abstracta, del temps hi trobem, doncs, la possibilitat d'aplicar el model sintagma/paradigma amb una adequació idònia.

D) El paradigma i la creativitat.

Arribat a aquest punt, ja a les acaballes d'aquest capítol 3, sembla ocios remarcant el caràcter creatiu que pot tenir el paradigma. Tanmateix, m'interessa que quedi ben clar aquest fet.

Crec que ha quedat demostrat a bastament com, en àmbits molt diferents, s'aconsegueix, a través del joc paradigmàtic, un resultat creatiu. Ho hem vist en el terreny del llenguatge, sigui en l'aspecte de l'humor (veure també Koestler, 1983), del llenguatge publicitari, poètic o literari en general; ho hem vist també en l'aspecte visual i en la música.

Des de diversos punts de vista -l'estètica, la crítica literària, la psicologia- s'està d'acord en la vis creativa de l'elaboració paradigmàtica. Rubert de Ventós (1981) parla de mecanismes creatius relacionats amb l'associació d'àmbits d'experiències habitualment desconnectats, sense relació entre si. Creu que la personalitat creativa consisteix en "certa habilitat o incapacitat de configuració, que es manifesta també en

una tolerància respecte a la inconsistència de les formes i categories sota les quals el món se'ns presenta".

Per la seva banda, i des d'una perspectiva més científica, Douglas Hofstadter (1985) creu que elaborar variacions sobre un tema és l'essència de la creativitat. Un simple repàs a l'art del segle XX amb el seu gust pel que és serial, repetitiu ens ho confirmaria. Els *maîtres à penser* actuals, des d'Eco a Deleuze, insisteixen en la mateixa idea.

Levin -referint-se a la poesia, en l'obra abans citada (1977) deixa ben palès que la gràcia creativa del poeta radica en la seva habilitat en introduir elements paradigmàtics en el discurs sintagmàtic. El mateix que havia anticipat Jakobson, en els seus propis termes, en el seu conegut assaig sobre lingüística i poètica (1963): "La funció poètica projecta el principi d'equivalència del nivell de la selecció al nivell de la combinació".

Burroughs ho diu de forma més planera quan confessa que s'entrena a pensar en blocs associatius més que amb paraules (1977).

Barthes en l'obra citada al cap. 1 (1970) ho explica perfectament segons el model lingüístic. Recordem que emprà el terme *sistema* per referir-se a *paradigma*. Quan aquest s'estén pel sintagma es produeix, segons Barthes, una mena de "perversió" de la forma d'articulació dels dos eixos: "*D'aquesta manera es transgredeix la partició*

·comú sintagma/sistema, i és probablement al voltant d'aquestes transgressions on es situen un nombre important de fenòmens creatius, com si l'estètica fos solidària del buidat del sistema semàntic".

Des d'una perspectiva psicològica, Boyle (1971) reconeix el misteri que representa el pensament creador. Els pensadors creatius semblen estar d'acord en què, després d'un període de preparació conscient, ve un període de gestació intel·lectual inconscient que acaba en un llampec d'intuïció (*insight*). Després d'aquest darrer, fa falta un altre període de treball conscient per consolidar aquest discerniment intuïtiu. En aquest període inconscient, Boyle creu possible que es posin a prova totes les combinacions possibles d'idees -en un mecanisme que correspondria a una elaboració paradigmàtica. Totes elles, llevat de les que resulten satisfactòries, queden esborrades.

En definitiva, doncs, el paradigma sembla sòlidament instal·lat en l'arrel més pregona de la creativitat, en virtut de la capacitat d'aparellar conceptes i paraules que resultin més pròxims del que, a primera vista, podria semblar.

Resum: en aquest darrer apartat del capítol, amplio al terreny global de la cognició el que he fet en l'apartat precedent limitant-me al llenguatge. Es a dir, mostro com el model lingüístic sintagma/paradigma és

aplicable a les capacitats cognitives globals. Reprenc, doncs, aspectes ja enunciats en els dos primers capítols [1.3.2.] i [2.1.2.]. Encara que no sigui en tota profunditat, la qüestió de la correspondència hemisferi no-dominant/capacitat paradigmàtica queda plantejada i esdevé el punt central d'aquest apartat.

*****